

T.C
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN BEDEN VE
BEDENE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilek GÜL

Balıkesir, 2017

T.C
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN BEDEN VE
BEDENE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilek GÜL

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Mehmet ANIK

Balıkesir, 2017

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Sosyoloji Anabilim Dalı'nda 201512541005 numaralı Dilek Gül'ün hazırladığı "İlişkisel Sosyoloji Perspektifinden Beden ve Bedene Yönelik Yaklaşımlar" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 16.06.2017 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ ile karar verilmiştir. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Başkan
Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

Üye (Danışman)
Doç. Dr. Mehmet ANIK

Üye
Yrd. Doç. Dr. M. Murat ÖZKUL

Üye

Üye

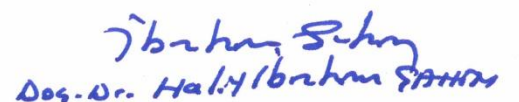
Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

19/06/2017

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

ÖNSÖZ

"İlişkisel Sosyoloji Perspektifinden Beden ve Bedene Yönelik Yaklaşımlar" adlı tez çalışmamın, bölümüm ve mesleğim adına önemli bir başlangıç olduğunu düşünmekteyim. Tezin amacı, toplumsal hayatta var olan tüm ikiliklerin başta kadın ve erkek ikiliği olmak üzere, aslında tözcü bir nitelik taşıdığını ve oluşan bu tözcü algının aşılması gerektiğini vurgulamaktır. İlişkisel sosyoloji, toplumdaki her şeyin ilişkisel düşünümünü sağlamayı amaçlamaktadır. İlişkisel sosyoloji, bedenın tözcü değil süreçsel ve bağlamsal bir nitelik taşıdığını vurgulamaktadır.

Hayat, hayallerin başarıya dönüştüğü zamanlarda, yeni hayaller kurma imkânı sunmaktadır. Hayaller ise asla tek başına kazanılan zaferler değildir. Pek çok insanın emeği, inancı, desteği ve sevgisiyle beslenmektedir. Aynı zamanda zorluklarla da güçlenmektedir. Hayatımızı nasıl ve ne şekilde yaşarsak yaşayalım pek çok zorluklarla karşılaşmaktayız. Önemli olan, bu zorlukları nasıl aştığımızdır. Zorluklar savaarak aşılmaya çalışıldığında sonuç ne olursa olsun, ister başarı ister yenilgi, istediğimizden daha başka bir insana dönüşme tehlikesini içerisinde barındırmaktadır. Oysa zorlukları severek, eğlenerek aşmaya çalışırsak zorlukların kenarından geçmiş oluruz. Hayat, böyle daha kolay ve daha yaşanılır hale dönüşür. Hayalini başardığın zaman hala aynı insan olarak bulabiliyorsak kendimizi, gerçekten başarmışız demektir. Hem hayalimizi hem de kendimizi kazanmışız demektir. Öncelikle hayalimi ilk kurduğum zamanlarda desteğini hiç esirgemeyen, bana olan güvenini asla kaybetmeyen ve hep daha iyisini hayal etmem konusunda bana öğüt veren yüce gönüllü insan, Lisans Hocam Doç. Dr. Şeref Uluocak'a teşekkür ederim. Bir hayali kurmak demek onu başarmak anlamına gelmemektedir. Her zaman emek ve istek bekleyen sevgiyle desteklenen bir çaba sonucu meydana gelmektedir. Bunu sağlayan güzel insanlar hayatımızda olduğu sürece her şey daha kolay ve daha anlaşılır hale gelmektedir. Hayalimi gerçekleştirmemi sağlayan, yalnızca tezimle ilgili değil insana ve hayata dair de pek çok şey kazandıran, iyiliğin ve dürüstlüğün hala var olduğunu gösteren ve her zaman her konuda desteğini ve güvenini hissettiğim Danışman Hocam Doç. Dr. Mehmet Anık'a çok teşekkür ederim. Son olarak beni bugün ben yapan insanlara, Sevgili Aileme, her zaman sıcacık sevgileri ile yanımda olan bana her zaman ve her koşulda güven duyarak destek olan güzel aileme sonsuz teşekkürler.

Dilek GÜL

ÖZET

İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN BEDEN VE BEDENE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

GÜL, Dilek

Yüksek Lisans, Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet ANIK

2017, 164

Bu çalışma kapsamında, kadın ve erkek ikiliğinin oluşturduğu bedensel yorumun yanı sıra, gündelik hayatta var olan ikiliklerin tözcü bir algı olduğu ve bu tözcü algının aşılması gerektiği, bunun için de ilişkisel bir bakış açısının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede beden üzerine yapılan çalışmaların ilişkisel açıdan nasıl geliştirilebileceğine değinilerek, bedenin ilişkili olduğu alanlar üzerinde durulmaktadır. Tezin ilk bölümünde ilişkisel sosyoloji ve tözcülük eleştirisi kapsamında ilişki terimi üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda ikiliklerin oluşturduğu eşitsizliklerin kökenleri üzerinde durularak, C. Tilly'in eşitsizlik ve ilişkisellik değerlendirmelerine yer verilmektedir. Ayrıca bu konudaki literatürde en önemli ikiliklerden biri olan yapı-fail ikiliği, M. Archer ve D. Harvey ekseninde ele alınmaktadır. Tezin ikinci bölümünde, bedenin tarihsel gelişiminin yanı sıra bedenin emek ve tüketim ile olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Kadın bedeni ve özgürleşme üzerinde duran Helene Cixous, Julia Kristeva ve Luce İrigaray'ın kadın, beden ve yazı ile olan düşünceleri ele alınmaktadır. Son bölümde ise beden ve ilişkisel sosyoloji ekseninde; bedene ilişkin söylemin yapısökümüne uğratılabileceği dair Derrida'nın yaklaşımı, Foucault'un normallik algısı üzerinden şekillenen bedensel yorumu ve Deleuze-Guattari'nin organsız beden kavramı üzerinde durulmaktadır. Yine Baudrillard'ın tüketim toplumu kapsamında bedenin arzu nesnesi haline gelmesi ve Bauman'ın farklılık değerlendirmeleri üzerinde durulmuş, Nobert Elias'ın figürasyonlar ve Bourdieu'nun habitus kavramı değerlendirilmiştir. Son olarak bedene yönelik bir yaklaşım bağlamında feminizm ve ilişkisel sosyoloji açısından Carol Gilligan, Nancy Chodorow ve Seyla Benhabib'in değerlendirmeleri ele alınmaktadır. Sonuç olarak beden, pek çok alanla ilişkili bir kavramdır ancak, bedenin ilişkili olduğu alanlar tözcü bir algı barındırmaktadır ve bedene yönelik

tahakkümün oluşmasına neden olmaktadır. Bu yüzden bedenin ilişkili olduğu alanların tözcü algıdan kurtulması gerekmektedir. Böylelikle bedenin özgürleşme süreci gerçekleşecektir.

Anahtar Kelimeler: İlişki, İlişkisellik, İlişkisel Sosyoloji, Tözcülük, Beden, Beden Sosyoloji

ABSTRACT

BODY AND APPROACHES TO BODY IN THE PERSPECTIVE OF RELATIONAL SOCIOLOGY

In the scope of this study, in addition to bodily interpretation formed by the dichotomy between man and woman, it is emphasized that the dichotomies in the everyday life are substantial perception and this substantial perception must be overcome, also, in order to do this, relational point of view is necessary. In this framework, it is elaborated the subjects that are related with the body by referring how the studies on body can be developed in terms of relational thinking. In the first part of the thesis, the term “relation” is highlighted on the base of relational sociology and of critique of substantialism. It is given place to the evaluations of C. Tilly on inequality and relationality by dwelling on roots of inequality created by dichotomies. Besides, agent-structure dichotomy that is one of the most important dichotomies in the literature is discussed on the axis of M. Archer and D. Harvey. In the second part of the thesis, it is laid emphasized on the relationship between body, labor and consumption. It is dealt with the thoughts of Helene Cixous, Julia Kristeva and Luce Irigaray on woman, body and writing. In the last part, on the axis of body and relational sociology, it is emphasized Derrida’s approach on possible deconstruction of discourse on body, Foucault’s interpretation of body on the basis of perception of normality, and Deleuze and Guattari’s concept of “body-without-organs.” Furthermore, body as desire object within Baudrillard’s the consumer society and Bauman’s evaluation of difference are highlighted; Nobert Elias’s term “figurations” and Bourdieu’s term “habitus” are evaluated. Lastly, in the context of an approach on body in terms of feminism and relational sociology, Carol Gilligan, Nancy Chodorow and Seyla Benhabib’s evaluations are discussed. Hence, body is a term related with many fields, yet the fields that it is related with consist substantial perception and this leads to domination on body. For this reason, it is necessary to get rid of substantial perception in the related fields. In this way, the process of freeing the body is possible.

Keywords: Body, relation, relationality, relational sociology, substantialism, sociology of body

Ailem' e ...

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ

ÖZETI

İÇİNDEKİLER.....V

TABLO VE ŞEKİLLER.....IX

1. GİRİŞ1

1.1 Amaç.....3

1.2 Yöntem.....4

2. İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ ve TÖZCÜLÜK ELEŞTİRİSİ.....5

2.1. İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ: MÜCADELE DİLİ OLARAK İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ.....5

2.1.1. İkilikleri Aşmak.....12

2.1.2. Eşitsizliğin İlişkisel Kökenleri.....23

2.1.3. Charles Tilly: Eşitsizlik ve İlişkisel.....34

2.1.4. Margaret Archer: Faillik Problemi Üzerine.....41

2.1.5. David Harvey: Faillik ve Toplum.....44

2.2. TÖZCÜLÜK ELEŞTİRİSİ.....48

2.2.1. Tözlere Veda.....48

3. BEDENİ MERKEZE ALAN BİR DİSİPLİN OLARAK BEDEN SOSYOLOJİSİ53

3.1. Cinsiyet-Toplumsal Cinsiyet İkiliği.....53

3.2. Yaşanan Beden..... 58

3.3. Beden ve Beden Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi.....60

3.3.1. Emek ve Beden İlişkisi.....67

3.3.2. Tüketim Toplumu ve Beden İlişkisi.....70

3.4. Bedenin İlişkisel.....71

3.4.1. B. Turner: İç Beden-Dış Beden.....73

3.5. Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek.....75

3.6. Kadın Bedeni ve Özgürleşme.....77

3.6.1. Helene Cixous: Kadın/Beden/Yazı.....80

3.6.2. Luce İrigaray: Kadınsı Yazı ve Bedenin Gardiyanlığı.....	84
3.6.3. Julia Kristeva: Ölü Bedenden Konuşan Bedene.....	87
4. İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ ve BEDENE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR	91
4.1. Jacques Derrida: Yapısöküm.....	92
4.2. Michael Foucault: Pasifleştirilmiş ve Disipline Edilmiş Beden.....	94
4.3. Gilles Deleuze- Felix Guattari: Organsız Beden.....	98
4.4. Jean Baudrillard: Bedenin Değişen Görünümü; Tüketim Kültüründe Beden.....	100
4.5. Zygmunt Bauman: Farklılık İçinde Birlik.....	105
4.6. Nibert Elias: Uygar Bedenler ve Ölümün Yalnızlığı: Öngörüler ve Perspektifler.....	108
4.7. Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Beden ve İlişkisellik.....	112
4.8. Bedene Yönelik Bir Yaklaşım Bağlamında Feminizm ve İlişkisel Sosyoloji.....	124
5. SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	142

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1 Kavram ve Gösterge Bağlantıları	10
Tablo 2 Büyük Bölünme	16
Tablo 3 Bazı (Tehlikeli) İkicilikler	22
Tablo 4 Yaygın Bir Biçimde Gösterilen Nedenler	38
Tablo 5 Eril ve Dişil Özellikler	57

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1 Gündelik Hayatın Oluşumu	14
Şekil 2 Sınıf Yapısı, Sınıf Oluşumu, Sınıf Bilinci ve Sınıf Mücadelesi ile Bağlantılı Belirlenim modeli	25
Şekil 3 Önyargı ve Ayrım Süreci	31
Şekil 4 Nedenler, İlişkiler ve Pratikler Arasındaki Uyum	40
Şekil 5 Bhaskar'ın Dönüştürümsel Toplum/Kişi Bağlantısı Modeli	45
Şekil 6 Temel Dikotomiler Açısından Tözcülük- İlişkisellik İlişkisi	48
Şekil 7 Bağlamsal Bir Cinsel Kimlik Modeli Olarak Yaşayan Beden Kavramsallaştırılması	60
Şekil 8 Habitus ve Sosyal Alan İlişkisi	115

1. GİRİŞ

Geçmişten bugüne dâhil olunan toplumsal sistemde, insanlar tözcü yatkinlıklarla gerçeklik algısını meydana getirmekte ve bu gerçeklik algısı ile kuşatılmaktadırlar. Kadının ya da erkeğin toplum içerisindeki gerçeklik algısı eğitim düzeyine, sahip olduğu sermaye biçimine, bağlı olduğu toplumun değer yargılarına ya da kültüre göre şekillenmektedir. Eğitim ve kültürel sermayenin arasındaki ilişki, emek ekseninde ilerlemekte ve kültürel sermayenin toplumsal konumu belirleyerek, eğitim ile şekillenmesi sonucu, ilişkiler dinamik olarak her alanda ve pek çok durumda meydana gelmektedir. Kadın ya da erkeğin toplumsal gerçekliğini anlamak için öncelikle o toplumsal gerçeklik içerisindeki konumunu anlamak gerekmektedir. Çünkü diğer pek çok ikilik gibi kadın-erkek ikiliği de yaşanan dönemin eğitime olan bakışından, kültüre olan uyumundan, sermayenin emeğe dönüşme biçiminden aynı zamanda eşitlik, özgürlük ve adalet anlayışına yüklenen anlamlardan etkilenmektedir. İkilikler toplumda tek bir gerçeklik algısının olmadığı yegâne kanıtını oluşturmakla birlikte aynı zamanda ikiliklerden yalnızca birinin üstünlüğünün vurgulanması sonucu oluşan eşitsizliğin tözcü anlayışını da içerisinde barındırmaktadırlar. İlişkisel sosyoloji, ikilikleri aşmayı ve ilişkisel bir düşünümü sağlamayı amaçlayarak yatkinlıkları kırmayı hedeflemektedir. İlişkisel sosyoloji yalnızca toplumsal cinsiyet çalışmaları değil, aynı zamanda toplumun oluşturduğu özcü yaklaşımları da yeniden yorumlamaktadır.

Toplum ilişkilerden oluşan bir sistemdir ve bu sistem, ilişkilerin ilişkiselliğini içermektedir, ancak bu ilişkiler çoğu zaman öngörülememektedir ve tarihsel zıtlıklar öne çıkarak, toplumsalı meşgul eden ikiliklerle tanımlanmaktadır. Bireyler ve aktörler arasındaki ilişkileri açıklayan ilişkisel sosyoloji, toplumsal ilişkilerin gerçekliğiyle hareket ederek, oluşan toplumsal kötürümleri kırmayı amaçlamaktadır. Tek bir seçeneğin değil, birden fazla seçeneğin aynı anda kabullenebileceğini öngören ilişkisel sosyolojinin yol haritasını ise, toplumsal hayatta düzen ekseninde oluşan düzensizlikler sonucu, düzen algısının meydana getirdiği ikilikleri kırmak oluşturmaktadır. Gündelik hayatta etkileşim mefhumu ile oluşan ilişkiler, toplumsal hayattaki pratikler tarafından sürekli olarak düzenlenmektedir ve yeniden üretim sürecine dâhil olmaktadır. Karşılıklı etkileşim ve iletişim ekseninde oluşan sosyal ilişki, davranış ve düşüncenin oluşmasını etkilemektedir. Kısacası toplumsal ilişkiler

doğuştan değil, etkileşim ve iletişim ile ortaya çıkmaktadır. Toplumsal ilişkiler gibi bedene yönelik oluşan algı da doğuştan değil, sonradan oluşan toplumsal bir anlamdır ve bedenın oluşan toplumsal anlamı aynı zamanda gündelik hayat bilgisini, toplumsal davranış ve deneyimlerin etkisi ile oluşan referans noktasını meydana getirmektedir.

İlişkişel Sosyoloji Perspektifinden Beden ve Bedene Yönelik Yaklaşımlar başlıklı bu çalışmanın ilk bölümünde öncelikli olarak ilişki ve ilişkişellik kavramları üzerinde durulmuştur. İlişkiler, mevcut toplumsal yapıdan bağımsız olarak düşünülemezler. İlişkişel sosyoloji ilişkilerden yola çıkarak, süreçsel düşünülmesini önermekte ve var olan tözcü ikilikleri aşarak, ilişkişel düşünmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda farklılıklar ve ayırım sonucunda oluşan eşitsizlik biçimlerinin ilişkişel kökenleri incelenmektedir. Charles Tilly'nin toplumsal yapının ilişkişel model savunusu, yapı-eylem arasındaki ilişkiyi yeniden formüle etmesi ayrıca insanların neden olaylara benzer tepkiler verdikleri sorusu üzerinde durulmaktadır. Tilly'e göre eşitsizlik ve ilişkişellik, özleri değil bağları savunmakta ve ilişkileri ön plana çıkarmaktadır. Yapı ve eyleme yönelik ilgisi, Tilly'i ilişkişel kılmaktadır ve Tilly, aktörlerin neden hep aynı davranışlarda bulduklarını sorgulamaktadır. İlişkişel sosyolojinin en temel ikiliği olan yapı-fail ikiliği; Archer'in faillik problemi ve Harvey'in faillik ve toplum değerlendirmeleri ekseninde ele alınmaktadır. Archer ve Harvey ise yapı-fail ikiliğinin etkileşimi ve toplumsal pratiklerin ilişkisinden söz etmektedirler.

İlişkişel sosyolojinin ilişkişel olduğu bir alan da beden ve beden sosyolojisidir. İlişkişel sosyoloji bedenın toplumsal ve bireysel anlamlarının yanı sıra ilişkişel niteliğini vurgulamaktadır ve bedene yön veren özcü yaklaşımları yeniden biçimlendirmenin ilişkişel yönü üzerinde durmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle cinsiyet-toplumsal cinsiyet ikiliğinin ifade ettiği biyolojik farklılıklar ve kültürel yaklaşımların oluşturduğu tözcü algı ele alınmaktadır. Bu tözcü algının engellenmesi için yaşanan beden kavramı üzerinde duran Moi, bireysel kimlikleme kavramı ile cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin barındırdığı karşıtlıkların engelleneceğini savunmaktadır. Beden ve beden sosyolojisinin tarihsel gelişimi, bedenın emek ve tüketim ile olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede Turner'ın iç beden-dış beden ayırımı ile bedenın ötekiliği üzerindeki değerlendirmeleri incelenmektedir. Yine bu kısımda bedenın yazı üzerinden değerlendirmesini yapan, kadının özgürleşmesinin ancak yazarak mümkün olduğu

üzerinde duran Helene Cixous, Luce İrigaray ve Julia Kristeva'nın değerlendirmelerine yer verilmektedir. Helene Cixous, Luce İrigaray ve Julia Kristeva, kadının yeni bir dile sahip olması gerektiğini, böylece bedenini tanıyarak yazmaya yöneleceğini vurgulamaktadırlar. Bu düşünürler, bedenin dil ve yazı ile ilişkisini keşfeden kadının, bedenine yönelik anlamlandırma sürecinin de gelişeceği üzerinde durmuşlardır.

Çalışmanın son bölümünde ise bedenin ilişkili olduğu alanlar ele alınmaktadır. Bu kapsamda Derrida'nın yapı söküm kavramı ve söylem üzerindeki değerlendirmelerine, bedenin toplumsal düşünümüne ve fark anlayışının ilişkisel yorumuna değinilerek, ilişkisel bir yapı önerilmektedir. DUALİZMLER ÜZERİNDE DURAN DERRIDA, onların sarsılmaz olmadığını bu yüzden yapı sökümüne uğratılabileceğini savunmaktadır. Foucault'un güç, iktidar ve bilgi kavramları ekseninde disipline edilmiş beden değerlendirmeleri, kişinin kendi bedeni ile diğer bedenler arasındaki ilişkisi kapsamında ele alınmaktadır. Deleuze ve Guattari'nin organsız beden kavramı, kapitalizmin yarattığı normallik algısından uzaklaşmayı hedeflemektedir ve organsız beden düzensiz bir beden algısını içermektedir. Tüketim toplumu içinde bedenin değişen görünümü, Baudrillard ekseninde değerlendirilirken, farklılık içinde birlik üzerinde duran Bauman, farklılığın ilişkisel düşünümü kapsamında ele alınmıştır. Bauman, toplumun yarattığı anlamın müphemlik endişesi ile toplumsal gerçekliğe dönüştüğünü ve böylelikle bu gerçekliğe olan bağlılığın giderek daha da çok arttığını vurgulamaktadır. Çünkü insanlar belirsizlik karşısında sürekli bir korku halindedirler ve bu yüzden bilinen doğruları sorgulamadan yaşamayı sürdürmektedirler. Yine bu kısımda hem beden sosyolojisi hem de ilişkisel sosyoloji üzerine değerlendirmeleri bulunan P. Bourdieu ve Nobert Elias'ın bedene ve ilişkiselliğe ilişkin görüşlerine değinilmektedir. Elias'ın figürasyonlar terimi ilişkisel bir terimdir ve beden, Elias'a göre, sosyallik içerisinde değişmektedir. Bourdieu'nun habitus kavramı da ilişkisel bir nitelik taşımaktadır. Eril tahakküm üzerinde duran Bourdieu, bedenin toplumsal olarak inşa edildiğine ve tahakkümün bedenselleşmesine değinmektedir. Son olarak ise feminizm ve ilişkisel sosyoloji ilişkisi üzerinde durulmuştur. Feminizm tözcü algı barındırmakla birlikte kadına ilişkin pek çok alanda etkili olmaktadır. İlişkisel sosyoloji bu yüzden feminizmden ve diğer pek çok alandan etkilenmektedir.

1.1 Amaç

Bu çalışmanın amacı, geçmişten bugüne kadar var olan pek çok ikilik gibi kadın-erkek ikiliğinin de zıtlıklar olarak değil birbirleri ile zenginleşen mozaik olduğunu, kadın ve erkeğe ilişkin oluşan gerçekliğin tözcü algıdan kurtulması gerektiğini vurgulamaktır. Kadın ve erkek bedeni hem topluma hem de kendisine içkindir. Bu yüzden toplumun söylemleri, davranış kalıpları ve tanımları ile ilişkilidir ancak bu ilişkili olduğu alanlar da tözcü bir bakış açısından beslenmektedir. Bu bağlamda beden ilişkili olduğu alanların tözsel nitelikten kurtularak ilişkisel değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

1.2 Yöntem

İlişkisel Sosyoloji Perspektifinde Beden ve Bedene Yönelik Yaklaşımlar başlıklı bu çalışmada öncelikle ilişkisel sosyoloji üzerinde durulmuş ve yine bu bağlamda ilişkisel sosyoloji kavramındaki ilişki kavramından bahsedilmiştir. İlişkisel sosyoloji tözcülüğe yönelik bir eleştiri üzerinden ortaya çıktığı içinde tözcülük ile ilişkisi ve tözcülüğe yönelik eleştirisi ele alınmıştır.

İlişkisel Sosyoloji ve Tözcülük Eleştirisi bölümünde, ilişkisel sosyoloji ve tözcülük ikiliği ekseninde, ikiliklerin oluşturduğu eşitsizlik biçimleri ve ilişkisellik C. Tilly, M. Archer ve D. Harvey çerçevesinde incelenecektir. Bedeni Merkeze Alan Bir Disiplin Olarak Beden Sosyolojisi bölümünde ise bedenin ilişkisel niteliği, emek ve tüketim ile olan ilişkisi ve Turner'ın iç beden-dış beden kavramsallaştırması incelenecektir. Ötekiliğin inşa edildiği bedenin kadın bedenlerinde daha fazla görünür olması ile kadın bedeni ve özgürleşme ekseninde Cixous, İrigaray ve Kristeva'nın görüşlerine değinilecektir. İlişkisel Sosyoloji ve Bedene Yönelik Yaklaşımlar bölümünde bedenin ilişkili olduğu alanlar Derrida, Foucault, Deleuze-Guattari, Baudrillard, Bauman, Elias ve Bourdieu çerçevesinde ele alınacak, son olarak ise feminizm ve ilişkisel sosyoloji ilişkisi değerlendirilecektir. Bedenin ilişkili olduğu alanlar ekseninde bu ilişkili olduğu alanların taşıdığı tözcü algıdan kurtularak bağlamsal düşünümü amaçlanmaktadır.

2. İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ VE TÖZCÜLÜK ELEŞTİRİSİ

2.1 İlişkisel Sosyoloji: Mücadele Dili Olarak İlişkisel Sosyoloji

İlişkisel sosyoloji kapsamında ele alınması gereken öncelikli kavram "ilişki" terimi ve bu doğrultuda "İlişki nedir?" sorusudur. Powell'e göre (2015: 258), ilişkisel sosyologların ilişki kelimesini kullanma tutumları farklıdır. Bazıları için ilişkiler bireyler ya da gruplar arasındaki somut ağ bağlantılarıyken, diğerleri için ilişkiler bir alandaki görece konumlara benzer daha soyut bir şeyi ifade etmektedir. Bazı yazarlara göre ilişkiler her tür sosyolojinin temel birimidir, diğerleri için ise ilişkiler ötekiler gibi bir toplumsal yapı türüdür.

Crossley'e göre (2015: 193), ilişkiler terimi ilişkisel sosyoloji için temeldir ancak kavram, tanım olarak çeşitlilik göstermektedir. Literatürde özellikle iki tanım üzerinde durulmaktadır. Bir yandan sembolik etkileşimcilikte sosyal ağ analizinde ve figürasyonel sosyolojide ilişkiler toplumsal aktörler arasındaki somut bağlar olarak anlaşılmaktadır. Diğer yandan Bourdieu'nun çalışmalarında ilişkiler önemli toplumsal kaynakların (sermaye türlerinin) dağılımının teşkil ettiği bir toplumsal uzamdaki bitişiklikler olarak tanımlanmaktadır. Powell (2015: 289), ilişkileri hem somut bağlantılar veya bağlar ya da bir tür etkileşim, işlem gibi hem de bir alandaki görece konumlar olarak da ele alınabileceğine değinmektedir. İlişki terimi, ilişkisel sosyoloji için her iki anlamda da geçerlilik göstermektedir. Her iki görüş de sentezlenebilecek bir nitelik taşımaktadır.

Günlük hayat içerisinde insanların kendi aralarında ya da resmi kurumlar dâhilinde meydana gelen çeşitli ilişkileri vardır. Bu ilişkileri, mevcut toplumsal yaşamdan bağımsız bir şekilde düşünmek ya da ele almak mümkün değildir. Zira toplumsal bir varlık olarak insan, dâhil olduğu yaşam süresince çeşitli ilişkiler içerisinde yer almaktadır. Toplumsal hayatın pratikler ekseninde ilerlediği düşünüldüğünde, içinde bulunulan ilişki hali ya da ilişkiler değişme ile birlikte ilerlemektedir. Bu süreçte ilişkilere bağlı olarak, insanlara dair edinilen deneyimler, bilgiler ve yatkınlıklar da değişmektedir.

İlişkiler, roller dâhilinde düşünülmektedir. Roller ve ilişkiler süreçlerle ilişkilidir. Aktörün toplum içerisindeki statüsü, dâhil olduğu toplumsal sistemdeki diğer aktörlerle olan ilişkisi içerisinde anlamlı olmaktadır. Zira statü, kişinin toplumsal yaşam içerisindeki konumunu belirtmektedir. Aktörün diğerleri ile olan ilişkisi karşılaştırıldığında, kişi daha üst konumda, benzer nitelikte ya da alt konumda görülebilmektedir. Kısacası ilişki, kişilerin etkileşimi ile gerçekleşmektedir ve rolleri

ilişkilerle incelemek gerekmektedir. Sosyal ilişkiler kişi veya gruplar arasındaki ilişkiler olarak düşünülmektedir. Sosyal roller, sosyal ilişkilerin birer düzenleyici mekanizması pozisyonundadır (Fichter, 2009: 112-113). Kafka *Dönüşüm* adlı eserinde (2009) sosyal rollerin ve ilişkilerin üzerinde durmaktadır, roller ve ilişkilere dâhil olunamadığında bir bireyin (eserdeki Gregor Samsa'nın) toplumsal ilişkilerinin azalması (örneğin işine gidememesi, ailesi tarafından ötekileştirilmesi gibi nedenler) sonucunda yalnızlık ve ölüm ile sonuçlanan hikâyesi anlatılmaktadır. Kişiler, karşılıklı etkileşim ve iletişim sonucu sosyal bir ilişkiyi oluşturmaktadır. Kişilerin dâhil olduğu toplum çerçevesinde oluşan sosyal ilişki, rolleri ve statüyü meydana getirmektedir. İlişkiler kişiler arasında gerçekleşmekle birlikte statünün de ilişkilerin oluşum sürecinde etkisi olduğu düşünüldüğünde, ilişkilerin statüler arasında da meydana geldiğini söylemek gerekmektedir.

Toplum, insanların oluşturduğu sosyal ilişkiler sistemi olarak tanımlandığında, bu sistemdeki ilişkiler, yapıyı anlamak açısından da temel teşkil etmektedir. Sosyolojik bakış açısına göre, toplumun kendine özgü yapısı, aktörün düşünme biçimini ve eylemlerini etkilemektedir. Yapının ilişkisel boyutlarının ifade ettiği bütün ve parçalanmamışlık, bireyin toplumla olan ilişkisinin her an değişen devimsel halini ifade etmektedir. Bireyin ilişkileri anlayabilmesi için kendinden bağımsız olarak bulunan objektif toplumsal hakikatin varlığının benimsemesi gerekmektedir (Torun-Eğilmez, 2014: 69). Nesnel bir sosyal gerçekliğin varlığının kabulü, bütünlüğü anlamlandırmak açısından temel teşkil etmektedir. Bütünlük ise pratikler ekseninde oluşmaktadır. Öncelikle pratiklerin nesnel düşünümünün sağlanması gerekmektedir. Toplumsal hayatta belirli yerleşik kabuller bulunmaktadır. Bu kabuller çoğu durumda bireyin temel pratiklerini oluşturmaktadır ve bu pratikler hazır bilgi formu niteliği taşımaktadır.

Toplumsal ilişkiler, insanların doğuştan sahip oldukları bir özellik olmaktan ziyade, dâhil olunan ilişkiler çerçevesinde insanı insan yapan bir nitelik taşıyarak ortaya çıkmaktadır (Fish, 2015: 60). Toplumsallık ve insan olma süreçlerinin ayrı düşünülmemesi gerekmektedir. İnsan, insan olduğu için toplumsal bir nitelik taşımaktadır. Aynı zamanda toplumsal bir sürece dâhil olduğundan dolayı insani bir özelliğe sahip olmaktadır. Toplumsallık ve insan olma süreçlerinin bağlamsallık çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Etkileşim mefhumu, toplumsal aktörlerin ve eylemlerin toplumsal ilişkilerin dışında önceden var olan şeyler gibi anlaşılmasını reddetmektedir. Toplumsal

aktörler ve eylemler yalnızca belli bir zaman ve mekanda ampirik etkileşim zincirleri aracılığıyla var olmaktadır. Etkileşimleri aracılığıyla iyi-kötü önemli şekillerde sürekli değişmektedir. Bu anlamda özellikleri toplum tarafından belirlenmiş olduğu için değil etkileşimler aracılığıyla vuku buldukları için toplumsallık özelliği taşımaktadırlar (Fish, 2015: 63). İlişkiler gibi etkileşim süreci de doğuştan meydana gelmemektedir. Örneğin toplumda oluşan iyi-kötü algısı da toplumun yarattığı etkileşim ve ilişkiler sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum toplumsal göreliliği oluşturmaktadır.

İlişkisellik terimi, düşüncenin sosyokültürel göreliliklere mahkûm edilmesini değil, bilginin daha belirli bir konunun bilgisi olduğunun makul bir biçimde kabul edilmesini ifade etmektedir (Berger-Luckmann, 2008: 16). Sosyokültürel etkisi altında edinilen bilgilerin dışında var olan bir bilgi akışı söz konusudur. İlişkisellik, bu bilgi akışı ekseninde bir kabullenmeyi ifade etmektedir.

Öylece dışarıda olan pratikler, algılar vb. nasıl olup da pek çok insanın içine yerleşmektedir? Birey ve topluluk arasındaki bağlantının doğası nedir? Aralarında aktarılan nedir ve ne aracılığıyla aktarılmaktadır? Bu sorularla uzun süredir karşı karşıya kalınması onları daha az sorunlu hale getirmemektedir. *Toplumun kendisinin nasıl olup da kendi eylemlerinin toplamından başka bir şey olmadığını, toplum dışında ve çoğunlukla topluma karşıt bir şeymiş gibi görülebiliyor olduğu sorusu ile karşılaşmaktadır* (akt. Kasper, 2015: 118). Toplumun pratikleri kuralları ekseninde meydana gelmektedir. Toplumun görünmeyen kuralları, bireyler tarafından yaşama katılmakta ve pratikler şeklinde yeniden üretilmektedirler. Pratiklerin oluşturduğu toplumsal anlam böylece gündelik hayat bilgisini oluşturmaktadır.

Berger-Luckmann'a göre (2016: 21-22) anlam, bilincin karmaşık bir formudur ve kendi kendisine var olamaz, her zaman belirli bir bakış açısından etkilenmektedir. Davranış ve eylemlerin oluşturduğu bilincin anlamsal boyutu, tecrübeler ekseninde oluşmakta ve ilişki, hakikatin temel bilgisini meydana getirmektedir. Aynı şekilde tecrübelerin anlamı da bilincin ilişkisel işleyişi aracılığıyla inşa edilmelidir. Anlam, toplumdan edinilen bir kavrayışın, bilginin kişinin yorumlaması ile ortaya çıkan bireyselleşme sürecini ifade etmektedir.

Toplumsal yaşamın; bireyler, toplumsal gruplar ve örgütlenmeler gibi en dolaysız şekilde görünür olan biçimleriyle bağlarını koparmak, ilişkisel düşünmeyi gerektirmektedir. Toplumsal gerçeklikler, önemli olma niteliğini yalnızca diğer gerçekliklerle karşılaştıkları zaman kazanmaktadırlar. Bağlılarından yapay bir

şekilde koparılmış tekil varlıklar yerine, ilişki alanlarına odaklanmak gerekmektedir. İlişkisel düşünmek bireylerin ya da grupların içkin özelliklerini aramak yerine ilişkisel nitelikleri inşa etmek anlamına gelmektedir (Swartz, 2015: 47-48). Toplumsal gerçeklik, toplumsal anlamlardan oluşmaktadır ve diğer toplumsal gerçekliklerle var olmaktadır. Tek bir gerçekten değil birden çok gerçeklikten bahsetmek gerekmektedir. Bu anlamda toplumsal gerçeklikler bağlamlarından koparılmadan diğer gerçekliklerle birlikte düşünülmelidir.

Birey, toplumdan bağımsız değildir ve toplumsala bağlı olarak sürekli ilişkiler içerisinde. Bu ilişkiler toplumun görünmez kuralları ile bağlantılıdır. Birey dâhil olduğu toplumun kurallarından ve ona yüklenen rollerden, bulunduğu statüden etkilenerek ilişkisellik taşımaktadır. Bu süreçte ilişkisel sosyoloji oluşmaktadır. Birey hem topluma bağlı hem de toplumdan ayrı olarak bulunmaktadır. Tıpkı bu temel ikilik gibi oluşan pek çok ikiliği aşmak amacıyla ortaya çıkan ilişkisel sosyoloji yeni gelişen bir alandır. İlişkisel sosyoloji aslında bir "başkasına" benzemektedir ya da toplumsal bir ifade ile "yabancı"ya benzemektedir. Bu yabancı, ülkesinden ayrılmış ve başka bir toplumda yaşamaya çalışırken kendisini daha önce ait olduğu toplumun özellikleriyle farkında olmadan geldiği ülkeyi karşılaştırırken bulmakta ve ülkesi ile yaşadığı bu yeni bölgenin doğru ve yanlışlarını bulmaya başlamaktadır. Yeniden kendi ülkesine döndüğünde orayı daha iyi eleştirmeye başlayacaktır. İlişkisel sosyoloji ara sınır dışına çıkmayı ifade eder. Sınırın dışına çıkıp var olan farklılıkları anlamlandırmaya, var olan bağı önce koparıp sonra yeniden kurmaya, yeniden ilişkileri üretmeye benzemektedir. Fish'e göre (2015: 65), ilişkisel sosyoloji insanları anlamak için toplumsal ilişkilere odaklanmaktadır ve ilişkiler insana özgü ise bu özgünlüğün toplumsal ilişkilere referansla açıklanması gerekmektedir.

İlişkisel sosyoloji, yeni bir kavram ve alan olmamakla birlikte, yeni gelişmeye başlamaktadır. İlişkisellik, sentezcilik anlayışı ile benzerlik taşımaktadır. İlişkisel sosyoloji, hayatla ilgili bir tercih yapma anlarında insanların aklına "hem o...hem diğeri..." şeklinde sıklıkla gelen cümleyi kurma biçimini ifade etmektedir. İlişkisel sosyoloji "ilişkiler"den yola çıkarak dâhil olunan bağlamda süreçsel düşünülmesini sağlamakta, var olan ikilikleri aşarak, çoğulculuğu vurgulamayı amaçlamaktadır.

İlişkisel sosyologlar içerisinde pek çok farklılık bulunmaktadır ancak ilişkisel sosyologlar, "ilişkilerin tözlerden önce geldiği" konusunda ortak görüş bildirmektedirler. Bu bakış açısına göre öncelikli olarak ilişkisel sosyologlar devimsel sosyal olayların üzerinde durarak, sosyal gerçekliğin bireyler arasında

meydana gelen ilişkiler ekseninde ve bağlamsal olarak düşünölen gerekçelere sahip olduğunu vurgulamaktadırlar (Uluocak, 2016: 18).

İlişkisel sosyolojinin, özelliklerine değinmek gerekirse;

1.İlişkisel sosyoloji bizzat aktörlerin her birine içkin bir özellikten ziyade bireysel aktörler arasındaki ilişkilere açıklayıcı bir güç atfetmektedir.

2.İlişkisel sosyoloji çoğunlukla sadece toplumsal ilişkilerin açıklayıcı gücüyle değil toplumsal ilişkilerin gerçekliğiyle ilgili tamamen ontolojik bir iddia ortaya koymaktadır.

3.Toplumsal ilişkiler bizzat insanların gerçekliğini oluşturuyor olsalar da kendiliğinden var olamazlar ve tespit edilmeleri ilişkisel sosyolojinin özgül betimleme açıklama pratiklerini gerektirmektedir (Fish, 2015: 59).

İlişkisel sosyolojinin temel soruları;

1) İktidar, bazılarının daha fazla diğerlerinin ise daha az sahip olduğu ya da hiç olmadığı ve bu nedenle verili herhangi bir durumda mevcut ya da namevcut olabilen bir tür madde olarak mı görölmekte yoksa bir ilişkiler alanının sonucu aktörler arasında cereyan eden ve bu nedenle herkesi içeren ve her durumda bulunabilecek bir şey olarak mı görölmektedir?

2) Kimlik, bir öz olarak her bireyin kendisiyle birlikte taşıdığı bir tanımlayıcı nitelik dizisi olarak mı görölmekte yoksa her zaman dinamik ve akışkan olan tanımlama ve farklılaştırma pratiklerinin sonucu olarak mı görölmektedir?

3) Bireyler ve toplum farklı gerçeklik düzeylerine ait birbirinden ayrı varlıklar olarak mı görölmekte yoksa birey ve toplum kelimeleri birbirine bağımlı insan davranışlarının kesintisiz akışının birbirinden ayırt edebilen fakat ayrılmayan iki boyuta mı işaret etmektedir? (Powell-Depelteau, 2015: 17).

İlişkisel yaklaşım, doğurgan mekanizmaların arka planda yer aldığı sosyal gerçekliğin anlaşılması açısından yapı ve faillik süreçlerinin daha dinamik bir model içinde yeniden düşünölmesini önermektedir. Böylelikle sosyal değışimi, pratikleri ve toplumsal yapıları muhakeme etmeyi sağlamaktadır (Çeğin-Göker, 2012: 14). Pek çok ikiliğin yeniden düşünölmesini sağlamayı amaçlayan ilişkisel sosyoloji, literatürdeki en bilinen ikilik olarak yapı fail üzerinde durmaktadır.

Tablo 1. Kavram-Gösterge Bağlantıları

Kavram Türü	Sosyal Gerçekliğin Yönleri
Davranışsal	Katılımcı türleri, kişilerarası olaylar, davranış ve iletişimler, bireysel kimlik, yüz yüze karşılıklı ilişki
Sistemantik veya yapısal	Yeniden üretilen sosyal ilişkiler pratikler, konumlar, davranış ortamları ve bağlamları: Bürokrasi, piyasalar, örgütlenme biçimleri/türleri iktidar/güç ilişkilerinin temeli
İlişkilendirici veya Dolayımlayıcı	a) Hem nesnel hem öznel çift yönlü gönderim; kariyer duygusal emek b) Denetleyen ve aracılık yapan sosyal faillerin davranışı: Tipleştirme c) Sistemden kuvvetli bir biçimde etkilenen sosyal ilişkiler: Yabancılaştırıcı hesapçı
Genel veya teorisyenlere ait	Yukarıdakilerden herhangi biri

(Layder, 2013: 150)

Yukarıda verilen tabloda kavram gösterge bağlantıları üzerinde durulmaktadır. Kavram türleri; davranışsal, sistemantik ve ilişkilendirici olarak ayrılmaktadırlar. Teorisyenler ise herhangi birine daha yatkın bir tutum sergileyebilmektedirler. Tabloda, literatürde yer alan kavram türlerinin günlük hayattaki karşılığı üzerinde durulmaktadır ve çoğu zaman bu kavramların ayrı olarak ele alınmasına rağmen birbiri ile ilişkili kavramlar olduğu görülmektedir.

Tabloda görüldüğü üzere sosyal dünyaya ilişkin tüm kavramlar bir ölçüde sistemantik ve kişilerarası yönlendirici kavramlara gönderimde bulunmaktadır. Ancak kavram türlerinin ayırt edici özelliği sosyal hayatın unsurlarıyla farklı ölçütlerde ve esas itibari ile farklı biçimlerde ilişkilidirler. Sosyal dünyaya ilişkin tüm kavramlar bir ölçüde hem sistemle hem de faillikle ilişkilidir çünkü sosyal hayatın bu iki yönü birbiri ile bağlantılıdır (Layder, 2013: 149).

Donati, ilişkiyel sosyolojinin başlıca hedefini şöyle tanımlamaktadır; kişinin nasıl hem topluma bağımlı hem de özerk olduğunu ve kendi güçlerine sahip olabildiğini anlamak için yeni bir bilimsel paradigmaya ihtiyacı olmaktadır. (Depeltau, 2015: 272). Sosyal dünyaya ilişkin başta yapı ve fail olmak üzere tüm kavramlar birbirleri ile ilişki içerisindedir. Bunu daha iyi anlamlandırabilmek için ihtiyaç olunan alan ise ilişkiyel sosyolojidir. İlişkiyel sosyoloji kişinin hem topluma

bağlı hem de toplumdan ayrı olduğunu bu iki sürecin de birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Depeltau (2015: 253), ilişkilerin bir bütün olabileceğini ancak insanları insan yapanın da toplumsal ilişkiler olduğunu belirtmektedir. Her şey ilişkilerle ilgilidir. İlişkisel sosyoloji herhangi bir mutabakata dayalı bir toplumsal ontolojik gönderme yapmaktadır. Üç farklı ilişkisel sosyoloji türü açığa çıkmaktadır: Belirlenimci (ya da yapısalcı), eş belirlenimci (ya da diyalektik) ve derin ilişkisel sosyolojidir. Özellikle derin ilişkisel sosyoloji üzerinde duran F.Depeltau (2015: 277-278), toplumsal belirlenimciliği reddederek derin ilişkisel sosyologların araştırmalarında faillik kavramını pek kullanmadıklarına değinmektedir. Çünkü insanların toplumsal yapılarla etkileştiklerini düşünmemektedirler. Derin ilişkisel sosyoloji metodolojik bireycilik, iradecilik ve öznelcilikle ilişkilendirilmiş olsa bile bu yaklaşımda özne gibi bir şeyin mevcut olmadığı açık olmalıdır. Derin ilişkisel sosyologlar toplumsal yapıların nedensel gücüne inanmasalar da bireyleri toplumsal varlıklar olarak görmektedirler, bireyler derin ilişkisel sosyolojide özünde birbirine bağımlıdır. Akışkan toplumsal olgular birbirine bağımlı bireyler arasındaki özgül etkilerinden başka hiçbir şey değildir. Derin ilişkisel sosyoloji aynı zamanda zihnin ve bedenin ayrılmadığı bir tür pragmatizmdir.

Toplumsal bir kategori, sosyolojik açıdan zihinsel bir kurguya dayanmaktadır. Bu kategoriler, etkileşim ve yatkınlıklar çerçevesinde kişilerin yaş grupları, mesleki durumları, elde edilen gelir durumu ve eğitim seviyesinin yanı sıra ırk, etnisite, cinsiyet açısından benzerlik taşımakla birlikte, ilişkilere dâhil olan insanların birbirlerini tanımadan oluşturduğu bir süreçtir (Uluocak, 2005: 3).

Toplum tarafından oluşturulan, genelleştirilen ideal tip algısı söz konusudur. İdeal tip, toplumsal yaşam içinde tipsel kavramlara dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Weber, ideal tip kavramsallaştırması üzerinde durmaktadır ve analizinin temelini ise bugünün toplumlarını, geçmişteki toplumlardan ayıran temel bir özellik olarak modern çağın ruhunu görmektedir. Ona göre ise bu rasyonalitedir. Weber, organizasyonlar içinde doğulduğunu, organizasyonlar içinde eğitimin gerçekleştiğini ve çoğu bireyin hayatının büyük bir kısmını organizasyonlar içinde çalışarak geçirmekte olduğunu belirtmektedir. İnsanlar boş zamanları başta olmak üzere çoğu rutinlerini dâhil oldukları organizasyonlar içerisinde düzenlemektedirler ve ölüm anında da en önemli kurum olan, devlete başvurmaktadırlar (Slattery, 2008: 41). Weber'in ideal sözcüğünü kullanmaktaki amacı, kavramlara normatif bir anlam

yüklemekten ziyade çoğu kez kavramsal olarak saf bir rasyonel eylem tipini özetleyerek, mantıksal temellerde mükemmellik sağlamak amacı ile tasarlanmış bir kelime olma özelliği taşımaktadır (Turner vd, 2012: 217).

İlişkisel sosyolojiye göre sosyal teorinin toplumsal gerçekliği yansıtması gerekmektedir. İlişkisel sosyoloji kemikleşmiş yatkınlıkları kırmak, açmazları aşmak için kavramsal bir alet takımı sunmaktadır ve bilimsel kötürümler haline gelen yatkınlıklardan kurtulmayı amaçlayan ontolojik bir dönüşün anahtarıdır (Esgin-Çeğin, 2015: 12). İlişkisel sosyoloji, bilimsel kötürümlerin dışında toplumsal kötürümlerin de oluşturduğu yatkınlıklardan kurtulmayı amaçlamaktadır.

İlişkisel sosyoloji bir tür meydan okumayı içermektedir (Depeltau, 2015: 282) ve tek bir yoldan değil, birden çok yoldan gidilebileceğini ifade etmektedir. Bu yönüyle farklılıklar arasında bir denge pozisyonunda olup bu farklılıkların diyalog kurmalarına ilişkin bir yol haritası konumunda bulunmaktadır. Kişiler arasındaki bağımlılık ve ilişkisel bireyciliği bağlamsal olarak düşünmek gerekmektedir. İlişkisel sosyoloji ile birlikte kadınlar ve bedenleri ile ilgili konuları bağlamsallık ekseninde değerlendirmek gerekmektedir.

2.1.1 İkilikleri Aşmak

İlişkisel sosyolojinin en temel hedefi ikilikleri aşmaktır. Günlük hayat dâhil olmak üzere yaşamın her dönem ve anında ikiliklerle karşılaşmaktadır. İlişkisel sosyoloji hayatta siyah ve beyazların yanı sıra grilerin de olabileceğini, siyahın beyazdan, beyazın da siyahtan ayrı düşünülmemesi gerektiğini belirtmektedir. İkilikler yerine çoğu zaman zıtlıklar terimi düşünülmektedir ancak ikilikler zıtlıklardan ziyade birbirine bağımlı kavram ve durumları ifade etmektedir. İkilikler, düzen adı verilen düzensizliklerin bir sonucu olma niteliği taşımaktadır. Düzen algısı, ikilikleri yaratmaktadır ve düzenin ötesine geçebilmek ise ilişkisel düşünmeyi gerektirmektedir. Böylelikle ikiliklerin çöküşü mümkün olmaktadır. İlişkisel düşünme ile temel bir ikilik olarak ortaya çıkan kadın/erkek ikiliğinin beden üzerinden bağlamsallığı ve süreçsel düşünümü mümkün olmaktadır. Böylece toplumdaki kadın kimliği, yerini ilişkisel bir kimliğe bırakmaktadır. Yalnızca kadın kimliği değil aynı zamanda toplumun yarattığı erkek kimliği de ilişkisel bir nitelik kazanmaya başlamaktadır.

İkiliklerin varlığı genel kabullere dayalı bir algıya sebep olmaktadır ve günlük hayat olmak üzere literatürde de pek çok ikilikler bulunmaktadır. Bourdieu'nun da belirttiği üzere -ki o bu terimi özellikle sosyologlar için kullanmaktadır- *tözcü algı*,

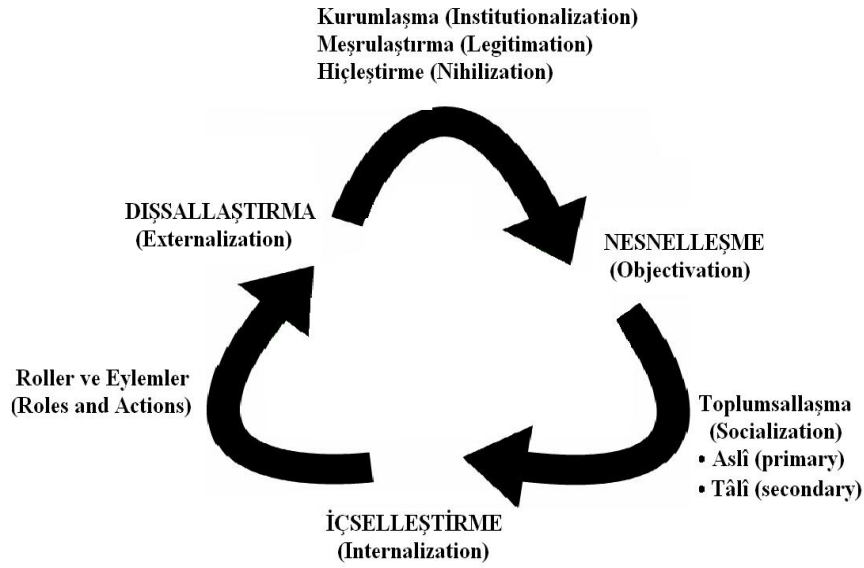
kullanılan dile kayıtlıdır, bu algıdan hızlıca kopmak gerekmektedir (Esgin-Çeğin, 2015: 10). Bourdieu, erkeğin kadına karşı olan tahakkümünü ele aldığında, aslında *eril tahakkümü düşünürken, kendileri de tahakküme uğrayan düşünce kalıplarına maruz kalmaktadır* (Bourdieu, 2014: 17) görüşünü belirtmektedir. İkilikleri toplumsaldan ayrı olarak tanımlamamak gerekmektedir. İkiliklerin varlığı toplumsal bir gerçeklik olarak değişim, etkileşim ve de bağlamsallık süreçlerinin etkisinde kalmaktadır.

İlişkisel sosyoloji ekseninde aşılması mümkün olan ikilikler, yalnızca günlük hayata özgü olmamakla birlikte sosyoloji içerisinde de mevcuttur. Çünkü sosyolog da günlük hayata dâhildir ve nesnelliğini sağlamak amaçlı öznel pratiklerini başka sınırlarda bırakmak zorundadır. Sosyolojik boyutta da ikilemler söz konusudur ve Emirbayer'e göre (2012: 25), sosyologlar temel bir ikilemle karşı karşıya kalmaktadır: Sosyal dünya öncelikli olarak tözlerden veya süreçlerden mi oluşmaktadır; statik ilişkilerden mi yoksa devingen izah edilebilir ilişkilerden mi oluşmaktadır?

Öznel bir kimliğin nesnelleştirilmesi bir birey için ne kadar zor bir durum ise sosyoloji alanında da bu durumun zorluk derecesi oldukça fazladır. Zorluğun derecesinin toplumsala yayıldığında giderek artacağı gözlemlenmektedir. *Sosyologun araştırma nesnesi ve kendi özneliğiyle oluşturduğu ilişkinin, nesnelleşmesi gerekmektedir* (Esgin-Çeğin, 2015: 12). Sosyolog, sorgulamadan benimsediği anlamlar yerine öznellikten kurtulan nesnelleştirme sürecine katılmalıdır.

Cooley, "sadece epey sıradan ve bilinen doğruları daha iyi görmeye ve anlamaya ihtiyaç vardır", (Kasper, 2015: 117) diyerek sıradan olan ve doğru kabul edilen çoğu bilginin yeniden okunması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu bilgiler doğruluğundan şüphe edilmediği için sürekli yeniden üretilen söylemlere dönüşmektedir. Toplumsal söylemin yeniden inşası için sıradan ve bilindik doğrular anlamlandırılmalıdır.

Şekil 1. Gündelik Hayatın Oluşumu

(Metin, 2011: 81).

Yukarıdaki tabloda içselleştirme, nesnelleştirme ve dışsallaştırma üzerinde durulmaktadır. *Gerçeklik, sosyal olarak inşa edilmiştir* (Berger-Luckmann, 2008: 3). Toplum tarafından yaratılan bir gerçeklik algısı bulunmaktadır. Toplumsal gerçekliğin oluşması için öncelikle dışsallaştırma daha sonra nesnelleştirme ve içselleştirme süreçlerinden geçmesi gerekmektedir. İçselleştirilen gerçeklik, gündelik hayatın gerçekliğidir ve bu gerçeklik algısı öncelikle dışsallaştırılarak nesnelleştirme sürecine dâhil olmaktadır son olarak içselleştirilmektedir.

Berger ve Luckmann, gündelik hayatın döngüsel sürecinden bahsetmektedir. Bu süreci ifade etmek için üç temel kavrama değinmektedirler. Bu kavramlar; dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme. Dışsallaştırma sürecinde ortaya çıkan gerçeklik, aktörün gerçekliğinin normalleştirilmesi ve diğer aktörlerin gerçeklik algısının değersizleştirilmesi ile birlikte kurumsallaşarak nesnelleşmektedir. Toplumsallaşma sonucu nesnelleştirilen gerçeklik içselleştirilmektedir. Kişinin toplumdaki statü ve rolleri ile içselleştirdiği gerçekliği aktarması sonucu dışsallaştırmasıyla birlikte döngü tamamlanmaktadır (Metin, 2011: 91). Dışsallaştırma-nesnelleştirme ve içselleştirme sonucu oluşan gerçeklik tek bir gerçeklikten ziyade çoklu bir gerçekliktir.

Öznel bir nitelik taşıyan gerçeklik, sosyal inşa sürecinde çoklu gerçekliklerle buluştuğunda aktörlerin bu gerçekliklerle yansıtılması, ilişkiler örgüsünün

sınırlarının genişlemesiyle bilgi akışının kaybolmasına sebep olmaktadır. Ancak gerçekliklerin bireyler ekseninde ele alınmasıyla ya da ilişkiler örgüsüne yakınlıkla nesnel temsilin bilgi akışı meydana gelmektedir (Uluocak, 2009: 12).

Toplumun oluşturduğu hakikat bilgisi, eylemler ve ilişkiler ekseninde anlam kazanmaktadır. Gerçeklik, mekân ve mekânın gerçekliğini aşan duygu ve bilinç çerçevesinde oluşmaktadır. Mekânı yansıtan şehirler ve şehrin maddi yapısı yine o şehrin kültür ve normlarına bağlı olarak objektif hakikatin dışında gündelik hayatın yegâne pratiğini oluşturmaktadır (Aydemir, 2011: 70). Gerçekliği anlamak için öncelikler gündelik hayat içerisinde kişinin eylemlerine ve bu eylemlerin bireyselleşme sürecinde kişide kazandığı anlamlara bakmak gerekmektedir. Kişinin anlamlandırma süreci yalnızca şimdiden kaynaklanan bir durum değildir. Bu anlamlandırma süreci geçmiş, şimdi ve geleceği de içerisinde barındırarak sosyal gerçekliğin oluşmasını sağlamaktadır.

Berger-Luckmann'a göre (2016: 24) gündelik hayat, birbirine eklenmiş pek çok toplumsal eylemlerden oluşmaktadır ve aktörün kendi niteliği ile özelliklerinin tümü, sosyal eylem ile birlikte şekillenmektedir. Anlamın inşa sürecinde öznel kavrayışların etkisi mevcuttur ve anlamın en basit çerçevesi kişinin subjektif bakış açısıyla meydana gelmektedir. Anlamın daha üst boyutları ve anlamın çok yönlü karmaşık yapısı toplumsala ait subjektif anlamın objektifliğine bağlıdır. Sosyal bilgi birikiminin unsurları olan tecrübeler ve deneyim ekseninde gerçekleşen davranış biçimleri ile sınıflandırma, öznel bilgi birikiminin temel öğeleridir.

Sosyal gerçeklik içerisinde anlamın olabirliğini sağlayan durağanlıklar ile sosyal bilimsel olarak bu durağanlıkları incelemek için ele alınan sabitliklerin arasında gündelik olan ile bilimsel olan dil kullanımından kaynaklanan farklılıklar bulunmaktadır. Gündelik hayat içerisinde bireylerin sosyalleşme sürecini inceleyen sosyologlar arasında ilişkisellik bulunmaktadır. Gündelik etkileşimleri sonucu oluşan ilişkileri çerçevesinde bireyler ile toplumsallaşma süreçleri arasında kategorilenmeler ortaya çıkmaktadır. Toplumsal ve kültürel gerçekliğe tamamen dâhil olabilmek oldukça zordur. Kültürel olanın keskin bir şekilde belirlendiği görüşü kolektif kimlikler içerisinde de keskin sınırlar çizmeye çalışmakta, sonuç olarak ise dışlama ve önyargı meydana gelmektedir (Uluocak, 2009: 25).

Gündelik gerçeklik, bireylerin sahip oldukları gerçeklik döngüsü çerçeveleri içinde yaşamlarını idare ettikleri, sürdürdükleri ve yeniden ürettikleri anlam ve form dinamikleri içinde var olan sosyo-kültürel pratikleri ve toplumsal cinsiyet rolleri de

dâhil birçok aidiyet ve rol biçimini normalleştirdikleri dinamikler bütününe karşılık gelmektedir (Uluocak-Aslan, 2011: 13).

Gündelik gerçeklik içerisinde oluşan ikiliklerden biri de birey-toplum ikiliğidir. İlişkisel sosyologlar, birey-toplum ikiliğini ve onunla ilişkili yapı-faillik sorununu hem bireyleri hem de bireylerin iştirak ettikleri daha büyük oluşumları aynı gerçeklik düzeyine, ilişkisel bir düzeye ait olarak kavramsallaştırarak aşmaya çalışmaktadırlar. Toplumsal oluşumlar (yapı-sistem-söylem) insanların birbirleri ile olan ilişkilerinden meydana gelmektedir ve bireyin kişisel eylemi, etkileşim ve ilişkiler ekseninde oluşan bir gerçeklik niteliği taşımaktadır (Powell-Depeltau, 2015: 18).

Tablo 2. Büyük Bölünme

Fail	Yapı
Mantık	İçgüdü
Eylem	Tutum
Mikro	Makro
Niyet	İşleyiş
Yaşam Dünyaları	Sistemler
Beşeri Bilimler	Fen Bilimleri
Yumuşak	Sert
Anlama	Açıklama
Akıl	Beden
Özne	Nesne

(Fuchs, 2012: 138).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere geçmişten bugüne kadar çoğu alanda ikiliklerle karşılaşmak mümkündür. Bu ikiliklerden biri de yapı-faillik ikiliğidir. İnsanların geçmiş, şimdi ve gelecekle ilişkilerini nasıl anladıkları, eylemlerinde farklılık yaratmaktadır. Yapısal bağlamlarla ilişki içinde değişen faillik anlayışları farklı dönemler ve yerlerdeki aktörlerin kendilerini derinden etkilemektedir. Alışkınlığa dayalı bir eylem dikkat ve çaba gerektirdiği için faillik içermektedir. Bu tür bir etkinlik düşünümsel olmaktan büyük ölçüde uzaktır ve doğruluğu sorgulanamamaktadır. Faillik her zaman zamansal geçişler içinde yer alan aktörlerin kolektif olarak organize eylem bağlamlarında başkalarıyla ilişkiye geçtikleri diyalojik bir süreç içermektedir (Emirbayer-Mische, 2012: 77). Yapı ve faillik dâhil

olunan toplumsal ilişkiler ekseninde oluşmaktadır. Bu süreçte pek çok kimlik meydana gelmektedir.

İnsanlar, toplum ile iç içe olduğu sürece pek çok kimliğe de sahip olmaktadır ve sahip oldukları kimlikler kadar rolleri de bulunmaktadır. Dâhil oldukları gruplardan dolayı çoklu bireysel karakterleri de meydana gelmektedir. Çoklu bireysel kimlikler toplumun diğer bireyleri ile paylaşılmaktadır. Kimlik teorisi, çoklu kimliklerden dolayı bireylerin sahip olduğu öznel anlamlar üzerinde durmaktadır. Bu teori toplumdaki herhangi biri için oluşan kimliklerin ilişkilene biçimi ve kimliklerle birlikte bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarına olan etkisinin yanı sıra kimliklere nasıl dâhil olduğunu da ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Kimlikler bireylerin toplumdaki konumlarına bağlı olarak onları belirlemektedir (Aka, 2012: 4). Kimlikler, bireylerin hem toplumsal pozisyonlarına hem de toplum içerisinde birey olarak buldukları konuma göre şekillenmektedir. Kişiler kimliklerini anlam sürecinde oluşturmaktadır.

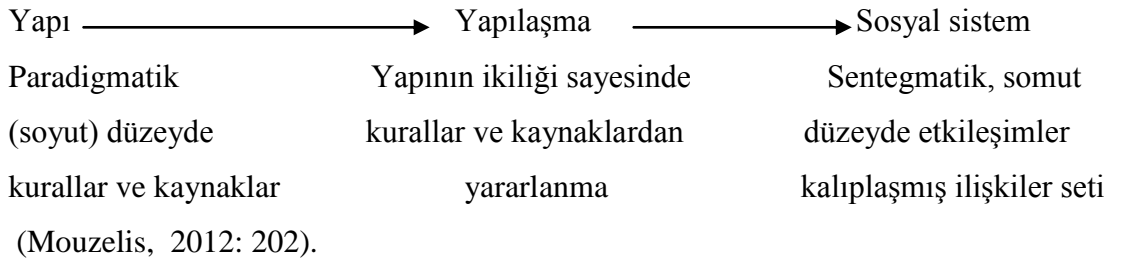
Bourdieu ve Giddens, teorilerini meydana getirirken sosyoloji literatüründeki temel düalizm olan pozitivizm ve hermenötik ikiliğini aşmaya çalışmaktadırlar. Hem Bourdieu hem de Giddens pozitivizmin nesnel yapısını, yorumlayıcı bilimlerin ise öznel yapısını birleştirerek sentezci bir yaklaşım oluşturmaya çalışmaktadırlar. Giddens, sentezci yaklaşımı oluşturmaya çalışırken *yapının ikiliği* kavramını kullanmaktadır. Bourdieu ise *habitus* kavramını ele almaktadır (Alkan, 2015: 21).

Yapının ikiliği, Giddens'ın yapılaşma kuramı için oldukça önemlidir. Bu kavram eylemleri toplumun yapısını aynı zamanda ilişkileri de ele almaktadır. Giddens, yapının ikiliği kavramını eylem, birey, yapı, toplum ve güç kavramlarına eleştirel bir boyut kazandırarak ele almaktadır. Eylem ve yapı merkezli çözümlenmelerin sosyal analiz için önemli olduğu üzerinde duran Giddens, belirli noktalarda düalist bakış açısı içerisinde bulduklarını belirtmektedir (Soner, 2012: 28). Toplumun görülmeyen kurallarını yapının ikiliği kavramı ile daha iyi anlamak mümkündür.

Birey, toplumda yalnız değildir, bir yapı içinde onunla birlikte var olmaktadır fakat aynı zamanda bir faildir. Giddens'ın görüşüne göre, geç modern dünya benliğinin süreç içerisinde özne olarak fail olmasıyla, öz-kimlikleri şekillendirebilecek yeni mekanizmaların ortaya çıkmasına vesile olmaktadır (Baran, 2013: 15). Birey, toplum tarafından sürekli olarak şekillenmektedir. Birey, bir fail olarak yapıya dâhil olduğu sürece o yapıya bağlı olarak dönüşmektedir.

Giddens, toplumsal kurumların bireyden önce bir geçmişinin olduğunu kabul etmekle beraber, toplumsal dünyanın *biz* olmadan da olamayacağını düşünmektedir. Yapının ikili karakteri üzerinde duran Giddens, toplumsal kurumların toplumun herhangi bir üyesinden bağımsız olarak ortaya çıktığını ve bu kurumların bireyleri kısıtladığını belirtmektedir. Giddens aynı zamanda fiziksel dünyanın insan olmadan devam edebileceğini ancak toplumsal dünya için aynı durumun söz konusu olmadığı üzerinde durmaktadır. Toplumsal olgular, yapılan şeyleri belirlememektedir, onları kısıtlamaktadır (Çetintaş, 2015: 37). Toplumsal hayatın işleyişi açısından kurumlar, oldukça aktif bir konumdadır. Bu işleyiş yön veren ve yeniden üreten kurumlar yeni anlamları da ortaya çıkarmaktadır.

Berger-Luckmann'a göre (2015: 29) kurumlar, özel ve genel durumlarda bireyin eylemlerinin anlam depolarını oluşturmaktadır ve anlama ulaşabilme vazifeleri bulunmaktadır. Kurumların bu işlevi anlamın üreticisi olarak bireyin rolü ile ilişkilidir.

Giddens'a göre, gündelik hayatta insanlar faillik gibi kavramları kullanmaktadırlar. Genellikle eylemlerinin nedenlerini ve nasıl davrandıklarını açıklarken failler, eylemin niteliği üzerinde düşünmektedirler. Eylemi hakkında bilgi edinen fail, toplumsal etkileşim ve yapı-fail ilişkisi açısından önem arz etmektedir. Giddens'a göre fail, gündelik hayat içerisinde kendi eylemlerinin yanı sıra diğerlerinin eylemleri üzerinde de durmaktadır. Böylelikle bireylerin kendi stratejilerini güç ve egemenlik ilişkileri içerisinde mücadele ederek geliştirmesi kolaylaşmaktadır (Soner, 2012: 17). Birey kendi eylemlerini anlamlandırmak için diğerlerinin eylemlerini de anlamlandırmaya çalışmaktadır. Nasıl ve neden davrandığının bilincinde olan birey, gündelik hayat içerisinde kendi ilişkilerini değiştirerek, strateji belirlemeye çalışmaktadır. Birey bütün bunları yaparken aslında toplumsal rollerini ve kurallarını gerçekleştirmektedir.

Toplumsal oyunların rolleri ve kurallarından ziyade aktörlerin somut toplumsal oyunları icra ederken ve ilişkili somut süreç içinde bu roller ve kuralları nasıl kullandıkları ve seçimler yaptıklarını vurgulayan yorumcu mikro sosyolojiler bizzat

rollerden ziyade aktörler arasındaki toplumsal ilişki yapılarına odaklanmaktadır (Mouzelis, 2012: 197). Somut düzeyin üç toplumsal ilişki veya durum tipi içerdiği söylenebilir: **1.** Burada ve şimdi gelişen ve bu nedenle sokaktaki bir insan veya araştırmacının deyim yerindeyse üzerine odaklanarak gözlemleyebildiği ilişkiler, **2.** daha düzensiz bir biçimde gerçekleşen etkileşimler, **3.** geçmişte gerçekleşmiş ve artık mevcut olmayan ilişkilerdir (Mouzelis, 2012: 199).

Toplumsal ilişkiler, davranışlara bağlı olarak anlık, önceden ve sonradan gözlemlenebilmektedir. Geçmiş, şimdi ve gelecekte gerçekleşen ya da gerçekleşecek olan ilişkiler, birbiri ile sürekli ilişki halindedirler ve geçmiş bugünü ve geleceği şekillendirmektedir. Bütün davranışların ve düşünce yapılarının temelini geçmişin gerçeklik bilgisi oluşturmakta bugün ve geleceğin davranışını ise normlara bağlı olarak oluşturmaktadır. Örneğin kadın ve erkek ikiliği eski bir ikiliktir ancak hala bu ikilik arasında eşitsizlik süreci devam etmektedir. Geçmişin en eski ikiliği, bugünün ve geleceğin en büyük eşitsizlik biçimini meydana getirmiş durumdadır. Bu durum bedensel açıdan yorumlandığında da benzer durumlar söz konusudur. Örneğin geçmişte bedene yönelik yapılan cezalandırma sistemi günümüzde farklı şekillerde de olsa devam etmektedir. Geçmişte fiziksel bir cezalandırma sürecinden bahsetmek mümkünken bugün psikolojik bir cezalandırma durumu söz konusudur.

Davranışların yanı sıra bedensel işaretler de bulunmaktadır. Bu işaretler toplum tarafından verilmiş davranış kalıplarıdır. Bu davranış kalıplarını kavramlara aktararak aslında sistemin tekrarı ve sürekliliği artmaktadır. Zira kavramları da ilişkilerden bağımsız olarak düşünmemek gerekmektedir. Eylemler ve doğal olarak bedenlerin ifadeleri kavramlara yansımakta, aslında kavramlar eylemin bedensel yorumlarını ifade etmektedirler. Toplumda var olan özcü fikirler de bu şekilde üretilmektedir.

Toplumsal hayat içerisinde yeniden üretim sürecine katkıda bulunan rutinler, tekrar şeklinde görünmekle birlikte karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Giddens, içselleştirmenin rutin ve alışkanlıklar üzerindeki etkisinin olmadığını belirtmektedir. Giddens'ın değerlendirmeleri toplumsal cinsiyet ekseninde ele alındığında toplumsal cinsiyetin yeniden üretim sürecinde içselleştirme, değerlendirmenin dışında bırakılmaktadır. Örneğin kadın, gündelik eylemleri sırasında her zaman bulaşıkları yıkayan taraf konumundadır ve bu durum kadının büyüdüğü aile içerisinde de bulaşıkları yıkayanın annesi olması kadının bu durumu değiştirmeye çalışmamasına aynı zamanda bu konu üzerinde düşünmemesine sebep olmaktadır. Giddens eylemi

çözümlerken orada olmayan diğer etkenlerin de ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Basit bir alışkanlık olan eylemlerin aslında tekrarlanan eylemler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Kadının bulaşık yıkamasında annesinin, anneannesinin ve diğer görmediği tanımadığı yakınlarının etkisi bulunmaktadır. (Soner, 2012: 23). Kadının bulaşık yıkama gibi rutin davranışları *yapmak zorunda* hissetmesi ancak erkeğin öyle bir zorunluluğu hissetmemesi geçmişten bugüne ve geleceğe de yansıtacak olan eşitsizliğin en basit örneğidir. Rutin bir alışkanlık olarak ele alındığından dolayı çoğu zaman fark edilmeyen eşitsizlik biçimleri sürekli yeniden üretilmektedir.

Peki, eşitsizlik biçimine maruz kalan insanlar neden bunun farkında değil? Bu eşitsizlik biçimlerinin farkına varılmaması eşitsizliği sürekli üretecek mi? Soruları özgürlük problemi için ele alınması gereken temel konulardır. Eşitsizlik biçiminin farkına varılması için nasıl ve neden sorularının daha çok sorulması gerekmektedir. Kadın ve erkek neden zorunluluk duygularına göre hareket etmektedir? Örneğin erkek iş sahibi olmadan kadının iş sahibi olmasına neden karşı çıkılmaktadır? Bu durum iki taraf içinde hayatı zorlaştırmaktadır. Birey kendi için değil yalnızca toplum için ya da topluma göre yaşar hale gelmektedir. Böylelikle kendi hayatından taviz vermektedir. Bir kadının erkekten önce iş sahibi olması, evlilik sürecini engellemek için bir zorluk olarak görülmemesi ya da bulaşığı erkeğin yıkaması toplum tarafından farklı anlamlara maruz kalmaması gerekmektedir.

Özgürlük; eylemin kültürel-sosyal-yapısal ve sosyal-psikolojik bağlamları dâhilinde bireylerin bağlandığı somut işlemlerden başka bir şey değildir; önemini tamamen devam eden karar, sonuç ve tepki etkileşiminden almaktadır. Faillik genel olarak öz eylemsel insan iradesinin kendisi olmadığı takdirde sürekli olarak dinlenme halinde kalacak edilgen durağan özlere hayat veren bir özellik veya hayati ilke olarak tanımlanabilmektedir. İlişkisel bakış açısı failliği durumların gelişmekte olan dinamiklerinden özellikle de bu durumların sorunsal özelliklerinden ayrılmaz olarak görmektedir. Etraftaki insanlar, yerler, anlamlar ve olaylar dâhilinde hangi aktörlerin ilişkiye girebileceği bağlamında faillik her zaman bir şeye yönelik olarak failliktir. Faillik her zaman kollektif olarak örgütlenmiş eylem bağlamlarında başkalarına angaje olan yaşam deneyimlerinin müddetine gömülmüş aktörlerin kullandığı diyalojik bir süreçtir. Faillik, durumlara gömülü olduğu kadar aynı zamanda patikaya bağımlıdır; zamanın olduğu kadar uzayın da yaygın genişliğinde kendisine musallat olan sorunlara yönelik tepki biçimlerini de işaret etmektedir. İşlemsel bakış açısı

makrodan mikroya doğru giden bir devamlılık içerisinde ayrı, kendinden menkul araştırma düzeylerinin yeniden kavramsallaştırılmasına da imkân tanımaktadır (Emirbayer, 2012: 37-38).

Sosyal gerçeklik, özgürlük tanımını da oluşturmaktadır. Özgürlük bilinen bir özgürlüktür. Aslında uyum sağlama süreci için gerekli olan karara ve sonuca bağlı olarak oluşmaktadır ve uyumu sağlayan yegâne araç ise söylemdir. Uluocak'a göre (2009: 35) söylemler arası mücadele alanı olan toplumsal gerçeklik, ikiliklerin sınıflandırılmalarında antimoniler açısından simgesel olarak temsil edilmeye imkân vermeyen, ikiz değerliliklerin bir aradalıkların ve üçüncü hallerin imkânına olanak tanıyan bir toplumsal eylem içerisinde üretilmektedir

Kökten bir ilişkililiğin yönlendirici ilkeleri şunlardır: İlişkileri analizin tek temel birimi kabul etmek, ilişkileri nesnelere kurucu unsurları olarak ele almak, ilişkileri süreçler olarak ele almak, ilişkileri emek olarak kavramsallaştırmak, yapı ve fail mefhumlarını birbirine karşıt fakat denk olarak ele almak, bütün yapıları faillik aracılığıyla üretilmiş olarak ele almak, faillikle ilgili her tür faaliyeti yapıların işleyişi aracılığıyla üretilmiş olarak ele almak, makro ve mikroyu birbirinden ayrı değil görelilik almak, bilimsel bilginin geçerlilik standardı olarak nesnellik yerine düşünümseelliği kullanmaktır (Powell, 2015: 287).

Temel ikilik olan yapı fail ikiliğinin yanı sıra pek çok dikotomi de bulunmaktadır. Bu dikotomiler her alanda bir davranış biçimi olarak görülmektedir. Yapı/fail, kültür/doğa, cinsiyet/toplumsal cinsiyet, kadın/erkek, özne/nesne gibi pek çok dikotomiden bahsetmek mümkündür. Siyasal açıdan dikotomiler ya da dikotomik düşünce örnekleri:

Dikotomiler ya da dikotomik düşünce örnekleri:

- Seçimi özgürce yapmak ya da seçilmesi gerektiğinin hissedilmesi,
- Bir partinin çıkarlara uygun ya da ebeveynlerin görüşlerine bağlı olarak oy verilmesi,
- Mevcut ekonomik koşullara bağlı olarak partiye oy verme tercihinde bulunmak ya da medya ve propagandaların etkisi altında kalmak,
- Partinin bireyin ahlaksal duruşuna benzer olarak değerlendirilmesi ya da sosyal sınıfını dikkate alarak oy kullanması gibi benzer çift görüşler ve bu alternatif neden çiftleri dikotomileri meydana getirmektedir (Jenks, 2012: 8).

Tablo 3. Bazı (Tehlikeli) İkicilikler

Benlik /	Öteki
Atomculuk /	Bütüncülük
Bizim Kültürümüz /	Onların Kültürü
Aynılık /	Farklılık
Eylemlilik /	Toplumsal Sistem
Otonomi /	Gelenek
İçerideki /	Dışarıdaki
Öz bilgi /	Ötekilere dair bilgi
Gözlemci /	Gözlemlenen
Terimlerle anlamak	Terimleriyle anlamak
Ötekileri anlamak /	Ötekileri Eleştirmek
Bugün /	Dün
Anlam /	Neden
Görecelik /	Nesnelcilik
Öznellik /	Nesnellik
Öykü Anlatmak /	Öykü Yaşamak

(Fay, 2005: 308).

Tabloda da görüldüğü üzere her alanda görülen ikilikler farklılık göstermektedir. Ancak bu ikilikler birbiri ile ilişkilidir ve birbirlerini besler niteliktedir. Ortaya çıkan bir ikilik bir diğerrinin kaynağıdır. Benlik ve öteki arasında kurulan mesafe, onların kültürü-bizim kültürümüz şeklindeki değerlendirme ile aynılık ve farklılık ikiliğini beslemektedir. Böylelikle ötekileri anlamak ve ötekileri eleştirmek arasında sıkışan ve çoğu zaman anlamayı seçmeyen bir toplum meydana gelmektedir. Diğer pek çok ikilik aynı şekilde birbirine bağlıdır.

İkiliklerin oluşum biçimleri toplumdan bağımsız değildir. Toplumun yaşama biçiminden, söyleminden, kültüründen etkilenmektedir. İkilikler, söylemsel ve pratikler ekseninde kurulmaktadır ve yapı-sökümüne uğratarak, doğal halinden arındıran düşünsel kurgulardır. İkilikleri aşmak, ikilikleri besleyen toplumsal evren sınırlarından çıkmakla mümkündür (Acar-Savran, 2013: 7).

Her toplum farklı olmakla birlikte benzer nitelikler de taşımaktadır. Örneğin her toplum ikiliklere sahip olması yönüyle benzerdir ve her toplumun benzer olduğu ikilikler de bulunmaktadır. *Yapıların ve bedenlerin içine derinlemesine kök salmış olan ikilikler, basit bir şekilde ortaya çıkmamaktadır* (Bourdieu, 2014: 129-130). Toplumsal yaşamda var olan ikiliklere ve oluşan eşitsizliklere karşı görme biçimlerinin değişmesi gerekmektedir. Görme biçimleri ekseninde anlama ve anlamlandırma süreçlerinin yeniden değerlendirilerek, toplumsal yaşama ilişkin yeniden okumalar yapılması gerekmektedir.

2.1.2 Eşitsizliğin İlişkisel Kökenleri

Bir uzamda var olmak, bir uzamda bir nokta ve birey olmak farklılaşmayı beraberinde getirmektedir (Bourdieu, 2015: 23). Farklılık beraberinde eşitsizliği getirmektedir. Eşitsizlik her zaman ve her toplumda var olan bir olgudur ve giderek bireyselleşen toplumlarda artmaktadır. Eğitim sistemi eşitsizliği üreten en önemli kurumdur. Eğitimin eşitsizliği üretimine dair Maxwell'in Cini örneğine bakmak gerekmektedir:

Maxwell hareketli tanecikler arasında cin olduğunu varsaymaktadır. Bu cinin tanecikleri ayırdığını, hızlı olanları ısısı artan bir kaba koyarken yavaş olanları ise ısısı azalan bir yere koymaktadır. Okul sistemi de ayıklama işlemine dayanmaktadır. Kültürel sermayeye bağlı olarak eşit olmayan bir şekilde öğrenciler arasındaki fark yeniden üretilmektedir. Kültürel sermayeye sahip olanlar ile sahip olmayanlar birbirlerinden ayrılmaktadır ve toplumsal farklılıklar devam etmektedir (Bourdieu, 2015: 36-37). Eğitim sistemi eşitsizliği engellemesi gereken bir kurumken, eşitsizliği üreterek devamını sağlamaktadır. Eşitsizlik yalnızca eğitim sistemi ile de sınırlı değildir. Toplumun olduğu her yerde eşitsizlik biçiminden bahsetmek mümkündür.

Toplumsal grupların olduğu her yerde eşitsizlik biçimleri mevcuttur. Bu eşitsizlik biçimlerinin oluşmasına en iyi örnek ise okul sistemidir. Tıpkı çoğu durumda etkili olan sermaye, okul sisteminde de ayıklama işlemini sağlamaktadır. Genel olarak toplumsal gruplar ve bu gruplar arası ilişkileri eşitsizlik ekseninde çözümlenmek amacıyla kullanılan çıkarımlar şunlardır:

1. Gruplar arası eşitsizliğin devam ettiği toplumlarda grupların bazıları daha baskın konumda bulunabilmektedirler ve bu güçlü gruplar diğer grupları dışlamaktadırlar.
2. Damgalamayla birlikte baskın grup, diğer gruplarla ilgili kalıp yargılar üretmektedir.
3. Kalıp yargılar, doğruluk payı içermeye başladığı zamanlarda aynılaştırma tehlikesini de barındırmaktadırlar. Örneğin romanlar arasında hırsızlığın bulunması diğer romanları da ötekileştirmeye sebep olmaktadır ve ayırım meydana gelmektedir.
4. Hiçbir grup tam olarak homojen bir yapıda değildir ve olumlu-olumsuz nitelikler barındırmaktadır. Baskın olan taraf alt grup olarak nitelendirdiği grubu homojenleştirmektedir ve kendi grubunu iyi olarak tanımlamaktadır.
5. Damgalanan gruplar, önyargılara uygun bir şekilde davrandığı zaman ayırım gibi toplumsal bir sorunu meydana getirmektedir.

6. Baskın grupların konumlarını meşrulaştıran ideolojiler bulunmaktadır. Örneğin kadın ve erkeğe yönelik cinsiyetçi rollere hiyerarşilere göre tanımlanmaktadır.

7. İnsanlar pek çok gruba dâhil olmaktadır ve baskın, alt konumlu gruplar arası ilişkiler de çok boyutlu bir yapıya sahiptir.

8. Alt konumlu gruplar da damgalama sürecine ilişkin yöntemler geliştirmektedirler. Bu yöntemlerin damgaya bağlı olarak görünürlüğü artmaktadır (Çayır, 2012: 11-13).

Gündelik hayat içerisinde bireyler genelleştirmelere dayalı olarak streotiplerin etkisi altında kalmaktadır. İçinde bulunulan çağ, ötekinin üretildiği hatta ötekinin ötekisinin üretildiği bir çağ olduğundan ötekilik, bir üretim nesnesine dönüşmektedir (Özcan, 2013: 62). Yeni ve de farklı gibi tanımlamaların giderek yaygınlaştığı refleks bir davranış toplumunda egemen olmaktadır. Tıpkı bir hastanın hasta olduğunu kabul etmemesi gibi, önyargılar da bireylerin bir hastalığını betimlemektedir. Bu hasta böyle düşündüğü sürece tedaviye cevap vermemektedir. Önyargıları bütün pratikleri- alışkanlıkları, tözleri görmek gerekmektedir.

Eşitsizlik, sınıf kavramını beraberinde getirmektedir. Sınıf kavramı, farklı tanımlarda yer almasına karşın, tam olarak varlığını yitirmemekte ve görünmeyen sınıflar olarak farklılaşmayı ortaya çıkarmaktadır. Tüketim toplumunun etkisi ile birlikte sınırların belirsizliği daha yoğun hissedilmektedir. *Örneğin; giyime ilişkin genel kabuller, cinsiyet, yaş ve sınıf ayrımlarını günün, haftanın ve yılın belirli zamanlarını belli yerleri belli durumları içeren bir sınıflama sistemi yaratmaktaydı* (Bilton vd, 2009: 30).

Bugünün toplumlarındaki farklılıklar tüketim ekseninde şekillenmektedir. Toplumsallaşan göstergeler değiş tokuşu göstermektedir. Eğer her şey böylesine göstergeler biçimi altında değiş tokuş edilmekte ise bu geleneklerin özgürleşmesi sayesinde değil; farklılıkların onların tamamını içinde toplayan bir düzene göre toplumsal tanınma göstergeleri olarak üretilmiş olmalarından ve birbirlerinin yerine geçirilebilir olmaları nedeniyle artık aralarında ancak yukarı ile aşağı, sağ ile sol arasındaki kadar gerilim ve çelişki olmasından kaynaklanmaktadır (Baudrillard, 2013: 101).

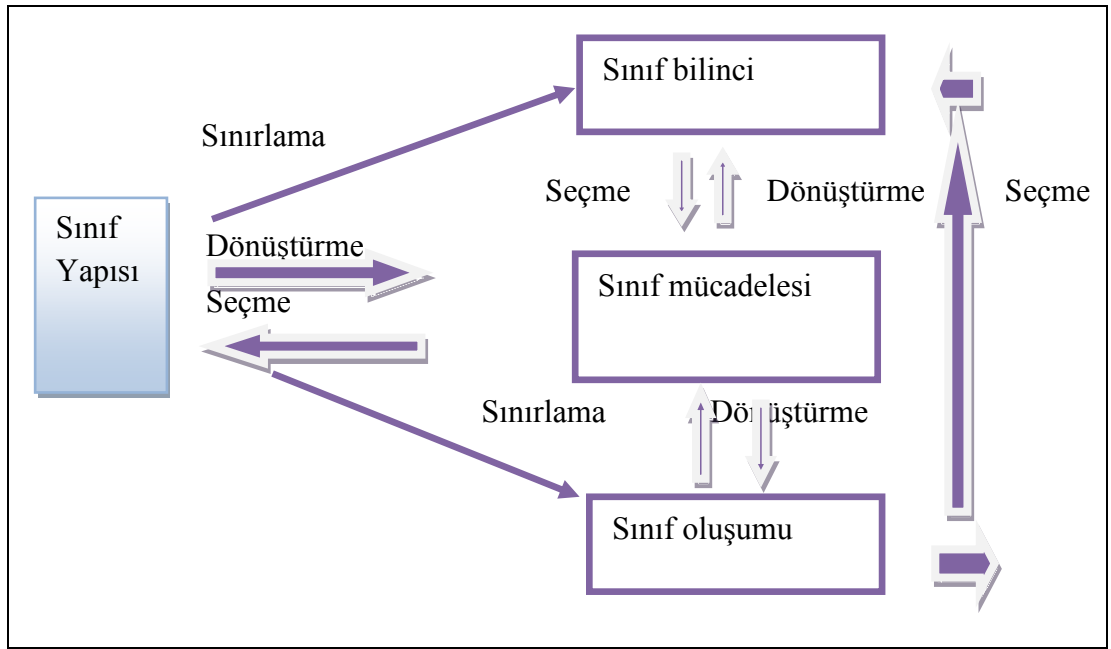
Bireyselleşmenin artışı, eşitsizliğin de artmasına neden olmaktadır. Bireyselleşmenin temel özellikleri;

1. Bireyselleşmenin kendine özgü en temel özelliklerinden biri bireyselleşmenin sonucunda yatmaktadır: Bireyselleşme artık herhangi bir vicdan kollektifince ya da kültürel hayat alanındaki bir toplumsal referans birimince telafi edilmemektedir.

2. Bireysel konumların bu farklılaşmasına aynı zamanda yüksek derecede bir standartlaşma da eşlik etmektedir. Daha doğrusu bireyselleşmeye sebebiyet veren ortamın kendisi, aynı zamanda standartlaşmaya da yol açmaktadır.

3. Bireyselleşme, kurumsallaşma ve standartlaşmanın eş zamanlılığı yeni ortaya çıkan bireysel konumları kapsamak için yeterli değildir çünkü yeni bir tarz sunmamaktadır. Özel hayatın ayrılmış alanlarına ve kamusal alanın farklı etki alanlarına yayılmaktadır (Beck, 2011: 196-197).

Şekil 2. Sınıf Yapısı, Sınıf Oluşumu, Sınıf Bilinci ve Sınıf Mücadelesi İle Bağlantılı Belirlenim Modeli

(akt Öğütle-Çeğin, 2010: 41).

Yukarıdaki tabloda sınıf ve sınıf mücadelesi üzerinde durulmaktadır. Sınıf yapısı dönüştürme, sınırlama ve seçme edimi ile sınıf bilincini, sınıf mücadelesini ve sınıf oluşumunu meydana getirmektedir. Bireyselleşme sınıf mücadelesini gerektirmektedir ve aynı zamanda sınıf mücadelesini de dönüştürerek, sınıftan önce gelmektedir (Çelik, 2014: 92).

Tüm tarih ve insanlık sınıflandırmaları temel almaktadır. Sosyal, kültürel ve tarihsel tanımlamalar kendi içlerinde sınıflandırmaları içermektedir. Sınıflandırmalar özelliklerini de beraberinde getirmekle birlikte benzerlik ve farklılıkları da ortaya çıkarmaktadır (Uluocak, 2005: 2). İnsanlar tarih boyunca her zaman sınıflandırmalarda bulunmaktadırlar ve bu sınıflandırmaları yaparken bağlı oldukları toplumun sosyo-kültürel yapısından etkilenmektedirler. Benzerlik ve farklılık

esaslarını temel alarak oluşan sınıflar, bireylerin bağlı oldukları ilişkiler ekseninde meydana gelmektedir.

Karl Marx'a göre, toplum sadece bireylerden oluşmamaktadır fakat bu bireylerin içinde bulunduğu ilişkilerin toplamını ifade etmektedir. Kapitalin sonuna doğru birinci bölümde sermayenin bir şey olmadığını bu *şeyler* içerisinde vasıta olan kişiler arasındaki bir sosyal ilişki olduğunu gözlemlemektedir (Emirbayer, 2012: 32). Marx sınıf çıkarlarının *şeyleştirilmesinde* aynı sınıf kategorisindeki aktörlerin ilişkiler cereyan ederken veya ilişkisel ortamlarda bile bulduklarında bu aktörlerin aynı şekilde davranacaklarını belirtmektedir (Emirbayer, 2012: 34).

Sınıf kavramı eşitsizliği ürettiği gibi ilişkiselliği üreten bir kavram özelliği taşımaktadır. Wight, sınıf yapısını sınıflar arası ilişkiler, sınıf oluşumunu ise sınıf içindeki ilişkiler olarak tanımlamaktadır. Sınıflar arası bir sosyal ilişkiler yapısı olarak tanımlanan sınıf yapısı, Wight'e göre bizzat içine doğunulan şeyi ifade etmektedir. Sınıf oluşumu, sınıf içi bir ilişki olarak doğru tarafa dâhil olanların yani mücadeleye katılanların birlikteliğinde somutlaşır: Sınıf oluşumu, söz konusu sınıf yapısının biçimlendirdiği çıkarlar temelinde, o sınıf yapısının içerisinde örgütlenmiş insan birlikteliklerinin oluşumuna atıfta bulunmaktadır. Sınıf oluşumu, bir değişkendir. Sınıf temelli birliktelikler sınıf yapısında bizatihi temel dönüşümler olması gerekmeksizin, belirli bir sınıf yapısı içerisinde örgütlenmiş, çözülmüş ya da yeniden örgütlenmiş olabilmektedir (Öğütle-Çeğin, 2010: 39- 40). Sınıf, farklılık vurgusu ile eşitsizliği üretmektedir. Farklılığın çoğu zaman öteki olarak nitelendirilmesi sonucu ayırım ortaya çıkmaktadır. Bu sınıflandırma insanların cinsiyeti başta olmak üzere dini ve siyasi görüşü, ekonomik yapısı, eğitim seviyesi vb gibi faktörlerin etkisi ile oluşmaktadır.

Bugün sıklıkla karşılaşılan *farklılık* kelimesi çoğu zaman matematiksel olarak kullanılmaktadır. Matematik dersinde bir öğrenciye, fark kelimesinin ona ne ifade ettiği sorulduğunda muhtemelen cevabı matematiksel bir işlem olan çıkarma işlemine yönelik olacaktır; bir sayının diğer sayıdan eksiği olarak tanımlanabilecektir. Aktörler, birbirlerinden farklı özellikler taşıyabilmektedir ancak bu durum eksik olarak tanımlanmamalıdır. Farklılıklar matematiksel olarak ifade edilmediği sürece, zenginlik olarak görülebilmektedir. Fark yalnızca farkı ifade etmemektedir; içerisinde hiyerarşiyi de barındırmaktadır (Somay, 2012: 98). Farkın ortaya çıkmasında var olan sistemin ya da gücün kavramsal tanımları etkili olmaktadır.

Farklı deneyimler, farklı dünya görüşleri ve farklı hayat stratejileri doğurmaktadır. Hareketlilik özgürlüğü ve kaçınma yeteneği korunduğu sürece *yabancıların* (farklı olarak tanımlanan herkes) varlığı ne kısıtlanmakta ne rahatsız etmekte ne de şaşırtırken bu varlığın sağladığı çeşitli heyecan verici deneyim şansları memnunlukla karşılanabilmekte ve zevk verebilmektedir (Bauman, 2015: 123).

Toplumun farkında olmadan dâhil olduğu kurallar ve pratikler zincirinde gizli önyargılar bu kuralların işleyişini kolaylaştırmaktadır. Önyargı, toplumsal bir pratik ve alışkanlıktır. İnsanlar farklı olana hem ilgi hem de şüphe ile yaklaşmaktadır (Alyanak, 2015: 43). Yaygın görecilik ve çokkültürcülük anlayışları, farklılığı, kültürel kültürel tahakküme direniş olarak vurgulamaktadır. Bunlar; *benlik-öteki*, *biz-onlar*, *aynılık-farklılık*, *asimilasyon-ayrılıkçılık* ve *dışarıdakiler-içeridekiler* gibi esnek olmayan ikili kategoriler bağlamında düşünülmektedir (Fay, 2005: 21-22).

Eşitsizlik ve farklılık arasında oluşan ayırım, sosyolojik açıdan neyin önemli olduğunu açıklamaktadır. İki temel faktör aktörün farklı görüşlerini ifade etmektedir: Şeyler, farklılık olarak ele alındığında kişisel tercih olarak kabul edilmekle birlikte eşitsizlik olarak kabul edildiğinde bireylerin farklı bir tercih yapmalarını engellemek için açıklamalar belirlenmektedir (Bilton vd, 2009: 272).

Kişinin kendini ve diğerlerini tanımlaması sonucu oluşan kimlik, algılama ve inşa sürecini içermektedir. Bu süreç içerisinde oluşan tanımlama süreci aynı zamanda tanınma aracına da dönüşmektedir. Birey dâhil olduğu toplumda kimliğini inşa ettiği süre zarfında yaşadığı toplumun değer yargılarından etkilenmektedir (Anık, 2012: 9). Kimlik, birbiri ile paradoks niteliği taşıyan aynı ve farklı gibi iki temel kavrama dayanmaktadır. Kimlik, ortak yönlere vurgu yapmakla birlikte, eşitsizlik ve eşsizliğe de vurgu yapmaktadır (Anık, 2012: 21).

Kollektif kimlikler, kimlik örüntüleri karşıt kategorizasyonları içermektedirler ve bu kategorizasyonlar birbirini dışlamakla birlikte taşıdıkları müphemlikleri bireyler tarafından bağlama göre dinamik bir şekilde idare etmektedirler. Kollektif kimliklerin biz ve ötekiler ayrımı sosyal ve kültürel etkilerle birlikte bazen sınırlarına ötekileri alarak genişletmekle birlikte çoğu zaman da *biz* şeklindeki ayrımla *ötekileri* meydana getirmektedirler (Uluocak, 2009: 28).

İnsanın özünde iyi olduğuna yönelik temel varsayımlar insana yalnızca doğasına uygun davranmayı öğretmenin yeterli olacağı şeklindeki bir yargıyı beraberinde getirmektedir. İnsanın özünde kötü olduğuna ilişkin yaklaşımlar ise insanın kendi itkilerine göre davranmasının engellenmesi gerektiği düşüncesini

benimsemektedir. Bu iki bakış açısı da oldukça yanlış tanımlamaları içermektedir. Toplumsal düzenlemeler, bu müphemlikten yola çıkmaktadır, aynı zamanda da bu müphemliği ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Müphemliği ortadan kaldırma çabası ahlaki meselelerde keyfilik ve istikrarsızlıktan kaynaklanan kötülüğe son vermek amacını taşımaktadır ancak bu çaba kötülüğü arttırmaktadır. Akılcılık ve evrenselcilik temelinde kurulan düzenlemeler, ahlaki itkiyi hükümsüz kılmamakta, en fazla onu susturabilmektedir; böylelikle iyi olanın yapılması ihtimalini güçlendirmek yerine zayıflatmaktadır (Özaydın, 2008: 74). Eşitsizlik ve farklılıkların oluşmasındaki en temel neden toplumsal olarak oluşturulan ikiliklerdir. Bu ikiliklerden ahlaki olarak ele alınan en temel ikilik iyi ve kötüdür. Bu ikilik karşısında da kesin sınırlardan uzak durmak gerekmektedir. İnsan özünde hem iyi hem de kötüdür. Yalnızca iyiye ya da yalnızca kötüye odaklanmak ve kesin cevaplar vermek adına müphemlikten uzak durmaya çalışmak aslında ayırımın en ahlaki nedeni ve sonucunu oluşturmaktadır. Bunun en temel nedeni ise önyargıdır.

Önyargı ve ayrımcılığın önlenmesi için adımlar;

- 1. Öteki şeklinde tanımlanan grupları öğrenmenin gerçekleşmesi ile:** Öteki ile ilgili var olan kalıp yargıların dışında onlarla ilgili yeni bir bilginin edilmesi ve kalıp yargıların sorgulanması gerekmektedir. Farklı kültürlerden insanların bir arada bulunduğu ortamlarda tanıma süreci sonucunda oluşan öğrenme, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Filistinli bir çocuk ile İsraili bir çocuğun bulunduğu yaz kampında birbirlerini tanıma imkânı bulan çocuklar, kendileri ile benzer ve farklı yönleri bularak yeni şeyler öğrenerek aynı zamanda da öğreterek yeni bilgilere sahip olmaları kalıp yargıların sorgulanmasına neden olmaktadır.
- 2. Öncelikle var olan davranışın değişmesi ile:** Kalıp yargılar nedeniyle oluşan ötekine ilişkin düşmanca davranışlar yeni temaslar sonucu oluşan dostane öğrenmeler sonucu tutumdan önce davranışın değiştirilmesi duygusal değişimi de beraberinde getirmektedir. Aynı örnekten yola çıkmak gerekirse; İsraili bir çocuk ile Filistinli bir çocuğun futbol maçı yapması sonucunda oluşan işbirliği süreci, davranış değiştirerek kalıp yargıların sorgulanmasını sağlamaktadır.
- 3. Duygusal bağların kurulması ile:** Öteki şeklinde değerlendirilen grup ile empati yeteneği ekseninde kurulan duygular olumsuz düşüncelerin de değişimini sağlamaktadır. Bir grup içerisinde belli bir kesimin değişen önyargısı, diğer grup üyelerine de yansiyarak olumlu düşüncelerin meydana gelmesini sağlayabilmektedir.
- 4. Bireyin kendi grubunu yeniden değerlendirmesi ile:** Ötekine ilişkin azalan önyargı

sonucunda birey, kendi grubunu ve o gruba özgü değer yapısını sorgulamaya başlayarak yeniden değerlendirmesi ile önyargılarını azaltabilmektedir (Gürkaynak, 2012: 259-260).

Damgalanmış insan, tam olarak kabul edilmediği, hor görüldüğü farklı muamele yapıldığı bir toplumda yaşamayı öğrenmekte, ancak sancılı bir sosyalleşme sürecinden geçmek zorunda kalmaktadır. Reddedilişleri onlar hakkındaki korku ve önyargıları haklı göstermek için bu durumdaki kişileri aşağı birisi veya bir tehdit olarak gören, ayırım yapan ve bu yönde bir ideoloji geliştirenlerdir (Slattery, 2008: 190). Toplum tarafından damgalanan insan, her zaman güçlü bir duygu olan önyargıdan beslenerek ortaya çıkan bir sonuçtur. Damgalanmış insan, dışlanmayı ve yabancılaşmayı aynı anda yaşamaktadır.

Kalıpyargı + Güçlü duygu = Önyargı + Ayrımcılık

(Paker, 2012: 43).

Göregenli'ye göre (2012: 22), ayırım, önyargılardan beslenen bir kavramdır. Önyargılar, önyargıyla yaklaşılan birey ya da gruplara mesafe konulmasına yol açan ayrımcı tutumlardır. Ayırım, önyargının davranışa dönüştüğü durumlarda meydana gelerek sosyal farklılaşmayı da inşa etmektedir.

Kalıp yargılar nasıl oluşmaktadır? Yaşlılık örneğini vermek gerekirse belirli bir yaşlı tanımını ortaya çıkaran pek çok durum vardır. Eğitim sisteminde kitaplara yansıyan yaşlılık imgesi genellikle özel alana dâhil olan birey olarak tanımlanmaktadır. Geçmiş dönemlerdeki kitaplarda ya da televizyon dizilerinde tek tip olarak yansıtılan yaşlılık nitelendirmesi, bugünün toplumlarında giderek azalmaya başlamaktadır. Atasözleri de bu konudaki hâkim kalıp yargıları besler niteliktedir. Yaşlanmak, medya ekseninde istenmeyen, olumsuz olarak değerlendirilen bir durumu yansıttığından, yaşlılığa ilişkin tutumları da etkileyen bir unsur durumuna gelmektedir (Çayır, 2012: 167). Bir kalıp yargının oluşmasına neden olan pek çok durum vardır ve bu durumlar yavaş yavaş olabileceği gibi bir anda da meydana çıkabilmektedir. Yaşlılık tanımı ve bunun akabinde oluşan yaşlılık imgesi eğitim sistemi başta olmak üzere tüketim kültürü ekseninde medya aracılığıyla topluma sunulmaktadır. Tıpkı yaşlılık imgesi gibi kadın ve erkek tanımlamalarına ilişkin kalıp yargılar pek çok faktörün etkisi ile meydana gelmektedir. Kalıp yargılar, özgürleşme

sürecinin önündeki en büyük engeldir ve bir kalıp yargının aşılma süreci oluşma sürecinden oldukça fazladır.

Özgürleşme, kişinin kendi olumsuzluğunun, yaşamının ve yaşamaya izin verilmenin yeterli gerekçesi olarak anlaşılan olumsuzluğun tanınması temelinde kabul edilmesini ifade etmektedir. Özgürleşme, başkalık korkusunun ve müphemlik nefretinin bittiğine işaret etmektedir. Tıpkı hakikat gibi özgürleşme de, bir nesne niteliği değil, nesnelere arasındaki *ilişkilerin* niteliğidir. Özgürleşme edimiyle oluşan ilişki, korkunun bitmesi ve hoşgörünün başlaması demektir. Özgürleşmenin ifade bulmasına olanak tanımak için kader olarak olumsuzluğun söz dağarcığının sırtını dayamaya mahkûm olduğu şey, hoşgörüdür (Bauman 2003:300). Özgürleşme ancak başka ya da öteki olunmadığında, belirsizlik hissi taşınmadığında, tanıma ve saygı ile oluşacak olan bir sonuçtur.

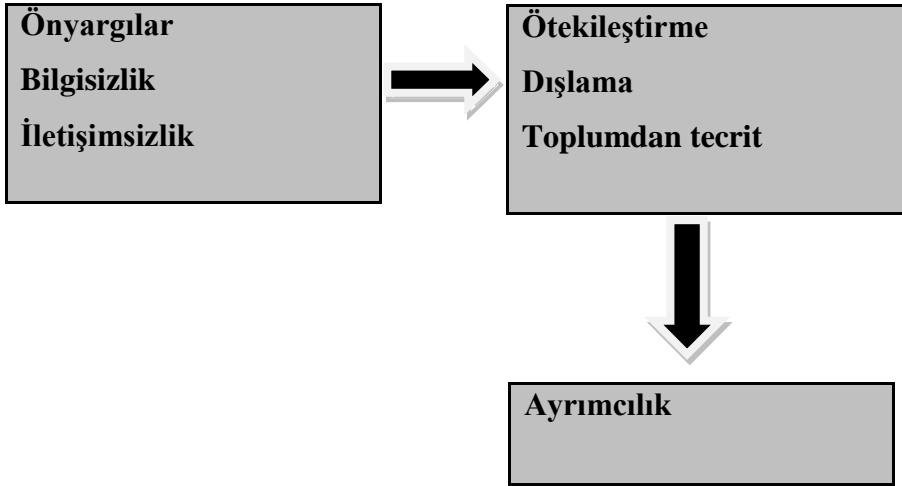
Tüm farklılıkları eşit bir şekilde anlamak, tüm farklılıklara eşit mesafede olma anlamında önemlidir. Hoş görme tahammül etme olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü tahammül etmek ya da katlanmak zayıflık anlamını taşımaktadır. İnsan değiştirmek istediği fakat gücünün yetmediği değerlere ve eylemlere katlanmaktadır. Umursamadan, kayıtsız bir şekilde olan bir insan, farklı olanın farkına varamamaktadır. Hoşgörü, tahammül etme ya da kayıtsızlık şeklinde değerlendirildiğinde, giderek önemsiz ve değersiz olarak görülmektedir. Hoşgörünün doğru bir şekilde tanımlanması ve anlaşılması için hoşgörüyü ortaya çıkaran eylemin koşullarının da tanımlanması gerekmektedir. Hoşgörünün getirdiği çeşitlilik, hoşgörünün yalnızca bireyler ekseninde değerlendirilmemesini, devletin de kişisel ve kültürel kimliklere göstermesi gereken bir tavrının olması gerektiği düşüncesini içermektedir (Yakışır, 2009: 35). Yalnızca bilinenin güvenli sayıldığı toplumlarda, farklılıklara dayalı gerçekleşen tanımlamaların değişmesi oldukça zordur. Çünkü bilinmeyen getireceğine tolerans gösterilmemektedir. Bu yüzden *ötekini anlama* süreci gerçekleşmemektedir.

Eğer "biz" kendi "çevremizde" ve ötekiler de kendi çevrelerinde yaşıyorlarsa onları anlamak nasıl mümkün olabilmektedir? Her iki tarafın bağlamı birbirinden uzaklaştıkça, doğru tanımlama ve anlama mümkün olmamaktadır. Kadınları ancak kadınlar mı anlayabilmektedir? Eğer kadınları yalnız kadınlar anlayabilmekte ise kadınları *bilmek* ve *tanımlamak* zor olabilmektedir (Fay, 2005: 18). Hekman'a göre (1999: 141), *başkasının üfkünü anlamak için, önceden zaten bir ufka sahip olmak*

gerekmektedir. Başkasının ufkunu anlamak için önceden sahip olduğumuz bakış açısını sorgulamamız gerekmektedir.

Önyargıların aşılması ve eşitliğin sağlanması amacıyla farklı sosyal gerçekliklerin inşa edilmesi gerekmektedir. Normallik algısı toplum tarafından inşa edilmekte ve beden üzerine var olan yaklaşımlarda toplumun beklediği bir davranış örüntüsünü oluşturmaktadır. Bedeni *engelli* üzerine kurulan normallik algısından tanımlamak gerekirse: Beden ve engelli kimliği üzerine kurulan normallik algısından uzaklaşarak, ilişkisel bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Engelli kimliğinin toplumu inşa edilmiş bir gerçeklik olarak ele alan yaklaşımlar üzerinden değil, sosyal gerçekliğin baskın gerçeklik döngüsü çerçevelerine alternatif ancak söz konusu sosyo-kültürel gerçeklik içinde kendisine meşru kodlar üretme arayışı içinde olan sosyo-kültürel açıdan inşa edilmiş baskın çerçevelere nazaran, toplumun geri kalanına göre daha azınlıktaki çerçeveleri hesaba katan, başka bir deyişle sosyal bakımdan inşa edilen gerçekliğin içindeki güç, iktidar ve hegemonya ilişkilerini deşifre etmeyi amaçlayan bir konstrüktivist perspektiften anlam kazanacağı görülmektedir (Uluocak-Aslan, 2012: 26).

Şekil 3. Önyargı ve Ayrım Süreci

(Akbulut, 2012: 151).

Yukarıdaki şekilde tanımlanan süreç; önyargılar, bilgisizlik ve iletişim eksikliği sonucunda ötekileştirme, dışlama ve toplumdan tecrit ile ayrımın oluşmasına sebep olmaktadır. Bireyler, hazır bilgi formu niteliği taşıyan önyargıları sorgulamadan kabul ettiklerinde ötekileştirme ortaya çıkmaktadır. *Toplumsal eşitsizliğin yeniden üretimi ve eşitsiz sermaye dağılımı ancak toplumsal olarak üretilmiş farklılıkların doğallaştırılması veya sembolik karlara el konulması gibi*

sembolik yanlış tanıma ve meşrulaştırma süreçleri temelinde tam anlamıyla açıklanamamaktadır (Gorski, 2015a: 481).

Orwell, *1984* adlı eserinde (2013: 18), *Büyük Birader'in* sürekli insanların gözetlendiği bir sistemden bahsetmektedir. İktidarı ellerinde tutanların uyguladıkları baskının ötesinde var olan bir kaygı söz konusudur. Bu kaygı *başkaları ne der?* kaygısıdır. Düşünmenin var olan anlayışa karşı düşünceleri ifade etmenin alışılan eylemlerin dışında bir davranış sergilemenin ve bu yerleşik anlayışa karşıt olan düşünceler ekseninde davranılmaya başlanıldığında çoğunluk ne der kaygısı ortaya çıkmaktadır.

Sosyal uzam içerisinde yer alan bir noktadan hareketle elde edilen bir düşünce hangi nesnel konumdan alınmış ise gerek içerik gerekse de biçimi ile aynı konum tarafından tasarlanan bir bakış açısının kökenini oluşturmaktadır. Toplumsal uzam ilk ve son gerçekliği ifade etmektedir çünkü toplumsal eyleyicilerin kendilerine ilişkin olarak sahip olacakları tasavvurlara yön vermektedir (Bourdieu, 2015: 28).

Erkeklerin kadınlara yönelik ayrımı; kadınların özel alana kapatılması, hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılması olarak özetlenebilmektedir. Bu durum ise şiddeti, tecavüzü ve de tacizi beraberinde getirmektedir. Berger (1995: 46), toplumdaki kadın ve erkek konumlarını şu sözlerle ifade etmektedir: Kadın olmak, erkeklerin mülkiyetinde özel alanla sınırlandırılmış bir yerde toplumsal ilişkileri sınırlanarak yaşamak demektir. Bu durum kadının varlığının ikiye bölünmesi ile gerçekleşmektedir. Kadın sürekli her durumda kendisini seyretmekte, kendi imgesi ile dolaşmaktadır. Dünyaya geldiği andan itibaren kadına kendini gözlemesi ve bunun gerekliliği tembih edilmiştir. Kadının ikiye bölünen varlığı bu şekilde oluşmaktadır. Kadın hem gözleyen hem de gözlenen konumundadır.

Berger-Luckmann'a göre (2008: 35), *gündelik hayat gerçekliği beden buradılığı ve mevcudiyetinin şimdiliği etrafında düzenlenmektedir*. Toplumsal hayatta var olan bütün kurallar ve de çelişkiler bedenlere yansımaktadır. Biyolojik olarak anne bedeninde biçimlenen insan, toplumsal-psikolojik olarak ilişkiler ağı içinde biçimlenmektedir. Kesintisiz bir şekilde devam eden etkileşim aracılığıyla kültürel yeterlilik bir kendilik hissi ve çeşitli kimlikler ortaya çıkarmaktadır. Aktörler ilişkiler içinde var olmaktadır (Crossley, 2015: 196). Beden hem toplumsal hem de bireysel yani ilişkiyel bir kavramdır. Toplumsal hayattaki tüm pratikler bedende davranış olarak görünür hale gelmektedir.

Bedenler sınıflandırılmakta, disipline maruz bırakılmakta, tabularla susturulmakta, aynı zamanda tabuları ifşa etmektedir. Bedenlere değer ve değersizlik atfedilmektedir. Bedenler, toplumsal hiyerarşideki yerini belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda konumlandırılan yeri yansıtmaktadır. Toplum içerisinde üstün konumda olanlar, bu üstünlüğü yansıtacak şekilde onu kullanmaktadırlar. Üstünlük çoğu zaman sınıf, toplumsal cinsiyet veya ırksal anlamda üstünlüğü ifade etmektedir. Üstünlüklerini ifade etme biçimleri ise, duruşları, yüz mimikleri, jestleri ile söze dökülmeden gerçekleşmektedir (Yumul, 2012: 90). Bedensel rollerin yeniden tanımlanarak, bedenin ruhun sahip olduğu görünmezliğe sahip olması gerekmektedir. Böylelikle bedenin yeniden yorumlanması ve dönüşümü mümkün olmaktadır.

Kanlıoğlu'na göre (2012: 39) beden, toplumda insanın görünme aracıdır. İnsan, bedeni ile insana görünmekte ve toplum içerisindeki yerini almaktadır. Aynı zamanda beden, insanın varlığının aynasını da ifade etmektedir ve toplumsal ilişkiler bedenler ile toplumun etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bedenlerin toplum ile buluşması karmaşık bir durum olmakla birlikte bu karmaşıklık, bedenlerin birbiri ile olan etkileşim sürecinden kaynaklanmaktadır. Bedene yönelik gerçekleşen müdahale hem iç hem de dış dünyadan gelmektedir. Dış dünyadan bedene yönelik gerçekleşen müdahaleler, gerek estetik alanda gerekse de güç kurma sürecinden kaynaklanmaktadır.

Moda; fitness, spor, eğlence, hijyen veya diyet sektörleri kozmetik etrafında biçimlenmektedir. Normallik ve toplumsal kabullenilme nedeni ile beden kalıba sokulmaya çalışılmaktadır ve bu bedene ulaşamayanlar kusurlu olarak nitelendirilmektedir. Oluşan bu algı güzellik ve zayıflık üzerinde vaatlerde bulunmaktadır ve gençliğe yönelik vurgularda bulunmaktadır. (Yumul, 2012: 95). Toplumun oluşturduğu güzellik tanımı çerçevesinde kadın sürekli kendini o tanımlamaya göre şekillendirmeye çalışmaktadır. Kendisini o tanıma uyduramayan kadın, mutsuz ve dışlanmış hissetmektedir. Kadın-erkek ayrımı üzerinden yapılan bedensel yorumlar genellikle güzellik-zayıflık ekseninde ilerlemektedir. Aynı şekilde erkek de toplumsal tanımlamalara maruz kalmaktadır. Örneğin reklamlarda kadın bedenlerinin yanı sıra erkek bedenlerinin de gösterilmesi erkeğin de toplumsal tanımlamalara maruz kaldığının bir kanıtıdır.

Cinsiyet, ırk, etnisite, sınıf, din, vatandaşlık, soy ve çok sayıda kategorik ilkeler yoluyla eşitsizlik ortak nedensel örüntüler takip etmektedir. Eşitsizlik ve değişimlerinin açıklaması toplumsal etkileşimin parçaları içindeki nedensel

mekanizmaların birleşim ve kesitlerinin tanımlanması üzerine yoğunlaşması gerekmektedir (Tilly, 2012: 237).

Eşitsizliğin kaynağı olarak gösterilen farklılık ve bu ekseninde gerçekleşen sınıflandırmalar, kadın-erkek ve beden çerçevesinde yaygın olarak görülmektedir. Bu durumu engellemenin en temel yolu, farklılıklara dayalı önyargıların aşılmasıdır. Düşünce ve davranış biçimlerinin değişmesi ile *başkaları* olarak tanımlanan grupları anlamak kolaylaşacaktır.

2.1.3 Charles Tilly: Eşitsizlik ve İlişkisellik

Charles Tilly, özleri değil, bağları varsayan bir olasılığı; toplumsal yaşamın kişiler arası hareket veya bağlarla başlayan ilişkiyel modellerini savunmaktadır (Wright, 2012: 271). Tilly, en az üç sebepten dolayı ilişkiyel bir sosyolog olarak değerlendirilmektedir:

- 1) Yapı ve eylem arasındaki ilişkiyi yeniden formüle etmesi açısından,
- 2) Politik mücadelenin ilişkiyel yönlerini sistematik analizi açısından,
- 3) Politik mücadeleye ve daha geniş anlamda sosyal değişmeye sistematik, ilişkiyel bir yaklaşım geliştirmesi açısından ilişkiyel bir sosyolog olma özelliği taşımaktadır (Diani, 2012: 246).

Tilly'e göre (2012: 230), ilişkiyel anlatı, eşitsizliği toplumsal konumlar arasındaki faaliyetlerin bir niteliği olarak görmektedir. İlişkiyel bir perspektiften eşitsizlikler her yerde meydana gelmekte fakat şu veya bu şekilde tüm nüfusu katmanlar halinde sıralayan düzgün sürekli hiyerarşiler içinde nadiren belirginleşmektedir. Geniş kapsamlı eşitsizlik sistemlerinin çoğu kişilerden oluşan küme ve kategoriler arasındaki eksik olarak bağlanmış uyumsuz, çekişmeli, değişken hatta güçlü farklılıklar içermektedir. İlişkiyel bir görüşte eşitsiz avantajı haklılaştıran ve sürdüren toplumsal kategorilerin inşasından güçlenen, avantajların taraflardan birinde toplandığı asimetrik toplumsal etkileşimlerden eşitsizlik doğmaktadır.

Üç temel açıklamadan bahsetmek gerekmektedir. Sistematik açıklamalar; toplum-dünya ekonomisi, topluluk organizasyonu, hane ya da uç durumda bir kişi gibi tutarlı kendini idame ettirebilen mevcudiyetleri varsaymakta, olayları bu mevcudiyet dâhilinde bu mevcudiyetin bütünü içerisindeki konumları aracılığıyla açıklamaktadır. Niyete dayalı açıklamalar; benzer biçimde tutarlı mevcudiyetler - bu defa diğer mevcudiyetler yerine ekseriyetle- bireyler varsaymakta ama bu varlıkların eylemlerini eylem noktasından hemen önceki yönelimleri aracılığıyla açıklamaktadırlar. İşlemsel açıklamalar, sosyal konumlar arasındaki etkileşimleri

kendileri için başlangıç noktası olarak almakta hem bu konumlardaki olayları hem de bu konumların kalıcı özelliklerini etkileşimlerin sonuçları olarak değerlendirmektedirler (Diani, 2012: 249).

İlişkisel mekanizmalara odaklanan yaklaşımlar ise şunlardır:

- Eşitsizlik, etkileşimin birinden çok diğerine daha büyük avantajlara sağladığı insanlar ya da insan kümeleri arasındaki bir ilişkidir.
- Eşitsizlik değer üreten kaynaklar üzerindeki eşit olmayan denetimden kaynaklanmaktadır.
- Kişilerarası ağlar arasında toplumsal olarak geçerlilik kazanmış sınırlar üzerindeki asimetrik ilişkilerden meydana gelen eşleşmiş ve eşit olmayan kategoriler, geniş bir durum çeşitliliği içinde tekrarlanmaktadır.
- Bu tür düzenlemeler, her bir ağın başkaları tarafından kontrol edilen kaynaklardan eşitsiz olarak dışlanmasına neden olmaktadır.
- Sömürü, eşitsizlik üreten bir mekanizma, bir kaynağı kontrol eden insanlar, üretim değerine o kaynak aracılığıyla diğerlerinin çabalarını kattığında fakat onların çabalarıyla eklenen bütün değerlerini dışladığında ortaya çıkmaktadır.
- Fırsat biriktirme, eşitsizlik üreten başka bir mekanizmadır. Değer üreten kaynağın kullanımını bir çıkar grubunun üyeleriyle sınırlamaya dayanmaktadır.
- Hem sömürü hem de fırsat biriktirme, kontrol edilen kaynaklara bağlı emek tarafından üretilen değerden daha çok ve daha az faydalananlar arasında eşleştirilmiş ve eşit olmayan kategorileri sınırlarda genellikle birleştirmektedir.
- Ne sömürü ne de fırsat biriktirme, dışlanan tarafları tabi kılmak için öz bilinçli çabaya ya da dışlanan tarafların alt derecedeki açıkça formüle edilmiş inançlarına gereksinim duymaktadır.
- Öykünme; biçimler temsiller ve pratikler daha az ve daha çok fayda arasındaki sınırda yer alan eşleşmiş, eşit olmayan kategorileri tesis ettiğinde genellikle sömürü ve fırsat biriktirmenin işlem maliyetlerini düşürmektedir.
- Uyarılma, kategorik eşitsizliği genellikle sağlamlaştırmaktadır.
- Yerel kategorik ayrımlar mutlaka eşit değillerdir fakat öyle olduklarında sürdürülmeleri onları koruyan ve doğallaştıran inanç ve pratiklere bağlıdır.
- Yerel kategorik ayrımlar, yaygın biçimde mevcut olan eşleşmiş eşit olmayan kategorilerle eşleştiklerinde güç kazanmakta ve daha düşük maliyetle iş görmektedir.

- Çok sayıda ve oldukça etkili örgütler aynı kategorik ayrımları kabul ettiklerinde bu ayrımlar söz konusu örgütlenmeler dışında toplumsal hayatta daha nüfuz edici ve belirleyici duruma gelmektedir.
- Kategorik olarak farklılaşmış ortamlar içindeki deneyim, katılanlara sistematik olarak yeni ortamlardaki edimler için farklı ve eşit olmayan bir hazırlık sağlamaktadır.
- Gözlemcilerin genelde eşitsizlik yaratıcı bireysel farklılıklar olarak yorumladıkları şeylerin çoğu gerçekte kategorik örgütlenmenin sonuçlarıdır.
- Bu sebeplerden dolayı ırk, cinsiyet, etnisite, sınıf, yaş, vatandaşlık, eğitim düzeyi ve farklılaşmanın diğer görünürde karşıtlık yaratan ilkeleri benzer toplumsal süreçler yoluyla biçimlenir ve önemli bir dereceye kadar örgütsel olarak birbiriyle değiştirilmektedirler.
- Kategorik farklılıklar hakkındaki yanlış inançlar eşitsizliğin oluşumunda küçük bir rol oynamaktadırlar; aslında eşitsizliğin haklılaştırmaları olarak durumdan sonra belirme ve sömürü ya da fırsat biriktirme biçimindeki kaymaların bir sonucu olarak ilgili taraflarda olduğu gibi değişme eğilimindedirler.
- Kategorik farklılıklar hakkındaki asılsız inançları değiştirmenin sömürü ve fırsat biriktirmeyi değiştiren örgütsel değişimin büyük bir etkisi varken, eşitsizliğin derece ve yönü üzerinde az etkisi bulunmaktadır (Tilly, 2012: 234-237). Eşitsizlik biçiminin ortaya çıkmasındaki en temel faktör, insanlar arasında bazılarını daha fazla olanak tanınırken bazılarını daha az olanak tanınmasıdır. Bunu sağlayan en önemli faktör ise sistemin kendisidir. Düzenlemeler eşitsizliği yaratarak dışlanmaya neden olmaktadır. Sistem *düzen* kavramına yüklediği anlam ile eşitsizliği meşrulaştırmaktadır ve gruplanmalar ortaya çıkmaktadır.

Gruplandırma süreci, Tilly'in yaklaşımında kilit bir ögeyi temsil etmektedir. Sınıfla, ticaretle, toplumsal cinsiyetle, milliyetle, dinle ya da başka bir şeyle ilgili olarak eklenmiş olsun, sosyal sınırların belirişi hem sosyal ilişkilerde hem de sosyal temsillerde yansımaktadır (Diani, 2012: 250). Gruplanmalar her alanda mevcuttur ve gruplanmaların ortaya çıkışında toplumsal faktörler etkilidir.

Grupsal eşitsizlik sistemleri; kültürel, politik ve sosyal düzeylerdeki aralıksız sınır tanımlama ve yeniden tanımlama süreçleri içinden belirlemektedir. Onları sömürü ve fırsat toplama harekete geçirmektedir. Kalıcı eşitsizlik üreten ve bunları pekiştiren öykünme ve adaptasyon mekanizmaları meydana gelmektedir. Tilly, grupsal eşitsizliğin belli biçimlerinin belli ülkelerde ya da belli tarihsel dönemlerde

etkili olmaya eğilimli olmasının sebeplerinin mevcut diğer alternatiflere nazaran en iyi şekilde ilişki açıklamaları; kültür, işlev, zorlama ve yarışma temelinde göstermektedir (Diani, 2012: 252).

Sürekli eşitsizlikte, Tilly iki temel listeyi ayrıntılarıyla göstermektedir: birisi, toplumsal ilişki biçimlerinin listesi ve ikincisi eşitsizlik üreten mekanizmaların bir listesidir. İlişkilerin listesini Tilly, temel toplumsal belirlenimleri tanımlayan yapı taşları olarak adlandırmakta, bunlardan beşinin; zincir, hiyerarşi, üçlü, organizasyon ve kategorik çiftler olduğunu belirtmektedir. Toplumsal ilişkilerin bu beş temel formu içerisinde Tilly, organizasyonların sürekli eşitsizliğin incelenmesinin temel eksenini oluşturduğunu öne sürmektedir (Wright, 2012: 260).

Tilly (2013: 14), aktörlerin neden hep aynı açıklamalara başvurduklarına, belirli faktörlerin etkisi altında kalarak çoğu durumu görmezden geldiğine, insanların neden hep yatkınlıklarına başvurduklarına değinmektedir. Tilly, 11 Eylül olaylarında gözlemlediği bir durumu şöyle aktarmaktadır: Olayı birebir yaşayanlar bir bütün olarak olayın, hem maruz kaldıkları, tanık oldukları ya da neden oldukları özgül olayların nedenlerini bulma görevi ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Tilly (2013: 18), insanların kendi yaptıklarına, başkalarının davranış biçimlerine nasıl ve hangi biçimlerde davrandıklarını sormakta, neden o davranış biçimini geliştirdiği sorusunu sormaktadır. Yaşamın, kötülüğün ya da insani zayıflığın genel nedenlerinden değil, daha çok, farklı türden insanların gündelik işlerine baktıklarında, zorluklarla uğraştıklarında birbirleri hakkında yargıda bulduklarında ya da olağanüstü durumlarla karşılaştıklarında gösterdikleri ya da kabul ettikleri somut nedenlerden söz edilmektedir. Tilly, insanların var olan, herkes tarafından benimsenen nedenleri nasıl paylaştıklarını ve birbirlerine nasıl aktardıklarını incelemektedir.

Tilly'e göre (2013: 19), *neden göstermek* insanları birbirine bağlamaktadır. Kullanılabilir modeller gruptan gruba, durumdan duruma ve ilişkiden ilişkiye önemli ölçüde değişmekte, içerikleri ne olursa olsun, nedenler, şu ya da bu şekilde davranmaya ve olan şeylerin ortak anlamlandırmasına gerekçe sağlamaktadır. Bu nedenleri gösteren ve kabul eden insanlar arasındaki ilişkiler konusunda fikir de vermektedir.

Tilly, kolektif eylemin temelindeki yapısal ve örgütsel unsurları mercek altına almakta, toplumsal hareketlerin maddi temellerinin önemine dikkat çeken kaynak seferberliği yaklaşımlarına yakın bir tavır sergilemektedir. Kültürü ortak

normlar ve değerler sistemi, aynı zamanda kültürü toplumsal ilişkilerin ve etkileşimlerin dışına çıkarıp, bireylerin kafalarının içine yerleştiren yaklaşımları reddederek, Bourdieu ile aynı fikri paylaşmaktadır (Emirbayer, 2014: 48-49).

Kollektif eylemin ancak -sınıf, ulus, din ya da başka bir Şeyle ilişkili grupsal özellikleri belirli ilişkisel yapılarla birleştirilebildiği ölçüde olanaklı olduğunu vurgulamaktadır. Bu ağlar aracılığıyla bireysel nitelikler kollektif vasıflara dönüştürülmekte ve kollektif eylemi sürdürmek için gerekli olan kaynaklar üretilerek dolaşıma sokulmaktadır (Diani, 2012: 247).

Eylemin yeri ve zamanı o eyleme dair açıklamalara dâhil olduğu ölçüde analiz tarihsellik taşımaktadır. Sosyolojik analizler göndergeleri olarak gerçek zamanları, verileri ve insanları ele almak ve gerçek zamanların yerlerin ve insanların deneyimlerine kıyasla yapıların ve süreçlerin tutarlılığını sınamak bakımından somut olması gerekmektedir (Emirbayer, 2012: 45).

Nedensel mekanizmalar, bazı küme elemanları arasındaki ilişkileri değiştiren olaylardır. Süreçler, nedensel mekanizmaların yaygın birleşimleri ve kesitleridir. Toplumsal mekanizmalar; algı, bilinç ya da niyetteki değişimleri içermekteyken, bazen bilişsel bir nitelik taşımaktadırlar. Bu mekanizmalar, toplumsal birimler arasındaki bağlantıların değişikliklerini içerirken bazen ilişkiseldirler. Toplumsal birimlerin çevrelerindeki başkalaşımları içerirken aynı zamanda evreseldirler. Bu durumda açıklama, gözlenen olaylar içine sağlam bilişsel, ilişkisel ve çevresel mekanizmaları yerleştirmekten ibarettir (Tilly, 2012: 233).

İster kamu görevlisi, ister olağanüstü durum çalışanı, ister ğrenci olsun, insanlar doğruluğa ya da tutarlılığa duyulan evrensel bir arzudan ötürü neden göstermemektedirler. Çoğu kez, yzeyssel, çelişkili, aldatıcı ya da en azından bir gözlemcinin bakış açısından zoraki nedenlere razı olmaktadırlar. İnsanlar neden gösterdiklerinde kendi toplumsal yaşamlarını müzakere etmektedirler. Kendileri ile gösterdikleri nedenleri duyanlar arasındaki ilişkilerle ilgili bir Şey söylemektedirler. Nedeni gösteren ile kabul eden, kendi bağlantılarını doğurmakta, müzakere etmekte ya da onarmaktadır (Tilly, 2013: 23-24).

Tablo 4. Yaygın Bir Biçimde Gösterilen Nedenler

	Popüler	Uzmanlık gerektiren
Formüller	Görenekler	Kodlar
Neden-sonuç anlatımları	Öyküler	Teknik Anlatımlar

(Tilly, 2013: 28).

Göreneklere dayanan nedenler, eylemleri açıklamak ya da haklılaştırmak için büyük ölçüde eldeki formüllerden yararlanmakta; neden sonuç muhakemesini fazla ya da hiç içermemektedirler. Öyküye dayanan nedenler ise, aynı kültürde yer alan birçok insanın kavrayabildiği deyişlerle basitleştirilmiş neden-sonuç anlatımları üzerine inşa edilmektedir. Kodlar ise, eylemlerin ifade ettiği nedenlerin yorumlama kurallarına uygunluklarını ifade etmektedir. Kategoriler, usuller ve kurallar, hep birlikte kodları oluşturmaktadır (Tilly, 2013: 108). Teknik anlatımlar, bir uzman grubu içinde iletişimi kolaylaştırmak bakımından öykülere, göreneklere ve kodlara benzemektedir. Daha önce birikmiş tanımların, pratiklerin ve bulguların ortak bilgisini varsaydıkları için, bu tanımlara, pratiklere ve bulgulara gönderme yapmaktan tasarruf etmektedirler (Tilly, 2013: 135).

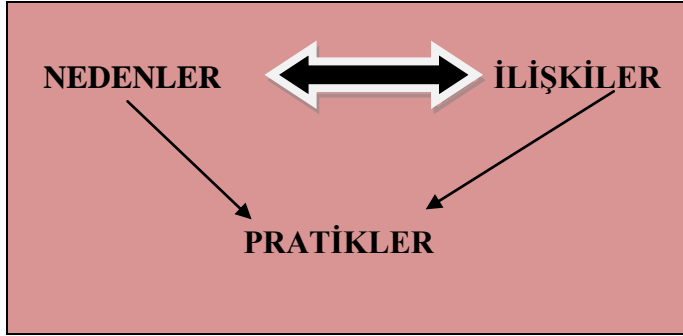
Yaygın bir şekilde kullanılan nedenlerin her birinin içeriği, nedeni gösteren ile kabul eden arasındaki toplumsal ilişkilere bağlı olarak değişmektedir. Her biri, diğer sonuçların yanı sıra, var olan bir ilişkiyi onaylayarak ve onararak, yeni bir ilişki talebinde bulunmaktadır ve bir ilişki talebini yadsıyarak toplumsal ilişkileri etkilemektedir. Ama neden göstermenin bu dört türü, içerik ve biçim bakımından önemli ölçüde farklılık arz etmektedir. Her biri, diğerlerinin olamayacakları bir tarzda geçerlilik kazanmaktadır (Tilly, 2013: 24). Nedenler kişilere, yere göre değişiklik göstermektedir ve aslında çoğu neden başkaları ile ilişki içine girme biçimiyle ortak alanlarda bulunduğu göstermektedir. Nedenler ilişkiselliği de eşitsizliği de içinde barındırmaktadır.

Her dört neden türü de, genellikle, ilişki bir nitelik taşımaktadır. En görünmez iş, alan ile veren arasındaki ilişkiyi doğrular. Örneğin bir tövbe, bir rahibin günahlarıyla ilgili yorumunu ve bunun telafisi için, nedenler ve sonuçlarla pek ya da hiç ilişkili olmayan bir kodla ifade edilen buyruğunu kabul ettiğinde de bu durumu görmek mümkündür. Neden gösterme, ilişki kurmaktadır; yiyecek, televizyon ya da siyasetle ilgili tercihleri sorması gerektiğinde araştırmanın

amaçlarını açıklayan bir röportajcı bu durumla benzerlik taşımaktadır. Teknik bir anlatımın sahibinin, dinleyen birinin saygısını ve onayını almak için mesleki itimatnameleri gösterdiğinde olduğu gibi, bazen ilişkileri müzakere etmektedir. Son olarak, çoğu kez neden gösterme ilişkileri onarmakta; başka birine zarar veren biri, zararın kasıtlı olmadığını ya da kaçınılmaz olduğunu, bu nedenle, görünüşe karşın, neden gösteren ile kabul eden arasındaki ilişkiyi kötü etkilemediğini göstermek için bir öykü anlattığında olduğu gibi, örneğin; " Üzgünüm, ama (...) " ifadesi, çoğu kez, ilişkiyi onaran bir öyküyü başlatmaktadır. Hem formüller hem neden sonuç anlatımları, ilişkisel iş yapmaktadır (Tilly, 2013: 28).

Görenekler, toplumsal ilişkilerde çoğu zaman diğer faktörlerden daha çok söz sahibi olmaktadır. Toplumsal durumlara ve pratiklere bağlı olarak nedenler de değişmekte, hatta nedenler toplumsal pratikleri oluşturmaktadır. Nedenler de gelenekler gibi öğrenilmektedir.

Şekil 4. Nedenler, İlişkiler ve Pratikler Arasındaki Uyum

(Tilly, 2013: 60).

Tilly'e göre (2013: 180), nedenler ve ilişkiler karşılıklı etkileşim dâhilinde pratikleri oluşturmaktadır. Gösterilen nedenler, bu nedenleri alan insanlarla ilişkileri şekillendirmektedir. İnsanların gösterdikleri nedenler, ilişkilerine yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Görenekler ve öyküler, çoğu kez, zaten var olduğu bilinen ilişkileri onaylamaktadır. Tanıdık gelmeyen deyişlerle kodlar ya da teknik anlatımlar sunulduğunda, iki yorumdan biri tercih edilmektedir. Neden göstermek, geniş bir yelpazede toplumsal bir iş yapmaktadır. Bu iş, her zaman neden gösteren ile alan arasındaki ilişkiyi şekillendirmeyi kapsamaktadır.

İnsanlar arasında var olan büyük, önemli eşitsizlik esas olarak bireylerin özellik, eğilim veya performanslarındaki farklılıklarından ziyade siyah/beyaz, erkek/kadın, yurttaş/yabancı veya Müslüman/Yahudi gibi kategorik farklara karşılık gelmektedir. Tilly'in yaklaşımı iki meta teorik temel üzerine kurulmaktadır:

Bireycilik karşıtlığı ve birleşik yapısalcılık olarak kavramsallaştırabilir. Tilly toplumsal eşitsizliğe kendi yaklaşımıyla, bireyci yaklaşımlar olarak adlandırdığı yaklaşım arasındaki farklılıkları sürekli olarak vurgulamaktadır. Bireyci yaklaşımlarda toplumsal eşitsizliğin temel nedenlerinin bireylerin nitelikleri aracılığıyla işliyor gibi görüldüğünü tartışmaktadır. Yoksulluk, fakir insanların özellikleriyle açıklanmakta, yoksulların yaşadığı sömürü ilişkileriyle açıklanmamakta, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri cinsiyetçi tutumlarla açıklanmakta, bin bir çeşit imkânın erkekler tarafından muhafaza edilmesini sağlama, alan ve örgütsel yapılarla açıklanmamaktadır. Tilly eşitsizlik açıklamalarının çekirdeğinde toplumsal ilişkiselliğin olması gerektiğini iddia etmektedir (Wright, 2012: 259).

2.1.4 Margaret Archer: Faillik Problemi Üzerine

İlişkisel sosyolojinin temel ikiliğini oluşturan yapı-fail ikiliğini ele alması açısından Margaret Archer, ilişkisel sosyoloji için oldukça önemli bir isimdir. Archer, failliği teorileştirmedeki temel problemin insanın fail olarak nasıl kavramsallaştırılacağına dair olduğunu söylemektedir (Archer, 2012: 281). Archer (2012: 299), realizm ve faillik üzerinde durmaktadır. Realist yaklaşım, insanların niteliklerinin varlığını ve yanı sıra yapısal ve kültürel niteliklerin gerçekliğini kabul ederek faillerin ve aktörlerin ortaya çıkışını bu nitelikler arasında vuku bulan ilişkisel gelişmeler olarak kavramaktadır.

Archer (2015: 27); kolektif düşünümselliği ilişkisel bir vaka olarak değerlendirmektedir. Düşünümsellik, aktörlerin kendilerini toplumsal bağlamlarıyla toplumsal bağlamlarını da kendileriyle ilişki içinde görme kapasitesidir. Archer, aktörlerin birlikte hareket etmekten ilişkisel faydalar sağladıklarına işaret etmektedir ve ilişkileri, ilişki kurulan diğer aktörlerden ayrı şeyler gibi algılamaktadır. İlişkinin ayırt edici statüsü, düşünümsel düşünen ve hareket eden aktörlerin davranışlarını diğerlerinininkilerle aynı ortak düşüncelere sahip olmaları ya da kendilerini öncelikli bir toplumsal sözleşmeye bağlı hissetmelerine gerek olmadan koordine etmelerine imkân vermektedir. Ancak bireylerin toplumsal bağlamlarını oluşturmalarında pratiklerin etkisi bulunmaktadır. Pratikler çoğu zaman kişinin toplumsallığını sağlasa da kendilerini koordine etmelerini de sağlamada etkili olmaktadır.

Pratikler olmaksızın kişinin kendini özdeşleştirebilmesi zorlaşmaktadır. Doğal düzen, pratik düzen ve gidimli düzen, üç farklı duygular kümesinin ortaya çıkışıyla ilişkili olan yönelimsel nesnelere dir. Zira duygular, 'ilgilere dair yapılan değerlendirmeler' olarak görünmekte; o halde duygusallık da, dünyaya verilen

dönüşlü karşılık olarak ele alınmaktadır. Bu üç düzenin her birinden farklı tipte ilgiler türemektedir. Söz konusu ilgiler sırasıyla şunlardır: Doğal düzenle bağlantılı olarak 'fiziksel sağlık' la ilgili olanlar, pratik düzenle bağlantılı olarak 'öz değer' le ilgili olanlardır. Doğa içerisinde insanlar (ve pek çok hayvan da), çevresel olayların kendi bedensel sağlıkları açısından ne anlama geleceğini öngörme gücüne sahiptir. Öngörü, tavır almanın anahtarını oluşturmaktadır. Ateşin ya da buzlu suyun yaratacağı bedensel sonuçlar bilinmektedir ve bu durum bedensel bakımdan endişe verici olmaktadır. Pratik düzen içerisinde, özne/nesne ilişkilerinden doğan ve icrasal başarı ile bağlantılı olan farklı bir duygular kümesi söz konusudur. Bunlar, bir yanda hayal kırıklığı, bıkkınlık ve depresyonun, diğer yanda ise tatmin, neşe, coşku ve zindelik hissini oluşturduğu iki duygu dizisine tekabül etmektedir. Olumlu duygular, süregelen pratiği teşvik etmekte; olumsuz etki ise, söz konusu pratiğin terk edilmesine zemin hazırlamaktadır (Archer, 2012: 295).

İnsani kişi olma özelliği → sosyal fail → sosyal aktör
(dede-nine)(anne baba) (çoluk çocuk)
(Archer, 2012: 300).

Sosyal kimlik, bir rolün benimsenmesinden ve bu rolün tekil bir tarzda kişiselleştirilmesinden ileri geliyorsa, bu durumda aktif kişiselleştirme yapan birini açıklamak için kişisel kimliğe başvurmak gerekli gibi görünse de kişisel kimlik açıklamaya göre edinilmiş sosyal kimlikten önce ulaşılması mümkün olmayan bir şey gibi görünmektedir. Ancak sosyal kimlik edimi, herhangi bir rolü kendi tarzında kişiselleştirmek için yeterli kişisel kimliğe sahip birine bağlıdır. Buradaki temel ikilemden kurtulmanın yolu ise kişisel sosyal kimlikler arasında diyalektik bir ilişki olduğunu kabul etmektir (Archer, 2012: 300-301).

Archer (2015: 225), düşünümselliği ilişkisel bir olgu olarak nitelendirmektedir. İnsanlar toplumsal bağlamlarla, toplumsal bağlamlar da insanlarla ilişki içerisinde. Bağlamsız bir eylem mümkün değildir. Bağlamlar ve koşullar düşünümsellik taşımaktadır. İnsanların toplumsal bağlamları kendileri ile kendileri ise toplumsal bağlamlarıyla ilişki içerisinde. Archer'a göre bağlamsız bir eylem söz konusu olmamaktadır. Bir konu hakkında karar verildiğinde ya da bir plan yapıp uygulandığı zaman bu bağlamla uyum gösterilmekte ve ona göre bir davranış geliştirilmektedir. Archer (2012: 296) bağlam, durum, çevre ve koşul kavramları üzerinde durmaktadır. Davranışlar, umutlar ve korkular eliyle yani sosyal takdir/kınama öngörüsü aracılığıyla düzenlenmiş durumdadır.

Çoğul özne, *düşünen biz* tarafından oluşturulmaktadır. *Düşünen biz* çoğul özneyi teşkil ettiği kabul edilen ortak kabulden türemektedir. Bu kabul deontiktir; çünkü bu edimde müştereken üretilen sorumluluk daha sonra tek taraflı olarak fes edilememektedir. Taraflar kolektif olarak bağlıdırlar ve verdikleri tahaaütten bir tür kolektif vazgeçme gerekmektedir (Archer, 2015: 231). Toplum aslında düşünen bir "bizdir". Aynı toplum bu yaratılan ikiliklerin ilişkilerden bağımsız bağlamsal, süreçsel düşünmeyi engelleyen bir sisteme tabi tutmaktadır.

İhtiyaç duyulan kesintisiz benlik duyusuna sahip olan *ben* olmaktadır. *Sosyal ben* toplumun kaynak dağılımı içerisinde temel haliyle fail olarak gayri iradi bir biçimde yer almış olan bireyin geçmişindeki nesne olarak *benliktir*. *Biz* benliğin sosyal dönüşümü gerçekleştirmek için çabalayan işbirliği halindeki failliğin bir parçası olarak çalıştığı aynı anda hem toplumun mevcut rol düzenini hem de işbirliği halindeki failliğin bizzat kendisini dönüşüme uğratan kolektif eylemi temsil etmektedir. Bu durumda *senin* elde edebileceği benimseyip kişiselleştirebileceği dolayısıyla da tam anlamıyla sosyal kimliğe sahip bir aktöre dönüşmek anlamına gelen pozisyonlar yaratılmış olmaktadır (Archer, 2012: 304).

Aktör, ötekini değerlendirmekte, kendisini değerlendirmekte ve süre giden ilişkiyi değerlendirerek, işbirliğinin ilişki üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Kişi; kendisi, öteki ve sonuç hakkında düşünmektedir. Düşünümsellik, ilişkileri hem olumlu hem olumsuz etkilemektedir (Archer, 2015: 235).

Archer (2012: 4-5) "morfojenesis süreci" ile toplumsal değişim üzerinde durmaktadır. Morfojenesis süreci ile Archer, etkileşim ve değişimlerin ortaya çıkardığı kültürel anlayışları ele almaktadır. Geçmiş ve geleceği meydana getiren gerçek bir sosyal dünya bulunmaktadır. Archer'a göre sosyolojinin görevi yapı, aktör ve kültürlerin etkileşimi sonucu oluşan görünümü açıklamaktır. Yapılar söz konusu olduğunda ise Archer'a göre yapısöküm teorileri onların yerini almaktadır.

Yapı kavramı genellikle tekrar tekrar meydana gelen toplumsal davranış örüntülerini ifade etmek için kullanılmaktadır, yaygın ve düzenli olması nedeniyle bu tür davranış diğer insanlar üzerinde kısıtlayıcıdır ve herkes toplumsal yapıların ürettiği baskılara göre hareket etme eğilimi sergilemektedir. Örneğin; sırada beklemek, ilişkilerin ortak bir örüntüyü izlemesidir. Faillik/aktörlük kavramı toplumsal eylemlerinde birey tarafından uygulanan özgür irade ölçüsünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Failliği/aktörlüğü fakirlik gibi yapısal etmenler nedeniyle diğer

insanların faillğine/aktörlüğüne göre daha azdır ve bazı koşullar baskıcı bir politika gibi herkes için daha az faillik yaratmaktadır (Walsh, 2012: 58-59).

Fail-yapı etkileşimi toplumsal pratikler ve eylemlerden hareket etmektedir. Toplum tarafından oluşan pratikler fail ve diğer faillerin ilişkisi üzerinde köprü niteliğindedir. Failin günlük yaptığı alışılmış rutinleri toplumsal pratiklerin temelini oluşturmaktadır. Toplumsal pratikler hem tekrara dayanmaktadır hem de sürekli değişim içerisindedir (Soner, 2012: 16).

Archer'in faillik problemi, toplumun kadın algısı açısından düşünüldüğünde ise kadını belli bir bağlam içerisine oturtturarak belirli yatkınlıklara tabi kılınmakta ve zorunlu bir tavır geliştirmektedir. Kadın söz konusu belirlenmiş olan ya da ona layık görülen rolleri bir planmışçasına bağlamla uyum göstermeye çalışmaktadır. Ancak yine Archer'in deyiimi ile *Avluyu birlikte temizleyen iki kişiden her birinin aklında ayrı ayrı avluyu temizleme düşüncesi* bulunmaktadır (Archer, 2015: 228).

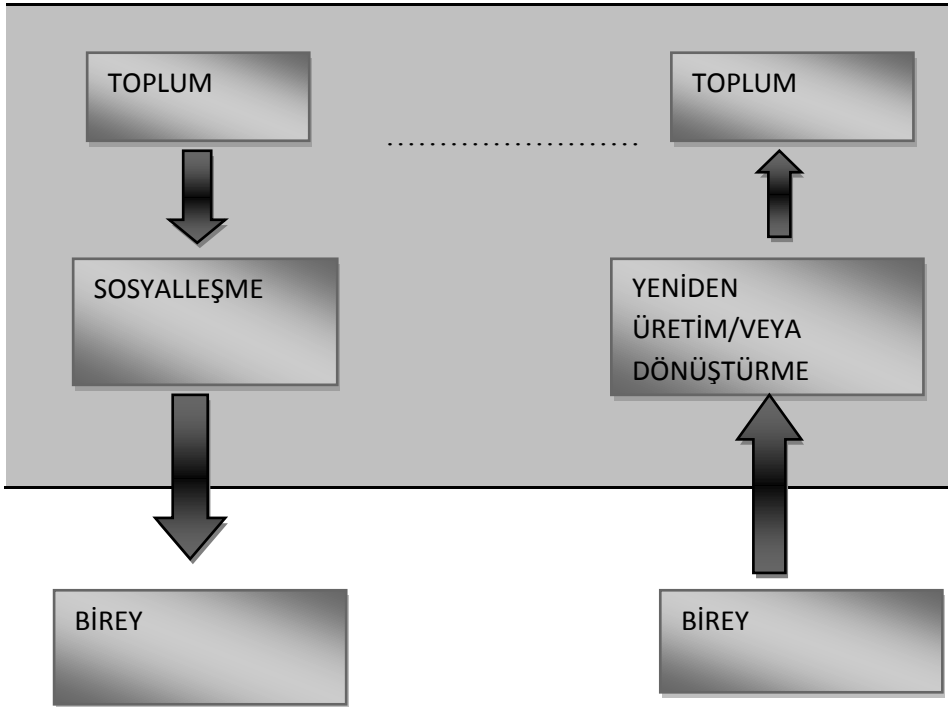
2.1.5 David Harvey: Faillik ve Toplum

Harvey'e göre (2012: 321) toplumsal yapı, faillğin biçimlendirildiği maddi ve kültürel araçlar sayesinde yalnızca kendi temellerini oluşturmamaktadır, insani faillik açısından da toplumsal yapıyı yeniden üreterek strateji ve eylemi sınırlandırmaktadır. Faillik toplumsal yapıyı toplumun maddi temellerini oluşturması açısından öznenin kendini dönüştürmesini engelleyen toplumsal kümelerini yeniden üretmektedir.

Fail yapı problemi, özcü alışkanlıklar sonucu temel bir muamma haline gelmektedir. Özcülükte bir şey ya faillik veya yapıdır ya da ikisinden birine sahiptir, ikisi birden değildir veya ikisine birden sahip değildir. Bir şey mikro veya makrodur ve her iki durumda da değişmemekte veya dönüşmemektedir. Düalizm, orantılı kavramsal sabitliktir (Fuchs, 2012: 140). Özcülük, tercihte bulunma zorunluluğunu ifade etmektedir. Bir şey hem o hem de diğerini ifade etmemektedir. Düalizm, bu tanımlama sonucu ortaya çıkmaktadır. Düalizmi yıkmak için nedensel hareketler ve etkileşimin süreçsel olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

David Harvey, (2012: 307) Roy Bhaskar'ın eleştirel realizmi üzerinde durmaktadır. Bhaskar faillikle ilişkili kavramların natüralist sosyal bilimsel açıklama biçimleriyle nasıl bütünleştirileceğini göstermektedir.

Şekil 5. Bhaskar'ın Toplum/Kişi Bağlantı Modeli

(Harvey, 2012: 312).

Yukarıdaki şekil iki temel sonuç içermektedir;

- 1) Toplum \longrightarrow Sosyalleşme \longrightarrow Birey
- 2) Birey \longrightarrow Yeniden Üretim/Dönüşüm \longrightarrow Toplum

Birincisi toplumun sosyalleşme aracılığı ile bireye etki ettiğinden ve *toplumun insanı yarattığından* bahsetmekteyken, ikincisi ise bireyin yeniden üretim aracılığıyla toplumu meydana getirdiğinden ve *insanın toplumu yarattığından* bahsetmektedir (Harvey, 2012: 312-313). Her iki sürecin de ilişkisel olarak nitelendirilmesi gerekmektedir.

Harvey, farklı insan pratiklerinin farklı mekân kavramlarını oluşturması dikkate alındığında, toplumsal davranış biçimlerinin araştırılması, günlük toplumsal pratik ile mekânsal biçim arasındaki ilişkinin, sorgulanmasıyla hem topluma, hem de mekâna dair anlamların, çözümleneceğini ifade etmektedir (Dervişoğlu, 2008: 36). İnsanların pratikleri ile mekânlar arasında ilişki bulunmaktadır. Bireyler, katıldıkları mekânlara bağlı olarak ilişki biçimlerini meydana getirmektedir. Bu yüzden toplumu anlamak için mekânları çözümlemek gerekmektedir.

Tuhaf bir ikilem ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan, zaman ve mekân da dâhil olmak üzere her tür deneyimin temeli olarak tasavvur edilen bedene dönmek; toplumsal ve iktidar ilişkilerini, kurumlar ve maddi pratikleri tanımlayan ve toplumsal-siyasal ve ekonomik soyutlamalar ağını sorgulamaya yarayan bir araca,

dönüşmektedir. Fakat diğer taraftan, hiçbir insan bedeni toplumsal belirlenim süreçlerinin dışında değildir. Bedene geri dönmek, karşı çıkıldığı düşünülen toplumsal süreçleri destekleyen bir etki yaratmaktadır (Harvey, 2007: 129).

Harvey'e göre (2007: 164), beden güçlerin çarpışma alanını oluşturmaktadır. Beden kişiler kadar ilişkisel bir kavramdır ve dünyaya açık bir durumdadır. İlişkisel beden anlayışı maalesef, özellikle de akademik siyasette, kolayca idealizme dönüşebilmektedir. Beden, bölünmez bir monad değildir, ama kültür, söylemler, temsillerden ibaret olan uçucu bir cisim de değildir; bunlar bedenin somutluk kazanmasında önemli rol oynamaktadır. Beden anlayışı; maddi pratikler, temsiller, tahayyüller, kurumlar, toplumsal ilişkiler ve hâkim siyasal-ekonomik güç yapıları arasındaki gerçek uzam zamansal ilişkiler üzerinde temellenmesi gerekmektedir.

Beden, sosyo-ekolojik çelişkiler barındırmaktadır ve bedeni beden yapan çevresi ile kurduğu etkileşimdir. Beden değişen çevre koşullarına bağlı olarak dönüşmektedir. Beden toplumdaki ekonomik, fiziksel süreçlerden bağımsız değildir. Bedenin üzerindeki hâkimiyet aynı zamanda bedensel pratiklere yönelik olarak da gerçekleşmektedir. Fiziksel ve toplumsal durumlar farklı bedenleri de üretmektedir. Toplumda var olan ayrımlar insan bedeni üzerinde bir iz bırakmaktadır (Harvey, 2007: 127). Mekân ile birlikte beden de oluşmaktadır. Mekâna bağlı olarak ortaya çıkan otoriteye de uyan beden özgürlük alanını daraltmaktadır. Beden var olduğu dönemin kültüründen, gelişen teknolojisinden ve mekânsal özelliklerine bağlıdır.

Önemli bir ilişki, bireyin bilişsel durumundan ve içinde bulunduğu bağlamdan bağımsız belirlenmemektedir. Bu nedenle sosyal ortam, bireyin çevresini bir bütün olarak oluşturmaktadır. Kişiler ve gruplar, dâhil oldukları mekânlarda oluşturdukları pratiklerde, davranış biçimlerinde benzer tavırlar sergilemektedirler. Kanıtlar kesin değildir ama şu aşamada, bireylerin (henüz belirlenmemiş) bir oranda, üretilmiş bir "ortak imge"ye (ve muhtemelen bu imgeye göre oluşan bazı normlara) fakat bir oranda da özel ve önceden kestirilemeyen bir "benzersiz imge"ye sahip olduklarını geçici bir varsayım olarak kabul etmek mantıklı görünmektedir. Toplumsal mekânın gerçek doğası için ilk ilgilenilmesi gereken yer, mekânsal imgenin bu ortak olan yanı olması gerekmektedir (Harvey, 2006: 38).

Zaman ve mekâna ait olan müphemlik, öznenin toplum içerisindeki diğerlerine ilişkin gerçeklik algısına farkındalığın artması ile zaman ve mekân anlam kazanmaktadır. Zaman ve mekân öznenin yalıtılmamıştır aksine özne ile bağlantılı

konumdadır. Beden başkaları ile varlık kazanan anlık bir zamana sığmayan mekansızlaşmayan, özneyi ifade etmektedir (Çağan, 2007: 141).

Mekânın ve zamanın oluşturduğu pratikler karmaşık bir süreci meydana getirmektedir. Toplumsalın yeniden üretim ve dönüşümünü sağlayan pratikler genellemeler yapmanın bir yolu bulunmak zorundadır. Toplumsalın tarihi zaman ve mekân anlayışları ekseninde ideolojik çerçeveler aracılığıyla kavranmaktadır (Harvey, 2010: 247).

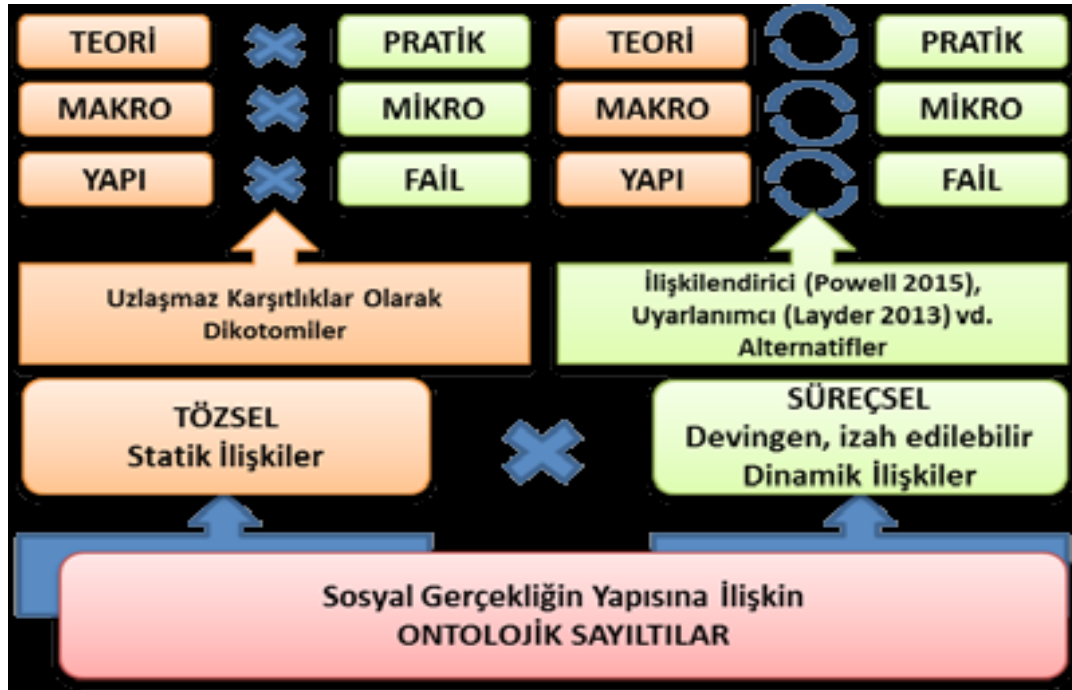
Harvey, kentsel mekânı sermaye dolaşım süreci içerisinde ele almaktadır ve toplumsal ilişki üretim ve dönüşüm sistemindeki rolü kentsel mekânın sermaye ile ilişkisinin karşılıklı ele alınmasını içermektedir. Kentler ile bireyler arasında bağ kuran Harvey, kentlerin inşa sürecini gerçekleştirirken aslında *kendimizi* de inşa ettiğimizi belirtmektedir ve ilişkisel bir boyuta dikkat çekmektedir (Sönmez, 2012: 45).

2.2 Tözcülük Eleştirisi

2.2.1 Tözlere Veda

Günümüzde sosyologların karşılaştıkları asıl sorun, maddi olana karşı ideal olan yapıya karşı fail, bireye karşı toplum veya sıklıkla dikkat çekilen diğer ikiliklerde değildir; asıl sorun bu tözcülük ve ilişkisellik arasındaki seçimdir (Emirbayer, 2012: 26). Sosyologlarda çoğu zaman tözlere başvurma riski taşımaktadır. Bu durum tıpkı farklı bir ülkeden gelen birinin zamanla geldiği bölgedeki yanlışları normal olarak kabul etmesine benzemektedir. Tözlere yanlışlığı kabul edilmeyen doğruluğundan şüphe duyulmadan başvuru pratikler gibidir. Süreçsel düşünmek için tözlerden hızlıca kopmak gerekmektedir.

Şekil 6. Temel Dikotomiler Açısından Tözcülük-İlişkisellik İlişkisi

(Uluocak, 2016: 115).

Tözcü algı oluşturularak kullanılan dil, ilişkileri ve süreçleri değil şeyleri ve durumları ifade etmektedir. İlişki ve sürecin tözcü algıdan uzak durması gerekmektedir. Tözcü bir yaklaşımı kabul etmek ya da farklı bir ifade ile tözsel düşünmek oldukça pratik bir uğraş olmakla birlikte sorgulamadan kabul etmek, belli kalıplarda sınırlı kalmak söz konusudur. Öznel düşüncenin yaygınlaştığı bir ortamda nesnel düşünmek, bağlamsal ifade etmek oldukça zor bir süreçtir. Karşıtlıklar arasında anlamlı uyum ancak sosyal dünyanın bir tür derin yapıyı içerdiği salt doğrudan gözlem aracılığıyla bilimin icat ve inşa ettiği teorik nesnelere ulaşamayacağı ve toplumsal dünyanın girift yapılarının pozitivist ve hermenötik

perspektiflerin varsayımlarının aşılmasıyla mümkün olabileceği anlaşıldığında kurulabilmektedir (Çeğin-Göker, 2012: 13).

İyi-kötü, aynı-farklı, kadın-erkek gibi ayrıştırılan bireylerin, ait oldukları asıl kategori olduğu unutulmaktadır. Bu kategori ise *insan* kategorisidir. Yalnızca tek bir ayrışma noktası bulunmaktadır. Farklılık her zaman ayrıma açıktır ve tehlikeli özcü fikirler oldukça fazladır. Nitekim özcü fikirler şiddeti de beraberinde getirebilmektedir.

Kişilerin ötekileri anlamaya ve de tanımaya çalışmadan, ötekini var olan tanımlamalara göre düşünmek, o tanımlamalara dâhil olmadığında ötekini o tanımlamalara uyması için zorlamak insanlar arasındaki iletişim sürecinin sağlıklı olmamasına neden olmaktadır. Ayrıca “doğru” veya “yanlış” olanın, sürekli, bu tanımlara dayanan kurallar ve bu kuralların temsilcisi olan aile, gelenek, din, devlet vb. kurumlar aracılığıyla dışarıdan bildirilmesi, insanların davranışlarını ahlâki benlikleri aracılığıyla içeriden düzenleme ihtiyacını gereksiz kılmakta, bu da davranışlarının ahlâki sorumluluğunu taşımaktan uzak, pasif, itaatkâr bireyler yaratmaktadır (Özaydın, 2008: 11).

Özcülük-karşıtlığına göre, ırkı, biyolojik cinsiyeti, milliyeti, ekonomik sınıfı, vb. olmayan bir kadının (veya bir erkeğin) var olduğu düşünülemezine göre, toplumsal cinsiyetin bunlardan bağımsız değişmez bir özü olduğunu söylemek imkânsız görünmektedir. Bu yüzden özcülük-karşıtları, kadınların (veya erkeklerin) her biri kendi kimliğini taşıyan ve tanınma iddiasında olan daha küçük alt gruplara bölünmesine itiraz etmektedirler. Çünkü kimlikler bir grubun nesnel yapısı ya da sosyal konumu adına verilmemektedirler; onlar daha çok söylemsel olarak kurulmaktadır. Kimlikler, iddia edildikleri ve ayrıntılarıyla açıklandıkları toplumsal ve tarihsel süreçler aracılığıyla yaratılmışlardır; bu süreçlerden önce var olduklarından söz edilememektedir (Özaydın, 2008: 121).

Marx'a göre insanın özünü toplumsal ilişkiler bütünü oluşturmaktadır. Kendi gerçekliği içinde toplumsal ilişkilerin bütünü oluşturmaktadır. Marx, tam da insanların özünü oluşturdukları için toplumsal ilişkilere ontolojik öncelik atfetmektedir. Bütün özcülük biçimlerinde ortak olan şey, bilimin açıklayıcı bilgi olduğu ve bir şeyi açıklamanın bir şeyin doğru tanımlanmasını gerektirdiği mefhumudur ve bütün özcü fikirler, bir şeyin doğru açıklamasının o şeyi diğer bütün şeylerden ayıranın ne olduğunu ya da var olduğu haliyle o şeyi teşkil edenin ne olduğunu veya bir şeyin özünü açıkça belirtmesi gerektiğinde hemfikir

görülmektedirler. Marx, toplumsal ilişkilerin insanların özü olduğunu iddia ettiğinde aslında üç parçalı bir iddia ortaya koymaktadır. İlk olarak toplumsal ilişkilerin insanlar ve diğer varlıklardan ayrıştırdığını ya da var oldukları haliyle insanların teşkil eden toplumsal ilişkiler olduğunu iddia etmektedir. İkinci olarak toplumsal ilişkilerin sadece insanları tanımlamanın pratik bir yolu olmaktan ziyade bizzat insanların gerçekliğini oluşturduğunu iddia etmektedir. Son olarak bizzat insanların gerçekliğini oluştursalar da toplumsal ilişkilerin kendiliğinden var olmadıklarını ve dolayısıyla sadece *bizlerin* özgül tanımlama ve açıklama pratikleri aracılığıyla tayin edilebilir olduklarını iddia etmektedir (Emirbayer, 2012: 57-58).

Özcülük, insanların ve toplumsalın sabit-değişmez bir şekilde değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Özcülük, bireylerin ve grupların bir türün üyesi şeklinde algılanmasına ve insanların sosyal kategorileri doğal olarak nitelendirmelerine neden olmaktadır. (Göregenli, 2012: 25). Irkçılık, milliyetçilik, yabancı düşmanlığı, siyahlara yönelik bakış açısı, kadına dair oluşan algı bunların hepsi özcü düşüncelerdir ve giderek çoğalmaktadır. *Özcülüğün sorunu kültürün maddi boyutlarını ya da özneliğinin nesnel sınırlarını reddederek nesnel ve öznel toplumsal alanları kesin bir sınırla ayırmak zorunda olmasıdır* (Gorski, 2015b: 329).

Nesnelerin taşıdıkları bazı niteliklerden ötürü farklı türlere bağlandıklarını ve bazı niteliklerinin zorunlu olduğunu savunan ilk görüş özcülük; nesnelerin kendiliğinden bahsedilen türlere ayrılmadığını ve nesnelerin kendiliğinden bahsedilen zorunlu nitelikleri taşımadığını, bahsedilen türlerin ve niteliklerin öznelerarası anlaksal sınıflandırmalar veya uzlaşımlar olduğunu savunan ikinci görüş ise; özcülük karşıtlığı şeklinde tanımlanmaktadır. Var olanların ne olduğu konusunda özcülük şunu söylemektedir: Var olanların, onlarla ilgili bilgilerden ve kavramlardan bağımsız bir varoluşu vardır. Buna göre, nesnel olarak bilinen ve kavramsallaştırılan belirlenmiş var olanlar, onlar bilinmediğinde ve onlar üzerine konuşulmadığında, belirlenmiş var olanlar olarak var olmaktadırlar. Özcülük-karşıtlığı ise şunu söylemektedir: Var olanların (nesnel, nitelikler, türler ve benzeri düzenliliklerin) bilgi ve kavramlardan bağımsız, kendiliğinden ne oldukları bilinmemekte; var olanlar öznelerarası anlaksal sınıflandırmalar veya uzlaşımlar olarak nitelendirilebilmektedir (Özaydın, 2008: 17-18).

Bir toplumsal ağ iki ya da daha fazla küme içermektedir; boğumlar yani genellikle toplumsal aktörler kümesi (veya kümeleri), herhangi iki ya da daha fazla aktörü birbirleriyle ilişkilendiren belirlenmiş bağ kümesi (veya kümeleri), aynı

zamanda standart bir toplumsal araştırmada elde edilebileceği üzere bu aktörlere ait (örneğin toplumsal cinsiyet, etnisite, gelir, tutumlar vb) özellikler kümesi ya da kümelerini içermektedir (Crossley, 2015: 197).

İlişkiler süreçlerdir, ağlar da öyledir. İlişkisel yaklaşım holistiktir. Bütünlerin, ilişkilerin ve ağların parçalarının toplamında fazla olduğunu ve bu şekilde analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Holizm türleri; meydan okudukları, iddia ettikleri bireyciliğin aynadaki yansımalarıdır; aynı ölçüde indirgemeci ve tözcüdür. Gerçekten ilişkisel bir sosyoloji, açıklamaların ve analizlerin dayandırılabilceği sabit ve istikrarlı tözler olarak düşünöldüğü takdirde hem birey hem de toplumun sunduğu yanılıcı rahatlığı reddetmektedir. Aksine boğumları (aktörleri) ve bütönsel yapısı hem bir fark yaratan hem de kendileri de bu süreçte şekillenip yeniden şekillenmelerine karşın bir etki ortaya koyan karmaşık etkileşimlilik ağlarını çözümlenmeye çalışmaktadır (Crossley, 2015: 199-200).

Tarihsel sosyolojik bir perspektiften ele alınmaksızın ve bireylerle konumlanmış pratikler arasında *süregiden ilişkileri* dikkate alan bir ilişkisellik kurulmaksızın, tözcü ikilikler olarak ele alınan söz konusu kavramsal dikotomilerin, kuruluş aşamasındaki sosyal bilimler alanı üzerindeki en olumsuz etkileri, *olana ilişkin* tespitlerde bulunmaya yönelik olarak, ampirik ya da aktöel gerçeklik düzeyine inilmeksizin, tözcü bir çerçevede, *olması gerekenler üzerinden normatif bir perspektifte geliştirilmeye* çalışılan tartışmalara konu olmuş olmaları olarak dikkat çekici durumdadır (Uluocak, 2016: 138).

Toplumsal dünya tözlerden oluşmaktadır ve “varlıkların ilk, ilişkilerin ise bunların akabinde geldiği fikri”ni ifade eden tözcü bakış açılarının yerine sosyal gerçekliğin ilişki ve süreçlerden meydana gelen yapısının bir ifadesi olan ilişkisel yaklaşımlar daha çok önem kazanmaya başlamaktadır (Uluocak, 2016: 105-106).

İlişkisel bir sosyoloji için ilk adım olarak tözlere veda etmek gerekmektedir. Bunu da ancak yeni bir bakış açısı ve dönüşüm ile sağlamak mümkün olabilir. Daha çok sosyolojik düşünme ve yorum gerekmektedir. Geçmiş, şimdi ve gelecek ile ilgili ilişkisel bir düşünmenin mümkün olması gerekmektedir. Geleceğin, geçmişe öykünerek değil, şimdinin potansiyelini açığa çıkararak gerçekleşeceğini savunan görüşler bu amaca daha yakın bir niteliktedir. Tözcü sosyolojinin dünyayı tek boyutlu okuyan, ondan da kötüsü bireysel farklılıkları özlere bağlayıp ayrımcı pratiklerin metodolojik zeminini tesis eden bakışına karşıt olarak ilişkiselciler, uyumun yanında ihtilafların, bilincin yanında bilinçdışının politik rezonasyondan

muaf farklılık kavramının yanındaysa genelleştirici tahakkümün tezahürlerini okumak konusunda daha istekli bir pozisyon sergilemektedirler (Çeğin-Göker 2012: 15).

İnsanın özgürleşme probleminin tözsel değil, ilişkisel ve düşünümsel olarak gerçekleşeceği düşünülmektedir (Uluocak, 2016: 150). İlişkisel sosyoloji pek çok alanla ilişki içerisindedir. Bunlardan biri de beden ve beden sosyolojisidir. Beden hem toplumsal hem de bireysel nitelikler taşımaktadır. Bu yüzden beden ilişkisel bir terimdir ve bedenin tözsel niteliklerden kurtularak ilişkisel olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

3. BEDENİ MERKEZE ALAN BİR DİSİPLİN OLARAK BEDEN SOSYOLOJİSİ

Bedenin ilişkisel niteliğini vurgulamak amacıyla beden sosyolojisine değinmek gerekmektedir. Beden sosyolojisi, bedenin pek çok alanla ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Bedenin kadın-erkek ikiliğinin yanı sıra cinsiyet-toplumsal cinsiyet ikiliğinin de etkisi altında olduğu vurgulanmaktadır. Bu ikilik, erkekler ve kadınların biyoloji tarafından mı yoksa kültür tarafından mı belirlendiği sorusuna değinirken aslında tözcü bir algı ekseninde ilerlemektedir. Bu bağlamda Moi'nin, yaşanan beden kavramı ele alınarak bireysel kimlikleme süreci incelenmektedir.

Beden, tarih boyunca gerek fiziksel gerekse de psikolojik olarak tahakküm altındadır. Bu tahakküm normalleştirme adı altına disipline etmeye yönelik bir çabadır. Bedenin tarihsel gelişim süreci ekseninde beden-emek ve beden-tüketim ilişkisi incelenmektedir. Beden, ilişkiseldir ve beden sosyolojisi bedeni sosyal bağlamda ele almaktadır. Turner, iç beden-dış beden kavramları üzerinde durarak bedenin fiziki ve toplumsal yönünü vurgulamaktadır. Turner'e göre bireylerin bedenleri çoğunluğun çıkarları ekseninde düzenlenmektedir. Bu bağlamda çoğunluğun çıkarlarının inşa ettiği bedenin ötekiliği ele alınmaktadır. Kadın ve erkeklerin birbirlerini öteki olarak konumlandıkları için birbirlerini anlayamadıklarına değinilmektedir. Kadınların yaşadığı ötekileştirme sürecinin erkeklere nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Bu yüzden kadın bedeni ve özgürleşme ekseninde Cixous, Irigaray ve Kristeva'nın kadın, beden ve yazı değerlendirmelerine yer verilmektedir.

3.1 Cinsiyet-Toplumsal Cinsiyet İkiliği

Kadın ve erkek ikiliği, geçmişten bugüne kadar var olan en temel ve en eski ikilik özelliğini taşımaktadır. Kadın ve erkeğe olan bakış açısı kalıplaşmış bir niteliktedir. Bu temel ikilik beraberinde cinsiyet-toplumsal cinsiyet kavramlarını ortaya çıkarmaktadır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının temel tartışmasını ise; biyoloji temelli bir bakış açısı mı söz konusu yoksa içinde bulunulan toplumun, kültürün etkisi ile oluşan bir bakış açısı mı söz konusudur soruları oluşturmaktadır. İnsanları kadın ve erkek olarak sınıflandıran unsurlardan biri olan cinsiyet, biyolojik farklılıklar üzerinde durmakta iken, toplumsal cinsiyet, içinde yaşanan toplum ve kültürüne bağlı olarak gelişen bir kadınlık ve erkeklik algısının olduğunu vurgulamaktadır. "Toplumsal cinsiyet (Gender) tartışmalarında temel sorun, erkekler ve kadınların toplum içindeki davranışlarının biyoloji tarafından mı yoksa aksine

kültür tarafından mı belirlendiği sorunu üzerinde odaklanmaktadır" (Uluocak-Aslan, 2011: 25).

Cinsiyet, topluma egemen olan düzen algısının ilişkiler, söylemler ve pratikler yoluyla inşa edilme biçimidir ve cinsiyet farklılığı *üremeye* dayanan bir ikiliği içerisinde bulundurmaktadır (Kaylı, 2011: 27). Bu bakış açısına göre biyoloji tarafından belirlenen kadın-erkek anlayışı doğuştan olma özelliği taşıdığından değişmemektedir. Var olan eşitsizliğin sürekliliğine vurgu yapan cinsiyet, kadınların ikincil konumunu meşrulaştırmaktadır. Cinsiyet terimi üzerinde duran ve kabul edenlerin temel görüşleri ise; erkeklerin kadınlardan fiziksel olarak daha güçlü olduklarını ve bu yüzden toplum üzerinde daha çok söz sahibi olduklarını, kadınların ise çocuk doğurdukları için daha çok pasif ve özel alana bağımlı olduklarını kısacası kadının yaşam alanının ev, erkeğin ise iş olduğunu savunmaktadırlar.

Cinsiyet kavramı daha çok genetik anlamlar içermekle birlikte toplumsallığı da içerisinde barındırmaktadır. Kadın ve erkek toplumsaldır ve toplum hem kadın hem de erkek için doğumundan itibaren belirli davranışları yüklemektedir. Toplum tarafından kadın ve erkeğe verilen roller ve statüler *mevcut doğrular* olarak kabul edilmektedir ve her iki tarafında mevcut doğrulara uygun olarak hareket etmesi beklenmektedir. Toplumsala uygun olarak davranan insan, mevcut doğrularla düzenin devamını sağlamaktadır. (Kahyaoğlu, 2013: 34). Cinsiyet kavramı genel anlamda biyoloji üzerinden tanımlanmaktadır. Ancak kadın ve erkeğin toplumsal bir niteliğinin olduğu da bir gerçekliktir. Toplumun koyduğu kurallara bağlı kalındığında oluşacağına inanılan düzen algısı, toplumsalın ortaya koyduğu bir kuraldır ve doğru olduğu kabul edilmektedir. Ancak toplumun ortaya koyduğu kurallar düşünüldüğünde kadın, konumu itibariyle hep daha öteki rolündedir. Bu durum var olan sözde düzen algısının düzensizlik ve de eşitsizliği barındırdığını göstermektedir.

Cinsiyet kavramının ele alınışında, cinsiyet özellikleri olarak ele alınan biyolojik-fizyolojik ve psikolojik süreçler dikkate alınarak doğuştan sahip olunan faktörlere yönlendirmektedir. *Cinsiyet davranışı*, davranışın toplumsaldan bağımsız olamayacağını, sosyal bir nitelik taşıdığını ve cinsiyetin toplumsal kültürel gereklilikleri taşıdığını belirtmektedir (Ersoy, 2009: 211).

Toplumsal cinsiyet terimi ise kadınlık ve erkeklik rolleri üzerinde durmaktadır. Toplum tarafından bireylere aktarılan bu roller zamanla içselleştirilerek davranışlara yerleşmektedir. Toplumsal bir nitelik taşıyan insan bağlı olduğu toplumun kültür ve

değerlerinden bağımsız değildir. Toplumsal yaşam içerisinde kadın ve erkeğin gerek özel alanda gerekse de kamusal alandaki davranışları toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile belirlenmektedir. "Erkeklik ve kadınlık konusundaki toplumsal cinsiyete ilişkin davranış kalıplarının toplumsal onay ve reddetme pratikleri üzerinde kurduğu zorlayıcı baskı söz konusu sosyalizasyon süreçlerinin önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Onay ve reddetme pratikleri üzerinden bireyler, toplumsal cinsiyete ait belirli davranış örüntülerini gerçekleştirdiklerinde toplum tarafından benimsenecekleri, gerçekleştirmediklerinde ise ayıplanacakları ya da cezalandırılacakları öngörüsünü edinmektedir" (Uluocak vd, 2015: 26-27) . Burada vurgulanan temel esas, kültürel boyuttur çünkü eğer doğaları gereği olgusu kabul edilirse bu esasta değişim ve dönüşüm mümkün olmamaktadır. Kadın "toplumsal hayata uygun davranış biçimleri" sergilediğinde o topluma ait ve güvenli hissetmekteyken, toplumun normlarından saptığında ya da toplumsala uygun davranış biçimleri geliştiremediğinde dışlanma ve yok sayılma korkusu ile karşılaşmaktadır. Bu durum onu istemeden de olsa aynı davranış kalıplarına mecbur bırakmaktadır. Çünkü toplum ona "güçsüz ve zayıf "olduğu yanlış bilincini aşılacağından kadın çoğu durumda karşı çıkamamaktadır.

Toplumsal cinsiyet, bütün kültürlerde farklı biçimlerde olmakla birlikte toplumsal olarak oluşan kadınlık ve erkeklik tanımlamalarını empoze ederek kadının ve erkeğin yapması ya da yapmaması gereken görev ve davranışlarını ifade etmektedir (Bilton vd, 2009: 70). Kadınlık ve erkeklik rolleri her iki gruba da toplumun görünmeyen kuralları olarak çocukluktan başlayarak yansıtılmakta ve pratiğe dönüşmektedir. Bu durum çoğu toplumda benzer niteliklerde gelişmektedir. Toplumsal cinsiyet, medya aracılığı ile pekiştirilmekte, kadın kimliğini nesneleştirerek topluma sunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet terimini savunanlar biyolojik ve psikolojik farkların büyük olmadığını göstermek amacıyla bir takım araştırmalar yapmaktadırlar. Örneğin erkeklerin fiziksel olarak kadınlardan daha güçlü olduğuna ilişkin yapılan testlerde kadınların da erkekler gibi dayanıklılık olarak iyi sonuçlar aldıklarını ortaya çıkarmaktadırlar. Zekâ testlerinde sayısal zekâyâ erkeklerin, sözele de kadınların yatkın olduğu görüşüne ise aslında kadınların da erkekler gibi sayısal zekâyâ sahip olduğunu ve erkeklerinde sözel zekâyâ sahip olabileceğini olduğunu belirterek ama kadınların bunu göstermekten ya da erkeksi görünmekten çekindiklerinden dolayı bunu daha çok erkeklere bırakma eğilimindedirler. Erkeklerde kadınlar gibi duygusal

olarak algılanmaktan korktuklarından dolayı belli etmemeye çalıştıklarını belirtmektedirler. Ayrıca kadın ve erkeklerin davranışlarındaki değişiklikler toplumdan topluma kültürden kültüre değişip farklılaşmaktadır (Slattery, 2003: 343).

Kadın ve erkek davranışlarını ilişkisel düşünmek gerekmektedir. Her ikisi de birbirine bağlı olarak belirlenip dönüşmektedir. Kadın ve erkeğin farklı özellikler taşıdıklarına ilişkin genel önyargıya en iyi örnek sosyoloji bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Sosyoloji bölümünün ilk açıldığı zamanlardaki kız ve erkek öğrenci sayıları oldukça dengesiz bir dağılım sergilemektedir. Daha çok kız öğrencilerin oluşturduğu bir bölüm olarak sosyolog mesleği "kız mesleği" gibi bir yanlış anlaşılma sebebi olmaktadır. Ancak son zamanlarda bu yanlış anlaşılma artan erkek öğrenci sayısı ile yavaş yavaş giderilmeye başlanmaktadır. Erkeklerin daha güçlü olduğu yanlışlığı ise bizzat erkeklerin psikolojik süreçlerini olumsuz etkileyen bir önyargı niteliğindedir. Çünkü "erkekler ağlamaz" gibi var olan sözler karşılığında duygularını belli etmeye çekinen ve duyguları zayıflık olarak nitelendiren bir yanlış bilinç oluşturmaktadır. Kadınları olduğu kadar erkekleri de yıpratıp yeniden üretim döngüsü yanlış bilinçler eşliğinde ortaya çıkmaktadır.

Toplumlar kadın ve erkeğin nasıl davranması, nasıl giyinmesi gerektiğini belirleyerek, kadına ve erkeğe özgü alışkanlıkları da meydana getirmektedir. Kültürel yapının oluşturduğu cevap farklılıkları toplum içerisindeki konumlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Kültürün cinsiyete ilişkin yönelimi toplumda *cinsiyet kültürünü* meydana getirmektedir. Cinsiyet kültürü, paylaşılan kültürün cinsiyetlere ilişkin belirlediği ortak tutumlar, değerleri ele almaktadır (Ersoy, 2009: 215). Cinsiyet kültürü kavramı çoğu durumu bütünselleştiren bir kavram niteliği taşımaktadır. Cinsiyet rollerini ve toplumsal cinsiyet kavramlarını da içerisinde barındıran bu kavram, tutum ve davranışlara yol göstermektedir.

Birey sosyalliğe ilişkin bir yatkınlık içinde doğmaktadır ve topluma dâhil olmaktadır. Bu yüzden her bireyin hayatında toplumsal diyalektiğe katılmaya başladığı esnada zamansal bir ardışıklık söz konusu olmaktadır. Bu sürecin başlangıç noktası ise içselleştirme (Berger- Luckmann, 2008: 190). Toplumun vazgeçilmez bir parçası olan insan, toplumun görünmez kurallarını içselleştirerek o topluma daha iyi empoze olmaktadır. Bu durum toplumsal davranış biçimlerini geliştirmesinde oldukça kolaylık sağlamakta ve topluma göre şekil almaktadır. Sonuç itibarı ile toplumsal eşitsizlik biçimleri ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal eşitsizlik sistemleri, yalnızca maddi boyutta ortaya çıkmamakla birlikte kültürel bir nitelik de taşımaktadır. Bireyler oluşan farklılıkların ya da toplumsal bölünmelerin sebebi olarak kendilerini görmektedirler. Yaşam içerisinde oluşan bölünmeler/ayrışmalar rutinleşmektedir. Rastlantı sonucu oluşmak yerine güç ve güce bağlı olarak oluşan baskın konumdaki bireyler tarafından şekillenmektedir ve yeniden üretime tabi tutularak kökleşmeye başlamaktadır. "Rutinleşen eşitsizlik sistemleri itibari ile toplumsal cinsiyet algısını günlük hayatta daha yakın bir şekilde erkekler ve kadınlar olarak yaşansa bile bu etkileşimler kalıplaşmış eşitsizlik olarak görülmektedir. Erkek ve kadınların belli tarzda davranmalarının son derece doğal olduğu düşünülmektedir" (Bilton vd, 2009: 70).

Tablo5. Eril ve Dişil Özellikler

Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Yöneten	Yönetilen	Rekabetçi	Uzlaşmacı
Sert	İlimli/Yumuşak	Bağımsız	Bağımlı
Güçlü	Zayıf	Bireyci	
Kollektivist	Kollektivist		
İsyankâr	Sadık	Rasyonel	Duygusal/Sezgisel
Soyut Düşünebilme	Somut Düşünme		

(Demir, 1996: 96).

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere, toplumun kadın ve erkeğe yüklediği roller kadınları zayıf ve korunmaya muhtaç olarak konumlandırmakta iken erkekleri de güçlü ve korumacı olarak nitelendirmektedir. Kadın ve erkek her ikisi de kendilerinden beklenen rollere uygun davranış kalıpları geliştirmediklerinde toplum tarafından dışlanma tehlikesi taşımaktadırlar. Bu durum her ikisi için zor bir süreci ifade etmektedir. Kültürün ve de toplumun ortaya çıkardığı bu özellikler aynı zamanda ataerkil bir yapıyı meydana getirmektedir. "Ataerkillik, erkek egemenliği adına ürettiği cinsiyet temelli rol modeller çerçevesinde toplumsal cinsiyet temelli bir şiddet biçimi halini alabilmektedir. Ataerkillik gerek öznel gerekse kamusal alanda toplumsal cinsiyet rollerinin dolayısıyla kadınlığın ve erkekliğin inşası açısından önemli rol oynamaktadır" (Uluocak vd, 2015: 31).

Connell'e göre toplumsal cinsiyet düzeni toplumda mevcut olan erillik ve dişillik tanımlarını içeren erkekler ve kadınlar arasında tarihsel olarak kurulmuş bir

iktidar ilişkileri kalıbına işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet düzeni, toplumda erkekler ve kadınlar üzerinde güçlü bir etki uygulamaktadır fakat bu asla sabit ya da değişmez değildir. Toplumsal cinsiyet düzeni yapıları pratik ve insanların yaptıkları şeyler tarafından devam ettirilir ve herhangi bir anda sosyal pratik, toplumsal düzenini ya onaylar ya da değişme yönüne itebilir. Değişim, sosyal çıkarların oluşturulmasıyla ortaya çıkabilir (Bilton vd, 2009: 139).

Kültürün kadın ve erkek tanımlarının ortaya çıkmasında etkisi oldukça fazladır. Kültür, toplumsal kurum olan ailede kız ve erkek çocuklara yönelik uygulamalarda ayrıma dayalı bir rolü üstlenmektedir. Dil ise kültürün en önemli taşıyıcısı olmaktadır. Kültürden kültüre toplumsal cinsiyet rolleri aktarılmakta ve bunda da söylemin etkisi gerek ailede gerekse kitle iletişim araçlarında oldukça yoğun olarak görülmektedir. Örneğin; toplumdaki atasözleri ve deyimler bile bir kültürün eseri olup kadın ve erkek rolleri üzerinde geçmişten günümüze kadar gelmekte ve gittikçe içselleştirilip normalleştirilmeye başlamaktadır. Cinsiyet- toplumsal cinsiyet ikiliği kadın ve erkeğe yönelik tanımlamada ve eşitsizlik sürecinde yeterince etkili olamamaktadır. Her iki görüş de içerisinde tözcülüğü barındırmaktadır.

3.2. Yaşanan Beden

Moi, toplumsal cinsiyet kavramını tamamıyla terk edip, varoluşsal fenomenolojiden türemiş yaşanan beden kavramını canlandırmayı önermektedir. Bu kavram biyolojik indirgemecilik yapmadan veya toplumsal cinsiyet özcülüğü tehlikesine girmeden cinsel öznellik kuramı oluşturabilmenin bir aracı konumundadır (Young, 2009: 39). Yaşanan beden fikrinin ilişkisel düşünümü mümkündür. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet içerisine ara kavram olarak giren yaşanan beden terimi bir tür ilişkiselliği barındırmaktadır.

Yaşanan beden kavramı, cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımının temeli olan doğa-kültür ayrımını reddetmektedir. Buna göre, yaşadığı haliyle beden daima kültürleştirilmektedir (Uluocak vd, 2015: 58). Yaşanan beden, kadınların erkeklerle, erkeklerin erkeklerle ve kadınların kadınlarla olan ilişkilerini anlamlandırmayı sağlamaktadır. Bu kavram kadın kadar kadınlık düşüncesini konu almaktadır. Kadınların öznel deneyimlerini aynı zamanda sadece kadınların değil diğer farklı grupların ve de aslında erkeklerinde bireysel farklılıklarını konu almaya uygun bir yaklaşım özelliği taşımaktadır.

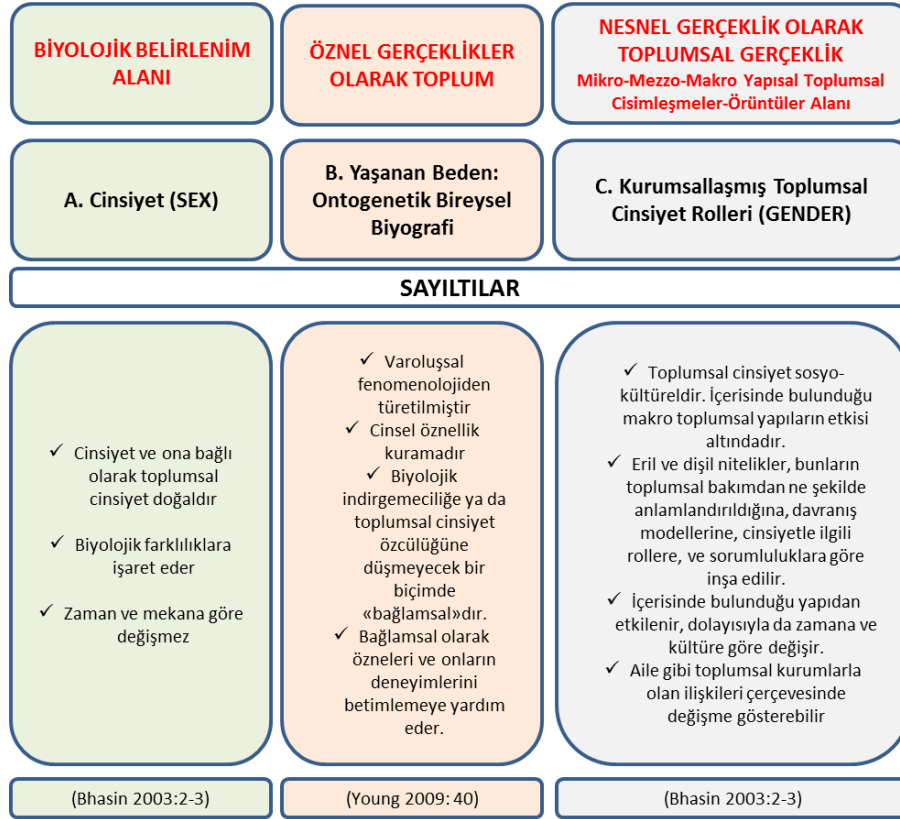
Biyolojik cinsiyetin bir insanın hayattan beklentileri veya insanların birbirlerine davranış biçimlerinde (en tutarlı kuramlarda, buna cinsel partnerlerin

seçimi de dâhildir) etkili değildir. Dönüştürülmüş, özgürleşmiş toplumda yaşayan bu kişilerin, bedenleri ile ilişkili farklı giyinme biçimleri, davranış, uğraş, saldırganlık ya da edilgenliğe yönelme durumları olmayacaktır. Kadınlar ile erkekler arasındaki biyolojik farklılıklar üzerinden tam açıklanmamış olsa da, eril ve dişi olarak toplumsal cinsiyetlendirilmiş eğilimler ve deneyimler arasında, kadınlar ve erkeklerin psişik yaşamlarında, birbirleriyle etkileşimlerinde, çocuk bakımı veya otorite kullanmadaki eğilimlerinde birtakım sonuçlara yol açan derin toplumsal bölünmeler vardır (Young, 2009: 41).

Yaşanan beden erkek ve kadınların etkileşimlerine odaklanmakta ve cinsiyet ve toplumsal cinsiyet terimlerinin arasına "Bireysel Kimlikleme" kavramını yerleştirmektedir. Buna göre *her insan ayrı bir bedendir ve belirli bakımdan başkalarına benzeyen ve başkalarınınkinden farklı olan özelliklere sahiptir* (Young, 2009: 46). Her insan belli bir coğrafya içinde doğmakta ve belli bir kültüre sahip olmaktadır ancak her insan sahip olduğu kültürü aynı yorumlayıp içselleştirmemektedir. Kişiler birbirlerinden farklıdır bu yüzden insan sayısı kadar kültür ya da kültürel yorumlama mevcuttur. Yaşanan beden kavramı, kadın üzerinde uygulamaktadır yani her kadın kadar düşünce ve fikir vardır, görüşünü savunmaktadır. Moi bu yüzden toplumsal cinsiyet yerine yaşanan bedeni tercih etmekte ve bir kültürde kadın ve erkek olmanın nasıl bir durum olduğunu incelemektedir. Moi daha çok farklı konumlanmış kadın ve erkek rollerinden dolayı toplumsal cinsiyeti yetersiz bulmaktadır.

Yaşanan beden fikri cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımının temeli olan doğa-kültür ayrımını da reddeder. Beden hazzın ya da işin etkileşimli ortamında, bu ortamlara has davranış alışkanlıklarıyla kültürlüleştirilir; bunlar çoğunlukla gruba ya da yere hastır. Söylem ve etkileşim bağlamları, kişileri çoğunlukla bedenli varlıklarını ima eden değerlendirme ve beklentilerin sisteminde konumlandırır; kişi kendini belirli biçimlerde fiziksel varlığında betimlenmiş belirli bakışlara maruz kalarak deneyimler, başkalarının ona bedensel tepkilerini deneyimler ve onlara karşılık vermektedir (Young, 2009: 44-45).

Şekil 7. Bağlamsal Bir Cinsel Kimlik Modeli Olarak Yaşayan Beden Kavramsallaştırması

(Uluocak vd, 2014: 59).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin yanı sıra yaşanan beden bağlamsal bir nitelik taşımaktadır ve tözcü algılardan uzak durmaktadır. Cinsiyet, biyolojik bir indirgemecilik içermekteyken toplumsal cinsiyet algısı yalnızca toplumsalı ele alarak eksik bir açıklama sergilemektedir. Her iki kavramı da ilişki ve de bağlamsal düşünmek gerekmektedir.

3.3 Beden ve Beden Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi

Cinsiyet-toplumsal cinsiyet tartışmalarının ekseninde oluşan *beden ve bedene yönelik algı* literatürde yeni yeni gelişen *beden sosyolojisi* ekseninde incelenmektedir. Beden Sosyolojisi, bedenin çeşitliliğini aidiyetini, mahkûmiyetini ele almaktadır ve çeşitli bilimlerden de beslenmektedir (Bayhan, 2012: 148).

Bedene ilişkin yaklaşımlar insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanı bedeni üzerinden ele alan toplum, iktidar ve ideolojiler hep var olmakta ve bedene müdahale hep devam etmektedir. Giddens'e göre beden sosyolojisi insanın üzerindeki toplumsal etkileri incelemektedir. Beden bu haliyle sosyo-kültürel bir yapıya sahip bir nitelik taşımaktadır. İnsanlar kadın ya da erkek olmaları ile bir takım bedenlerine yönelik müdahalelerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Beden, insanın varoluşunun bir

yansımasıdır ve insan, topluma dâhil olduğunda bedenleri gerçeklik kazanmaktadır. Bedenlerin topluma katılma süreci, oldukça karmaşık bir durumu ifade etmektedir. Çünkü bedenler toplum ile buluştuğunda diğer bedenler ile etkileşim sürecine girmekte ve müdahaleler ile karşılaşmaktadır. Böylelikle güçlünün güçsüze olan müdahalesi ortaya çıkmaktadır. İnsanlar, bedenlerine dışarıdan da müdahale görmelerinin yanı sıra kendileri de bedenlerine müdahale etmektedirler (Okumuş, 2009: 3). Kadın bedeni, kadının özgürlüğüne kavuşması için hep engel olarak var olmaktadır. Geçmişten bugüne kadar kadın hiçbir zaman erkek ile aynı koşullar altında yer almamaktadır. Kadınlar, bu süreçte her zaman bedenlerini geri planda tutarak erkek egemen düşüncelere göre şekillenmektedirler. Tarih boyunca zayıf ve güçsüz görünen kadın hep korunulmaya muhtaç olarak kabul edilmekte bu da kadının erkekten her zaman ikincil konumda kalmasını pekiştirmektedir.

Aydınlanma, akli merkeze alarak, dünyayı kurgulama aşamasında yine akla dönmektedir. Aklın yargıci yine akıldır ve kurgusal bir makinede kendini yargılayabilen ve savunabilen yine akıl olarak değerlendirilmektedir. Aklın kendini yargılamadığını düşünmek akli reddetmek anlamına gelmektedir. Aydınlanmanın paranoid-şizofren düşüncesi böylelikle ortaya çıkmaktadır. Ötekileştirme ile öteki olarak konumlanan görünürleşmektedir ve ortadan kalkması mümkün olmaktadır. Beden, ötekileştirme sürecinde *aynı* olanın karşıtı olarak görülmektedir ve aynı olarak değerlendirilen yine *akıldır*. Aydınlanmanın temel düşüncesi olan akıl ile her şeyin kavranılacağı görüşü, açıklamalar getirilerek oluşan korkuları ortadan kaldırılacağına inanılmaktadır. Korkulardan kurtulmaya ilişkin bakış açısı ile insanı özne olarak kuran aydınlanma, kuracağı kurgu dünyasında projesini uygulama fırsatı bulmaktadır. Böylece aydınlanma nesneleştirmek için bedeni ortaya atmaktadır (Saygılı, 2005: 326).

Descartes'in var olmaya ilişkin görüşü akıl ekseninde gerçeklik kazanmaktadır ve beden mekanik bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Descartes'in ele aldığı kartezyen görüşü beden-akıl ikiliğini ele alarak bedeni akıldan ayrı tutmaktadır. Beden giderek üzerinde çeşitli süreçlerin işlediği bir nesne konumuna gelmeye başlamaktadır ve hukuk, her anlamda bedeni kuşatmaktadır. Modern devlet hukuk vasıtasıyla bedenleri kontrol altına alarak yeniden üretmektedir (Saygılı, 2005: 329).

Beden sosyolojisi, büyük tarihsel süreçlerden hastalıklara kadar uzanan bir ekseninde insanın cisimleşmesinin ele alınmasından daha geniş bir araştırma alanı

olarak değerlendirilmelidir. Bugünün toplumunda bedenin konumu ve toplumsallığının sergilenmesi kolay görünse de bedenin ne olduğu hakkında sadece geçici cevaplar vermek mümkündür. Böyle düşünülmesinin nedeni bedene yapılan müdahalelerin çokluğu ve çeşitliliğidir. Söz konusu olan bedenlerin Kartezyen düşüncenin sınırlamasının dışına taşmasıdır. Sosyoloji diğer alanlarda üretilen düşünceleri de kullanarak sosyal gerçeklik olarak bedenin tanımlanmasını sağlayabilir. Sağlık sisteminden iletişime ve kimlik tartışmalarına kadar birçok alan çalışmasının vasıtasıyla bedenin ne olduğu sorusuna cevaplar aramak mümkün olacaktır (Işık, 1998: 163). Bedene yönelik ilginin artması, batı düşüncesinde Kartezyen yapının eleştirilmesinde etkili olmaktadır. Kartezyen bakış açısı akla öncülük ederken bedeni ikincilleştirmektedir. Modernlikle birlikte Kartezyen bakış açısı da bedenin sosyal yönünü ön plana çıkarmaktadır (Kara, 2010: 106).

Akıl-beden, ruh beden karşıtları felsefi bağlamda merkezi bir konumdadır. Bu konumun kaynağı akıl-beden ve ruh-beden karşıtlıklarının felsefesinin temel sorunlarından olan insanın ne olduğu ve nasıl bir dünyada yaşadığı gibi problemlerle bağlantılı olarak ele alınmasında yatmaktadır. Akıl-beden karşıtlığını ayrıca gerek metafizik gerekse de etik tartışmalar çerçevesinde de değerlendirme eğilimi vardır. Çünkü insan doğası üzerine yapılan her tartışmanın kaçınılmaz olarak akıl-beden ve ruh-beden karşıtlıklarına değinmek durumunda olduğu iddia edilmektedir (Işık, 1998: 120). Beden sosyolojisi akıl-beden ayırımından yola çıkarak kadın-erkek bedenlerinin yanı sıra çocuk-yaşlı-engelli bedenler üzerinde de durmaktadır.

Kadın düşünce tarihinde toplumsal yaşamda erkeğin olumlanan özelliklerinin karşısında olumsuz özelliklerle tanımlandığı ve bu kavramlarla erkin, gücün dışında tutulduğu için, bugünü ve geleceği inşa eden süreçlerin denetiminden mahrum kalmaktadır. Bu nedenle, erkek gözüyle, erkek düşüncesiyle öngörölmüş bir yaşamda kendisi için değil, erkek için yaşaması beklenmiş ve bu beklentilerle, önyargularla, kabullerle daha doğar doğmaz biçimlendirilmeye başlanmaktadır. Bu şekillendirme sürecinde, bir yük ve bir arzu nesnesi olarak bedenin kendisi için bir tehlike olmasının dışında bedenini olumlayabilmesi ve özgür bir yaşamın kapılarını aralaması, içine doğduğu yapıları dönüştürebilmesiyle mümkün görünmektedir (Kaylı, 2011: 16).

Fenomenolojinin önemli temsilcilerinden bir tanesi olan M.M. Merleau-Ponty'e göre beden, Kartezyen bakış açısının dışında anlamlar taşımaktadır. Beden tartışmasına girmeden kısaca fenomenolojinin kendisinden bahsetmek

gerekmektedir. Merleau-Ponty fenomenolojiyi, bütün sorunlar özlerin tanımlanmasına gelip dayandığından özler üzerinde durmak diye tanımlamaktadır. Fenomenoloji, yaşanılmış uzamın zamanın ve dünyanın bir özetidir. Merleau-Ponty'e göre fenomenoloji şeylerin kendisine dönmektir. Ayrıca fenomenoloji dünyanın özünün peşindeyken onu olduğu gibi aramayı hedeflemektedir (Işık, 1998: 121).

Tarih boyunca toplumsal düzene ilişkin ortaya çıkarılan düşünceler bedene müdahale içerisinde bulunmaktadır. Bu düzenlemeler siyasi, ekonomik, din esaslı olmaktadır ve ideolojileri ekseninde beden üzerinde denetim kurmayı amaçlamaktadırlar. Tıpkı akıl gibi beden ekseninde de kişiler başkaları hakkında fikir beyan etmektedirler. Kişilerin düşüncelerinin yansıması olan beden, etkileşim ve iletişim anında tanımlamaların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Başta iletişim olmak üzere, spor etkinliklerinde, siyasilerin ifade biçimlerini anlamak açısından da beden oldukça önemli bir işleve sahiptir.

İnsan denildiğinde genellikle onun yaşından, göz renginden ya da beden ölçülerinden bahsedilmektedir. Ancak insan bundan çok daha fazla bir özelliğe sahiptir. Tüketim toplumu olan bugünün toplumlarında, özellikle güzellik algısı üzerinden insanlar değerlendirilmektedir. Masal kahramanlarında, filmlerde güzeller hep çok güzeldir. Aynı şekilde bu yargı yalnızca kadınlar için anlaşılmalı erkekler içinde söz konusudur. Kötüler çirkin, fakir bir özellik taşımaktadır. Başarılarıyla değil daha çok bedenleriyle göz önünde bulunmaktadırlar. Medyanın da güzellik algısının değişmesi ve de her gün daha çok ön plana çıkmasında etkisi oldukça fazladır. Güzel-çirkin, iyi-kötü, kadın-erkek gibi ikilikler öteki olarak tanımlanan grupların oluşma sebepleridir. Bu ikilikler arasında yalnızca birine yönelik var olan ilgi diğerini ötekileştirmektedir. Bu durumu toplumlar içinde söylemek mümkündür.

Sennet'e göre (2008: 338), çokkültürlü toplumlarda ötekilere ilişkin sempatiyi oluşturmak oldukça zordur. Ötekine ilişkin duyulan bedensel acının kabul olması ile oluşan acının görünürlüğü ile ötekine ilişkin sempati böylelikle ortaya çıkacaktır. Acı öncelikle benliği farklı bir yola yöneltmekte ve eksiltmektedir daha sonra bütünlük arzusunu yok ederek beden acıyı kabul etmekte diğer insanların acılarına duyarlı hale gelmektedir.

Beden sosyolojisi, insanı bedeninin toplumsallığı ile ele almayı, toplumdaki kurumların ve ideolojilerinin bedene müdahalelerde bulunduğunu ve beden bu müdahaleler ekseninde tepkiler geliştirdiğini inceleyen bir alandır. Topluma dâhil

olan insan, bedeni ile ortaya çıkmakta ve toplumsal ilişkilerini bedeninin topluma katılımı ile gerçekleştirmektedir. (Okumuş, 2009: 2-3).

Toplumun "ol ve olma" adı altında oluşturduğu kurallar bütünü bulunmaktadır. Bir öğrenci ve öğretmenin yapması ve yapmaması gereken davranış biçimleri gibi kadın ve erkeğin uyması ve uymaması gereken kurallar bütünü oluşturulmaktadır. Geçmişte daha az bilinçli olan kadın ya da daha doğru bir ifade ile kendini savunamayan kadının yerini bugün daha bilinçli ve kendini savunmaya başlayan kadınlara bırakmaktadır. Eşitlik yalnızca bir tarafın farkındalığı ile gerçekleşecek bir süreç değildir, her iki tarafında kendini ve karşısındakini tanıması ve saygı duymasını içerecek olan bir süreçtir. Günümüzde ütopya olan bu düşünce biçimi ilişkisel düşünme ile mümkün olmaya başlaması gerekmektedir.

Beden giderek daha çok konuşulmaya başlanan bir alan olarak ön plana çıkmaya başlamaktadır. Beden; dilde, tüketim de ve medyada sürekli olarak gündeme gelmektedir. *Toplumsal çözümleme de bedenin temel alınmasının nedeni tüketim toplumdur ve tüketim toplumunda beden temel bir nesnedir. Bedenin güzellik tanımı ve sağlığı tüketim ekseninde değerlendirilmektedir* (Işık, 1998: 15). Sözcükler, davranışlar ve beden birbirine bağımlı kavramlardır. Çoğu zaman düşüncenin davranışlara etki ettiği düşünülmektedir ancak bu durumun tersi de mümkündür. Bedensel tavırlar değiştirildiği zaman aslında beden sözleri ikna etmeye başlamaktadır. Örneğin bir iş görüşmesi düşünüldüğünde kişinin çoğu zaman cesur ve güvenilir hissetmesi söylenmektedir çünkü bilinmektedir ki öyle hissedildiğinde bedensel duruşa da yansımaktadır. Bu durumun tersini düşünmek de mümkündür. Bedensel duruşu düzelterek aslında düşüncelerin değişimi de görülebilir. Kadın önce bedenini tanımalı ve kim olduğunu keşfetmelidir. Bedeninin sözlerini, düşüncelerini nasıl ikna ettiğini izlemesi gerekmektedir. Bunu erkekler için de düşünmek mümkündür hatta bu durum tüm insanlar için düşünülmelidir.

Beden tarihte farklı kıyafetlerle sınıf ve mesleklerin sınırını çizmekteydi. Aynı zamanda beden estetik ve sanat alanında da kullanılmaktadır. Sinema ve televizyonun ön planda olduğu bu dönemlerde rol modellerin seçiminde genelde tercihler güzel kadınlar ile fiziksel özellikleriyle öne çıkan erkekler olmaktadır. Yeşilçam filmlerinde daha çok rastlanılan önce çirkin olarak gösterilen kadın karşı cins için değişim geçirerek onu etkilemeye çalışmaktadır. Kadının ikincilliği tarihin her döneminde yeniden farklı şekillerde ama aynı anlamda üretilmektedir. Bedeni üzerinden yapılan kişilik tanımlamaları oldukça yaygınlık kazanmaktadır. Görüşünün

daha değerli olduğu bilinci giderek yaygınlaşmaya başlamaktadır. Medyanın bu süreçte etkisi oldukça fazladır. Yalnızca kadın için değil bir ev ya da araba kalitesinden önce görünüşü ile ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Pek çok edebi türlerde de kadına ilişkin tanımlamalara rastlamak mümkündür. Şiirlerde, romanlarda ve masallarda kadın ve erkek algısı içselleştirilmektedir. Atasözleri ve deyimlerde de aynı süreci görmek mümkündür. Beden ilişkisel bir terimdir. Çünkü topluma bağlıdır. Toplumun oluşturduğu medya söyleminden kültürel normlarından sanat anlayışlarından etkilenmektedir.

Hayata yalnızca bir kez gelen insanlar, neden kendilerini birbirlerine tutsak kılmaktadırlar? Başkaları tarafından yönlendirilmek kolay geldiği için mi sunulanlara karşı tavır geliştirilememektedirler? Kadın ya da erkek fark etmez her şeyden önce insanın topluma ihtiyacı bulunmaktadır. Topluma dâhil olmak özgürlükten vazgeçmek anlamına gelmemesi gerekmektedir. Temel ihtiyaçlara bakıldığında (örneğin; yemek yemek) kadına yüklenen yemek yapma görevi hayatı boyunca yemek yapmayan bir erkek için ne anlama gelmektedir? Erkek bu durumu ayrıcalık ve güç olarak tanımlamakta ancak bu bir bağımlılık sürecini ifade etmektedir. Bu durum, *başkası olmadan yemek bile yapamamayı* ifade etmektedir. Elbette tam tersi de mümkündür. Bildiği halde yemek yapmayan kişi ise karşısındakinin sevgisini hor görmektedir. Tıpkı yemek yemek gibi zorunlu alışkanlıkların yemek yapmak içinde geçerli olması gerekmektedir. Elbette ki yalnızca yemek yapmak için değil ev içi uygulanan ve kadın işi olarak görülen özel hayattaki işlerin bütün kişilerin sorumluluğunda olması gerekmektedir.

Kadınlar, yaşam boyunca gerek babalarının gerekse de eşleri ya da erkek kardeşlerinin ihtiyaçları ve görüşleri dâhilinde hareket etmektedirler. Özel alana ait olarak görülen kadınlar ve bedenleri çoğu açıdan erkek tahakkümü altında yaşamaktadırlar ve kendileri için değil başkaları ve onların ihtiyaçlarına göre yaşanılan bir yaşama eşlik etmektedirler. Örneğin; evlenmeden önce kariyerini tamamlayamayan kadınlar için evlendikten sonra bu aşama oldukça güç bir durumu teşkil etmektedir. Kadın soyadını değiştirmekte ve kendi soyadı yerine kariyer döneminde eşinin soyadını kullandığı takdirde, boşanma sonrasında yeniden kendini inşa etmek zorunda kalacaktır. Kadın bedeni üzerindeki denetimi alarak ve tıpkı erkek gibi bedensizleşerek özgürlüğü kazanacaktır. Ancak bunun için öncelikle özgürlüğün inşa edilebileceği bir alt yapı gereklidir (Kaylı, 2011: 19).

Antropolojide bedene sosyolojide olandan daha fazla yer ayrılmaktadır. Antropolojide bedenin başlangıçtan bu yana var olmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, felsefi antropolojinin gelişim çizgisi içinde insan bedenini ontolojik olarak merkezde tutulmasıdır. Bunu antropolojinin sömürgecilikle ilişkisi çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Her şeyden önce insan topluluklarının farklılıkları insan ilişkilerinin toplulukların örgütlenmelerinin kurumlarının farklılıkları kısaca birinden diğerine değişir olmaları her toplumda bulunan bedeni insanın evrensel özünü ortaya çıkarmakta kendiliğinden en önemli konumlardan birine oturtmaktadır. Antropolojinin başlangıç evresinde beden önemli bir konumda yer almaktadır, çünkü toplumsal göreliliğe bir cevap vermektedir. İkinci ve antropolojinin en önemli sorunsallarından birinde bedeni yine merkezi bir konumda bulunmasıdır. Bu doğa/kültür ilişkisidir. Bedenin neden burada temelden var olduğunu doğa ile kültürün kesişme noktasında bedenin bulunmasıyla kendini göstermektedir (Işık, 1998: 123).

Sosyoloji de ise beden, yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan , "beden sosyolojisi" diye derslerin yaygınlaşmaya yeni başladığı bir alandır. Bu nedenle klasik dönem sosyologları başta olmak üzere başlarda üzerinde durulmamıştır. Bunun sebebi olarak o dönemin ağır basan ya da daha görünür olan koşullarını göstermek mümkündür. "Her ne kadar bedenin klasik toplum bilimsel yaklaşımlarda yeri olmadığı üzerinde durulsa da daha geç bir dönemde Parsons'da organik alt sistem ismiyle davranışsal organizma olarak bedenin sosyolojisinin içine girmektedir. Burada Weber'in etkisi ile davranış ve toplumsal eylem arasındaki ayrımın kabul edildiği görülmektedir. Toplumsal eylemde organizmaya tanınan konum oldukça kısıtlıdır. Bu nedenle Parsons'ın da beden ile direkt ilişkili bir sorunsalı olduğunu söylemek olası değildir" (Işık, 1998: 126).

Beden sosyolojisi, bedenlerin toplumsal olarak nasıl oluşturulduğunu incelemektedir. Geçmişten bugüne beden algısı değişmektedir. Beden inşa edilmektedir. Bedenlerin düzenlenmesinde kültürün rolü oldukça fazladır. Beden toplumun kültürel yorumundan, sanatsal niteliklerinden, iktidarın oluşturduğu güç ve ideolojiden aynı zamanda medyanın söylemlerinden etkilenmektedir. Beden yalnızca biyolojiye konu olan bir alan olmamakta aynı zamanda toplumsal bir nitelik taşımaktadır. Beden toplumsala bağlı olarak şekillenmektedir.

Beden sosyolojisi, büyük tarihsel süreçlerden hastalıklara kadar uzanan bir eksende insanın cisimleşmesinin ele alınmasından daha geniş bir araştırma alanı

olarak değerlendirilmelidir. Bugünün toplumlarında bedenin konumu ve toplumsallığının sergilenmesi kolay görünse de bedenin ne olduğu hakkında sadece geçici cevaplar verilmektedir. Böyle düşünülmesinin nedeni bedene yapılan müdahalelerin çokluğu ve çeşitliliğidir. Söz konusu olan bedenlerin Kartezyen düşüncenin sınırlamasının dışına taşmasıdır. Sosyoloji diğer alanlarda üretilen düşünceleri de kullanarak sosyal gerçeklik olarak bedenin tanımlanmasını sağlayabilmektedir. Sağlık sisteminden iletişime ve kimlik tartışmalarına kadar birçok alan çalışmasının vasıtasıyla bedenin ne olduğu sorusuna cevaplar aramak mümkün olacaktır (Işık, 1998: 163).

3.3.1 Emek ve Beden İlişkisi

Marx'a göre, her gün yaşamlarını yeniden üreten insanlar, diğer insanları üretmeye kendi türlerini ise çoğaltmaya başlamaktadırlar: Kadın ve erkek, anne baba ve çocuk aile arasındaki ilişki ilk etapta tek toplumsal ilişkidir. Dolayısıyla şu sonuca varmaktadır: Hayatın üretimi hem kişinin emeğiyle kendi hayatını üretmesi hem de üremeye yeni bir hayat yaratması artık ikili bir ilişki gibi görünmektedir; bir yandan doğal, diğer yandan toplumsal bir ilişkidir (Fish, 2015: 66).

İnsanlar ister içerde ister dışarıda başından sonuna kadar özgün anlamda tarihsel varlıklardır, çünkü emek süreci insan dışı canlıların yaşam sürecinde mevcut olmayan bir hareket ilkesine sahiptir. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla doğayı dönüştürürlerken, birbirleriyle ilişkilerini ve öz bilinçlerini de dönüştürmektedirler (Fish, 2015: 75). İnsan ilişkilerinin yanı sıra emek süreci de ilişkisel sosyolojinin inceleme alanını oluşturması gerekmektedir. Çünkü emek, insan hayatına dâhil hatta içkindir. Bu yüzden emeğin ilişkisel düşünümü mümkün olmalıdır.

Bedenin iş hayatındaki dönüşüm süreci bedensel görünümünde somutlaşmaktadır. Beden, iş hayatında uyum sağlamak için sürekli değişmekte ve kendini yenilemektedir. Bireylerin çalışma hayatlarında bilgilerinin yanı sıra dış görünümünün de farklılık yaratması toplum tarafından beklenmektedir. Bireyler bilgilerinin yanı sıra bedensel görünümü ile kimliklerini oluşturmaktadırlar. Böylelikle bedenin dış görünümü yeniden üretilmektedir. Tüketim kültürü ile oluşan yeni kimlikler sunularak bireylerin denetimi artmaktadır (Çetin, 2009: 81). Kamusal ve özel alan ayrımı bedenleri farklı mekânlara konumlandırmaktadır. Mekânların ayrılması kadın ve erkeklerin rol ve statülerinin de ayrılmasına neden olan en önemli faktördür. Beden son zamanlarda pek çok alanda olduğu gibi iş hayatının yoğunluğu

ve sıradanlığına mahkûm olmaktadır. Giderek metalaşan beden, başarıdan ziyade daha çok iş yaşamında öne çıkmaktadır. Bu durum her iki taraf için de geçerli olmakla birlikte kadın açısından daha yoğun hissedilmektedir. Beden, giderek daha fazla denetim altına alınan bir nesne konumuna dönüşmektedir.

Sistem şunu sağlamaya çalışmaktadır: Sisteme göre kadın özgür olduğunu düşünerek evliliği koşulsuz kabul etmelidir. Wollstonecraft'a göre evlilik, " bu dünyada kadınların yükselmelerini sağlayacak tek yol" olarak görülmektedir. Bu yol bugünün toplumlarında çok az da olsa değişim göstermektedir. Kadının diğer insanlar gibi güvenli yaşamı arzulaması, toplumda yer edinerek ve birey olarak kabul edilerek gerçekleşeceğine inanmakta ve toplumsal ilişkiler kurarak başarıyı arzulamaktadır. Bunun yolunu ise evlilik olarak değerlendirmektedir (Soysal, 2012: 266). Kadının var oluşundaki en temel yanlış bilinç, kendisinin özgür olduğuna inanmasıdır. Bunu sağlayan ise toplumdur. Toplumun kadına yüklediği anlam ve davranış biçimleri kadının yapması gereken kurallar bütününe oluşturmaktadır. Kadın da pratikler ekseninde bu kurallar bütününe uymakta ve burada bir yanlış görmemektedir. Böylelikle sorgulanmayan sistem kendini tekrar etmeye devam etmektedir. Bu sistemdeki kilit nokta ise evliliktir. Evlilik, kadın ve erkeğin bir gün muhakkak uyması gereken bir prosedür gibi görünmektedir. Bu durumu her iki taraf için de söylemek mümkündür. Ayrışma noktası ise kadının evliliği bir kurtuluş olarak görmesi, erkeğin ise hayatını düzene koyması için başvurduğu bir eylem biçimi olarak ifade etmesidir. Çünkü kadın erkeğin özel hayatını düzene koyarak erkeğin kamusal hayattaki başarısını alkışlamakla yetinecektir. Bu durum kadını özel alana mahkûm etmektedir.

Toplum ev emeğini, bakım işlerini temel olarak tanımlamaktadır ve karşılıksız bakım emeği özel alanın ötesine aşarak düşük ücretli ve de düşük prestijli bakım emeği arasında süreklilik sağlamak önemli bir noktadır. Bu durum ev içi üretim ilişkisini reddetmeyi ifade etse de karşılıksız emeğin önemi görünmez kılınması anlamına gelmemektedir. Çünkü kadınlar meydana getirdikleri işleri değer verdikleri, sevdikleri kişiler için yapmaktadırlar. Bu durum sevginin dışa vurulması şeklinde algılanılmaktadır ve kadına ait olarak değerlendirilmektedir. Belirli saatleri bulunmayan bu işler, günlük yaşamla iç içe giren emek sürecin, oluşturmaktadır (Acar-Savran, 2014: 19-20). Kadınlar kamusal alanda da benzer birtakım işlere yönelmektedir. Bu durum geçmişte daha belirgin bir nitelikteydi ancak bugün başarının ve diğer mesleklere olan yönelimin de olduğu bir gerçektir. Yine de yeterli

bir oran değildir. Bugün hala evliliği bir kurtuluş aracı olan kadınları görmek mümkündür. Ancak bu tamamen toplumsalın verdiği yanlış bilinçtir. Kadınlar kamusaldeki işlerinden artan kalan zamanda hala büyük oranda ev işlerine de dâhil olmaktadır. Ancak bu durumu erkekler için söylemek bugünün toplumlarında yeterli değildir.

Yeniden üretimin en önemli aracı olan ev emeği, toplumun sürekliliğini sağlamak için oluşan bir emektir ve insanlık değeri paha biçilemezdir. Bakım işleri için sosyal güvenlik sisteminin yerleşmesi ve ücretlerin doyurucu olması gerekmektedir. Böylelikle bakım işlerine yönelik ilginin giderek arttığı görülmektedir. Kadına ve erkeğe her alanda eşit bir şekilde bakım işlerinin paylaşılması gerekmektedir. Tüm bunlar ekseninde bakım işlerini değersiz olarak tanımlayan erkek bakış açısı ile bakım işlerini kadın kimliğinin parçası olarak ele alan bakış açıları da ortadan kaybolmaktadır (Acar-Savran, 2014: 66). Değişimin iki yönde gerçekleşmesi gerekmektedir: Önce erkekleri ev içi alanıyla bütünleştirmek ve onlara, çocukların toplumsallaştırılması kadar daha sıradan ev içi görevleri de paylaşma fırsatını sunmak kaçınılmaz görünmektedir. Bunun ötesinde kadınların ekonomik üretime katılımlarının ve onun ürünlerini denetlemelerinin önemine ilişkin kültürler aşırı tanıklıklar kadınların statülerinin ancak kamusal iş dünyasına erkeklerle eşit biçimde katıldıklarında yükseleceğine işaret etmektedir (Acar-Savran, 2014: 148).

Bora (2010: 16), ev işlerini ve kadınlar üzerinde dururken, Bourdieu'nun sınıfın yeniden üretimi ve habitus kavramları ile Young'un ev işi/yuva işi ayrımını bir araya getirmektedir. Bourdieu için egemenliğin kaynağı yalnızca üretim araçlarına sahip olmak değil, toplumsal olarak onaylanan beğenilere ilişkin ayrım hatlarını belirleme yeteneğidir. Bu nedenle de egemenlik, beğeniler dolayısıyla kurulmaktadır. Tüketim toplumunu kapsayacak şekilde ise kavramsallaştırılması gerekmektedir.

Kadına dair yapılması gereken en önemli işlev ev işçiliği olmaktadır. Ev işçiliği ve ev hanımı terimlerini süzgeçten geçirmeli, "hanımlık" yerine ev işçiliği mesleği anlamlandırmak adına güzel bir başlangıç sayılmaktadır. Yalnızca kadın için dizayn edilmiş bir meslek değil aynı zamanda erkek içinde geçerli olabilecek bir meslek olması gerekmektedir. Kısacası ev emeğinin toplumsallaştırılması gerekmektedir. Meslekler kategorisinde öğrencilerin işaretlediği bir şık olmaktan

başka işlevi olmayan ev hanımlığı, ev işçiliği şeklinde değiştiğinde bu kategorinin yalnızca kadınlara has olmadığını belirlemek kolaylaşabilmektedir.

3.3.2 Tüketim Toplumu ve Beden İlişkisi

Beden giderek daha çok konuşulmaya başlanan bir alan olmaktadır. Beden toplumun dâhil olduğu her yerde; dilde, tüketim unsurlarında ve medyada sürekli olarak gündeme gelmektedir. Beden, yanlış bilinç etrafında şekillenmektedir. Toplumun bir ürünü haline gelen beden, aynı zamanda bireye de içkindir. Toplumsalın algısı ile oluşan bir bedenselleşme süreci söz konusudur. Kadın ve erkek bedeni topluma göre şekil almaktadır. Tüketim toplumunun etkisiyle bedenin trajedisi ortaya çıkmaktadır. Beden giderek moda bir kavram haline gelmektedir.

Çağdaş toplumlarda beden, tüketim nesnesi olarak değerlendirilmektedir. Tüketim içerisindeki büyük çoğunluk bedene göre şekil almakta ve beden tarafından tüketilmektedir. Bütün ilişkilerde beden, güzellik başta olmak üzere eğlence alanlarında, yemekte, sağlık ve askeri alanda değerlendirilmektedir. Beden üzerine hesaplar yapılmaktadır ve bedenler kapitalist düzen içerisinde tüketilmektedir (Okumuş, 2009: 7-8).

Toplumsallaşma içerisinde medyanın beden üzerindeki etkisi ideal bedenler söylemi ile beden imgeleri oluşmaktadır. Reklamlarda kadın cinsel bağlamda nesnelenmektedirler ve kadınlar sürekli eş, anne olarak kurgulanmaktadır. Böylelikle reklamlar, cinsiyetçi işbölümünü belirli roller bağlamında sunmaktadır. Toplumdaki kadın tanımı erkeğe göre yapılmaktadır ve bu tanım güç, statü imgeleri bağlamında oluşturulmaktadır. Erkeklik tanımı kadın tarafından yapıldığında bile kadın ötekileştirilmektedir (Yılmaz, 2014: 15).

Çekicilik, güzellik ve imaj ile özdeşleşen modanın yarattığı imajlar, tüketim kültürünün somut birer yansımasını oluşturmaktadır. Moda ile maddileşen ve cisimleşen bedenlere statü kazandırılmaya çalışılmaktadır. Moda olanın hızla yayıldığı tüketim toplumunda, modanın dışında kalanın sınıfsal olarak alt kademelerde nitelendirildiği günümüzde, kişilikler de moda kavramıyla açıklanmaktadır. Moda ile oluşturulan ideal bedenler, bedenin cisimleştirilmesi sorunsalını ön plana çıkarmaktadır. Moda, bedenlere bir şekil vermekte ve bu yolla bireyleri etkileyerek tüketime davet etmektedir. İnsan, kitle iletişim araçlarını, kendini ve toplumu üretebilmenin bir aracı olarak kullanmaktadır. İletişim, insan var oldukça gerçekleşmesi zorunlu olan ancak, yaşanan gelişmelerle birlikte de değişen bir olgudur. Kitle iletişim araçlarının gelişimi birbiri ardına gerçekleşmiş ve hep bir

sonrakine duyulan ihtiyaçtan sonra ortaya çıkmaktadır. Birbiri ardına gelişen kitle iletişim araçları, insanlar üzerinde güçlü ve ikna edici bir etki yaratmaktadır. İyi tasarlanmış ve planlanmış uyarıcılarla insanlarda benzer davranışlar ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsanların davranışlarını yönlendiren bu araçlar, bu etkiyi insanlar farkında olmadan onları uyuşturarak yapmaktadır. İletişim, artık ulus ötesi bir nitelik kazanmış ve ulus ötesi olmakla beraber benzeşen bedenler görülmeye başlamıştır (Şensoy, 2013: 1). Kimlikleriyle birlikte gündelik yaşamlarından farklı bir şekilde sosyal medyada yer alan pek çok kullanıcı bulunmaktadır. Sanal bir yaşam inşa eden kullanıcılar değişen ve dönüşen teknolojik unsurlar ekseninde ortaya çıkan moda davranışlar geliştirmektedir. Bedensel görünümünü sunma aracı olarak sosyal medyayı kullanmaktadırlar. Bu durum giderek artan yalnızlaşma ve yaşanan hayattan memnun olmama hissiyatının bir sonucu olarak görülebileceği gibi farklı olma hissiyatını da barındırmaktadır.

Bütün toplumlar devamını sağlamak için insanları denetim altına almakta ve bedeni disipline sokmaya çalışmaktadır. Bu denetim sürecinde kitle iletişim araçları bireyleri ve bedenleri düzenleyerek disipline etmektedir. İnsanlar üzerinde kalıcı etkiler yaratan kitle iletişim araçları, bireylerin düşünce ve eylemlerini meşgul ederek hâkim sınırlar içerisinde oyalamaktadır (Demez, 2012: 518)

3.4 Bedenin İlişkiselliği

İlişkisel sosyolojinin ikilikleri aşmak hedefinden yola çıkarak kadın-erkek ikiliğini takip eden cinsiyet-toplumsal cinsiyet ikiliği tartışılmaktadır. Oluşan bir ikilik bir başka ikiliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. (Örneğin kadın-erkek ikiliği kamusal-özel alan ikiliğini ve cinsiyet-toplumsal cinsiyet ikiliğini ortaya çıkarmaktadır.) Tıpkı toplumsal oluşumlar gibi ikilikler ve ilişkilerde birbirine bağımlıdır. Beden toplumsalın kullandığı tözcü bir algı üzerine kuruludur. Bedene ilişkin yatkınlıklar kullanılan dil başta olmak üzere tüm davranış ve düşüncelerde mevcut bir biçimde bulunmaktadır. Beden asla tam olarak kendini temsil etmemektedir. Beden toplumun insanda vücut bulma şeklidir. İlişkisel sosyoloji toplumsala dâhil olan insanların diğer insanlarla ilişkileri çerçevesinde anlam kazandığı görüşünü savunmaktadır. İlişkisellik kişinin toplumdaki pozisyonunu ifade etmektedir. İlişkiler bireylerin farkında olmadan katıldıkları bir süreçtir. Tözcü-özcü ve indirgemeci yaklaşımlar, kavramlar, söylemler ve davranışlar üzerinde etkilidir. Bu yüzden öncelikle bu kavramların tözsel anlamlarının değişerek yerine ilişkisel kavramların konması gerekmektedir.

Beden, insanı görünür kılmaktadır. Toplumsal ilişkiler, insan bedenlerinin toplumla buluşması ile gerçekleşmektedir. Toplumun bir parçası olarak insan ve bedeni toplumla etkileşim içerisine girdiği zaman görünür olmaktadır. Beden sosyolojisi, bedeni toplumla birlikte düşünmektedir. Beden, toplumdan toplumun içerisindeki iktidar mücadelesinden, benimsediği dinden ve ideolojilerden, kültürden bağımsız değildir. Birey bedeni ile birlikte değerlendirilmektedir. Toplumun ortaya koyduğu normlar bedensel ifadelerimizin bir yansıması niteliğindedir. Beden ilişkiler dâhilinde değişip dönüşmektedir. Okumuş'a göre (2009: 5), bedensel ilişkiler aynı zamanda bedensel çoklukları da ifade etmektedir. Örneğin, bebek, çocuk, genç, olgun, yaşlı, kadın, erkek bedenlerinin yanı sıra toplum, grup, kurum vb bedenlerde bulunmaktadır. Bedensel ilişkiler bu bedenlerin hepsini içine almaktadır

Beden sosyolojisi, beden türlerini, aidiyetlerini ele almaktadır ve beden benlik algısı, kişilik ve kimliğin bir parçasıdır. Kişilerin kendilerini tanımlarken başvurdukları özellikler arasında cinsiyet bulunmaktadır ve kişi, başkaları tarafından bedensel olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel ve kültürel olarak insan bedenini tanımlamakta ve normlar belirlemektedir. Beden, fizikselliğinin yanı sıra sosyal bir nesnedir. Beden, kişisel özelliğinin yanı sıra kamusal bir özellik taşımaktadır (Bayhan, 2012: 149-150). Beden sosyolojisi bedeni sosyal bağlamda ele almaktadır. Beden toplum içerisinde üretilmektedir.

Bedenin benlikle ve bireysel-kimlikle özel ilişki içinde olan bazı yönleri ayırt edilebilmektedir. Bedensel *dış görünüş* tamamen beden yüzeyinin özellikleriyle ilgilidir ve bu özelliklere bireyi ve diğer faileri görünür kılan ve genellikle eylemleri yorumlamak için ipuçları olarak kullanılan giyim ve süslenme tarzları da dâhildir. *Davranış tarzları* dış görünüşün birey tarafından genel gündelik etkinlik ortamlarında nasıl kullanılacağını belirlemektedir; beden gündelik hayatın rutinleriyle ilişki içinde nasıl hareket edeceğini göstermektedir. Bedenin *duyusallığı* doğal eğilimler "haz" ve "acı"nın idaresini ifade etmektedir. Beden kendisine mahkûm olunan bir nesne huzur ve hazzın yanı sıra gerilimler alanını belirtmektedir. Beden, sadece fiziksel değil eylem sistemi yani bir praxis tarzıdır (Giddens, 2010: 128).

Merleau-Ponty'ye göre kişinin kendi ile olan ilişkisi, dünya ile olan ilişkisinden dolaylanarak gerçekleşmektedir. *Ben* zaten kendi dışında, dünyadadır. *Benin* kendi üzerine dönüşüyledir ki Merleau-Ponty'nin sözünü ettiği parçalanma, ikiye bölünme ya da çelişki ortaya çıkmaktadır. Böylelikle dünya ile temasın farkına varılmaktadır.

Dünyaya açılma, kökeninde temsil edilememektedir. Farkın ortaya çıkmasıyla ki onu bir temsile dönüştürülebilir. Merleau-Ponty'nin betimlediği şekliyle, başkasının mutlak başkalığı ile karşılaşmaksızın, onu tanımaksızın kendine donduğu için hep eksik olarak kalmaya mahkûmdur (Direk, 2003: 78).

Bir kişinin yapılar içindeki konumlanış biçimi başkalarının ona çeşitli kurumsal ortamlarda nasıl davrandığı kadar, kişinin kendisine karşı olan tavrına da bağlıdır. Her birey yapılar içinde birden çok konumda bulunur ve bu konumlanmalar kurumsal ortama ve orada bulunan başka kişilerin konumlarına bağlı olarak farklı şekillerde belirgin hale gelmektedir (Young, 2009: 49) .

Bedene anlam katan ruh kadar görünmez bir beden algısı mı olmalıdır? Ruh da aslında kişilerin düşünce ve davranışlarının bir yansıması değil midir? Bu durumda ruhun görünmezliği ortadan kalkmaktadır. Her ikisi de toplumsaldan etkilenmektedir. Toplumsal gerçeklik beden üzerinden ve beden de toplumsal gerçeklik üzerinden inşa edilmektedir. Beden bir alışkanlık ve kontrol mekanizmasıdır. Toplumun pratikleriyle çalışan bir araçtır ve alışkanlıklarla kurumsallaşmaktadır. Beden üzerinden tözcü genellemeler yapılmamalıdır.

Beden toplumda bireyin yaşamını sürdürmesi için en temel araçtır. İnsanlar kendilerinin farkına toplum içerisinde konumlandıklarında farkına varmaktadırlar. Geçmiş şimdi ve gelecek ilişkiler çerçevesinde dönüşmektedir. Doğduğumuz andan itibaren ilişkiler ağına girilmektedir. Her şey ilişkiler ile ilgilidir. Beden de ilişkiler içerisinde karşılıklı bağımlılık, ilişkisel bireycilik açısından bağlamsallık taşımaktadır. İlişki, etkileşim-bağlamsallık ve süreç ile düşünülmesi gereken bir kavramdır. Beden kendisinden başka bir şeyi temsil edilerek yorumlanan bir araçtır. Beden ilişkilerle ilişkiler de diğer ilişkilerle bağlantılıdır.

3.4.1 B. Turner: İç Beden- Dış Beden

Beden aracılığıyla dünya hissedilmektedir. Sosyolojiye beden antropolojiden sonra dâhil olmaktadır. B. Turner'a göre 19.yy'ın başlarında antropoloji insanlığın evrensel durumu ile ilgilenmektedir. Bedenlenme olgusunun ontolojik önemi evrensellik sahası haline gelmektedir. Ona göre beden antropolojinin başlangıç safhalarında ele alınmaktadır (Thomas, 2012: 162).

B.B. Turner tarafından iki tür beden sorunu ortaya atılmaktadır. Bunlardan ilki beden içi ya da iç beden diğeri ise beden dışı ya da dış beden sorunudur. Beden içi ya da iç beden sorunu sosyoloji ve fizyolojinin ilişkiye gireceği alanına girmektedir. Beden dışı ya da dış beden sorunu duyguların ve hislerin vasıtasıyla algılanmakta ve

kamusal alanda yer almaktadır. Dış beden bir sınırlılık değildir ama normatiftir ve temsiliyeti ifade etmektedir. Turner tıp sekülarizm ve rasyonalizmi beden üzerinde etkiden bulunan önemli kuvvetler olarak değerlendirmektedir (Işık, 1998: 142-143).

İlerlemenin önündeki engellerden biri toplumsalla ilgili şu sözde bilmecedir; Toplumsal olgular bireylerin kümülatif ürünleri mi yoksa kendi nedensel özelliklerine sahip kolektif nesnelere midir? Turner'e göre ilki doğrudur sosyal teori, bunları toplumsal olguları ciddi bir açıklamada kullanması oldukça zordur fakat görünüme göre bu olgular olmadan da var olamamaktadır. İkincisi doğrudur açıklamaları keskinleştirmekte kavramları sahlileştirmekte tahminleri geliştirmekte ve genel olarak toplumun yapısını açığa çıkarmakta sürekli başarısız olunmasında bu kolektif nesnelere bulma girişimlerinin anlamsızlığını göstermektedir (Kasper, 2015: 112).

Turner'a göre yaşam dünyasının ya da gündelik yaşamın açıklanması için beden sosyolojisi gündelik rutinler şartlar ve ihtiyaçları anlamak da gerekli olmaktadır. Gündelik yaşam bedenin üretim ve yeniden üretiminden oluştuğuna göre bireyin nasıl üretildiğinden önce bedenle ilgilenmek gerekmektedir. Beden tıp ahlak ticari söylemler yoluyla toplumsal olarak üretilmektedir. Beden bu çerçevede sosyal ontolojinin temel ögesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tema özellikle sosyolojinin aşırı sosyalleşmiş bireyine karşı başlangıçta bedenin olduğunu öne sürülerek desteklenmektedir. Toplumsal eylemi anlamak için ihtiyaç duyulan bir toplumsal aktör ve özelde ise yaygın akıl-beden kartezyen ayrımını aşabilecek bir cisimleşmiş aktör fikridir (Işık, 1998: 143).

Turner, beden sosyolojisi çalışmasının dört temel prensibini ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki bedeni doğa ve kültürün kesişme noktası olarak değerlendirmektir. Bu yolla hem bedenin fiziki hem de toplumsal yönü ortaya çıkarılacaktır. Turner'e göre beden yorumlama ve teslimiyetlerin dış yüzeyidir; ayrıca o yapılar ve düzenlemelerin iç çevresini oluşturmaktadır. İkinci nokta iç ve dış ayrımına bağlı olarak Foucault'un nüfus ve bireylerin bedensel ayrımıdır. Turner'e göre bireylerin bedenleri benzer biçimde çoğunluğun çıkarları doğrultusunda düzenlenmektedir. Üçüncü özelliği bedenin siyasi mücadelenin merkezinde olması tespitinden hareketle ortaya koymaktadır. Burada dikkat çektiği nokta cinsiyet kimliği ve cinsiyetten hareket eden diğer ayrımlardır. Turner, bunlara örnek olarak ataerkilliği vermektedir. Sonuncusu beden sosyolojisinin bir yanda beden yüzeyinde

oluşan sapmalarla ilgilenmesi gerektiği öte yanda ise iç bedende oluşan hastalıklarla ilgilenmesi gerektiği Turner tarafından vurgulanmaktadır (Işık 1998: 145-146).

Toplumsal farklılaşma, rol belirlenimi fikrinin eşdeğeridir; rol belirlenimi, “nötr bir biçim alan ayrımlara” göre, “yani, (örneğin babalık gibi) belli bir toplumsal konuma bağlanmış, değerlendirme ve kıyaslama taşımayan hak ve sorumluluk belirlemeleri ne ya da (örneğin kadın, erkek vs. gibi) bir toplumsal tipe verilmiş sıfat ve niteliklere” göre tanımlanabilmektedir. Bütün toplumlarda, o toplumdaki farklı konumlara verilmiş farklı görev ve sorumluluklar olacaktır, ancak bu farklılaşmanın toplumsal tabakalaşma içermesi gerekmemektedir (Turner, 1997: 29). Turner, toplumların sınıf, güç vb gibi pek çok faktör bakımından eşitsiz olduğunu vurgulamaktadır. Toplumsal eşitsizlik Turner'e göre, pek çok koşula bağlı olduğundan bu koşullar değiştiğinde de eşsizlik vurgulanmaktadır. Toplumun koyduğu kurallar dizisine ve ortaya çıkan eşitsizlik biçimlerine genel olarak toplumun uyum sağladığı yönündeki görüş açısının yanında Turner toplumun bu koşullanmalara direnerek aslında muhalif olduğundan bahsetmektedir. Eşitlik kavramının ortaya çıkmasının nedeninde ise bu görüş yatmaktadır. Genel anlamda toplumun sessiz kaldığı eşitsizlik biçimleri vardır ancak toplumun bilinçlenmeye başladığı ve buna karşı çıkmaya başladığını da söylemek gerekmektedir. Yeterli olup olmadığı ise tartışılması gereken bir konudur. Farklı tür bedenlere sahip olan kadın ve erkek için toplumlar ayrımının ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Bedensel farklılıkların kabul edilmesi rollerin de farklılaşmasına sebep olmaktadır. Bu durum sosyal dünyanın bedensel yorumunu gerekli kılmaktadır.

3.5 Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek

Tarih boyunca pek çok kişi, kurum, grup vs. öteki kavramına yakışır bulunmuş ve bulunmaktadır. Bunlardan biri de kadın ve erkek arasında tanımlanan öteki, yani kadın ayrımıdır. Kadın düşünce tarihinde toplumsal yaşamda erkeğin olumlanan özelliklerinin karşısında olumsuz özelliklerle tanımlandığı ve bu kavramlarla erkin gücün dışında tutulduğu için bugünü ve geleceği inşa eden süreçlerin denetiminden mahrum kalmaktadır. Bu nedenle erkek gözüyle erkek düşüncesiyle öngörülmüş bir yaşamda kendisi için değil erkek için yaşaması beklenmiş ve bu beklentilerle önyargılarla kabullerle daha doğar doğmaz biçimlendirilmeye başlanmıştır. Bu şekillendirme sürecinde bir yük ve bir arzu nesnesi olarak bedeninin kendisi için bir tehlike olmasının dışında bedenini olumlayabilmesi ve özgür bir yaşamın kapılarını aralaması içine doğduğu yapıları dönüştürebilmesiyle mümkün görünmektedir

(Kaylı, 2011: 16). Toplum tarafından oluşturulan anlamlar öteki olarak tanımlanan kişi ve gruplarla birlikte paylaşılmaktadır. Bedenin ötekiliği ise kadına ait değildir, kurumsallaşarak gerçekleşmektedir. Aslında görünürde bedenine hâkimdir. Çünkü toplum tarafından bedene yönelik olarak yapılan her müdahale kişinin kendisi tarafından gerçekleşmektedir. Bedenin ötekilik inşası toplumun pratiklerinde gizlidir. Olumlu olarak tanımlanan erkek özelliklerinin yanı sıra kadın, olumsuz olarak nitelendirilerek tahakküm altına girmekte ve öteki konumuna dönüşmektedir. Tahakküm ise erkek düşüncesi ile oluşturulan bir bilinç yapısıdır. Önyargılarla beslenen öteki kavramı bedeni şekillendiren bir kavramdır.

Bedene ilişkin ötekiliği ortadan kaldırıp sosyal teoriye yeni bir perspektif sunma amacıyla olan beden sosyolojisi, bedenin bireyi toplumsal zeminde temsil etmesi bağlamında ortaya çıkabilecek tüm sosyolojik sorunları içine almaktadır. Saçla, giyimle, bedensel hareketlerle vs. bireyin toplumsal hayattaki sembolü olan beden, gündelik hayatta toplumla etkileşim noktasında taşıdığı önemin dikkate alınmasıyla ötekilikten kurtarılabilir. Bireyin gündelik hayatının devamlılığının temel aracı olan beden; toplumsal hayatın birçok parametresinin temelinde mevcuttur. Yaşlılık, hastalık, engellilik, cinsiyetlilik gibi vasıfları olan sorunlu bedenler, beden sosyolojisiyle birlikte tıp ve sağlık sosyolojisi, spor sosyolojisi gibi alanların da araştırma konusunu oluşturmaktadır (Öztürk, 2012: 18-19). Beden sosyolojisi bedenin toplumdaki anlamını anlamak amacıyla ve bireyin beden üzerindeki düşünme biçimiyle ilgilenmektedir. Toplumsal zeminin içerisinde beden bireysel düşünümün de bir parçası olmaktadır. Beden bireyin yaşamını devam ettirebilmesini sağlayan en önemli araçlardan birisidir. Kadın ve erkek bedeninin yanı sıra farklı kategoriler (yaşlı bedeni, engelli bedeni gibi) her zaman ayrıma maruz kalarak ötekilik anlamı taşımaktadır. Beden sosyolojisi bu yüzden pek çok kavram ve alanla da ilişkili olmak durumundadır.

Öteki ve başka ötekiler, bir "biz'in" kurulması sırasında bir araya toplanmaktadırlar. Bu "biz"i doğuran, sarf edilen çaba, yerine getirilen işin yanı sıra sevgidir. Bu, şimdi'de yüz yüze gelinen (bu, arkada bırakılamayacak bir geçmişe borçlu olduğu gibi ilerde ne olabileceğinin vaadi ve umudu olarak geleceğe de açık olan bir yüz yüze gelmedir) ötekiler için ve onlarla birlikte mücadele etmeye duyulan istek sayesinde kucaklanabilecek bir "biz"dir (Ahmed, 2009: 190). Ötekilik *biz'in* oluşmasını sağlayan en önemli kavramdır. Toplumdaki tüm ötekiler çıkarıldığında geriye *biz* diye bir kavram kalmamaktadır. Bizi ortaya çıkaran en önemli kavram ise

sevgidir. Bu yüzden pek çok öteki nitelendirmelerinde olduğu gibi kadın bedeni erkek bedeni arasındaki ötekilik ayrımına *bizin* oluşması amacıyla son verilmesi gerekmektedir. Kadın bedeni öteki olarak kurulmamalıdır. Bedenin var olan pratiği kadının kendini tanımlaması ve bedenini tanıması ile dönüşmektedir.

3.6 Kadın Bedeni ve Özgürleşme

Bireyler kendi kişiliklerinden, deneyimlerinden yola çıkarak hayatlarını düzenledikleri zaman bile toplumsal onayı önemsemektedirler. Kadın ve erkek, baştan genelleştirilmekte ve sistemin tanımına göre nüfuz etmektedirler. Geçmişten bugüne gerek masallar ve de romanlar gerekse de filmler ve de dizilere bakıldığında kadın ve erkek hep belirli roller ya da belirli dilsel yorumlara mahkûm edilmektedir. Kadınlar üzerindeki tahakkümün en önemli araçlarından birisi de dildir. Kadınların görünür olmasını toplumun onlara yüklediği anlamlar engellemektedir. Kadınların toplumca konuşulması toplumca bir ifade ile "laf ya da söz olması" erkeklere nazaran daha kolaydır. Bu terimin kullanılma sebebi ataerkil bir toplumun kadını nesneleştirmeye çalışma çabasıdır. Aynı durumun erkekler için de geçerli olduğunu söylemek gerekmektedir. Ancak her iki tarafa da uygulanan yaptırım oldukça farklıdır. Bu noktada ise eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Toplum ne der? sorusu üzerine şekillenen kadın ve erkek hayatı, sürecin devamını sağlamak amacıyla yine topluma göre hayatını düzene koymaktadır. Toplumun pratiklerini yine o topluma ait olan kültürde, masal ve romanlarda, sanat anlayışında görmek mümkündür. Kadın ve erkek topluma bağlıdır ancak toplumla birlikte kendi anlamını da üretmesi gerekmektedir. Bir beden içerisinde oluşan anlam toplumdaki bağımsız olarak değil, bireyselleşme sürecini sağlayan bilinç yapısında meydana gelmektedir.

Kadınlar da erkekler de kendilerine ait olmayan dilleri kullanmaktadırlar. Her ikisi de habitusların yaratmış olduğu söylemsel pratiklere ait olan dillerin etkisindedir. Ait oldukları toplumsal konular birbirlerinden farklıdır ve edebi eserleri tahakküm altındaki pratikleriyle okurlar. "Örneğin bir romandaki erkek kahramanla özdeşleşme çağrısına uymakta ya da erkek fantezilerine seslenen kurmacalardan erkeklerle aynı oranda ya da aynı türden bir haz almakta güçlük çekmeleri doğaldır. Okudukları kitaplar konusundaki değer yargılarının da kendi deneyimlerinden tümüyle bağımsız olması beklenememektedir" (Irzık, 2004: 40). Kadın ve erkek toplumun oluşturduğu dili kullanmaktadır. Ancak toplumda kadın ve erkeği içermektedir. Yeni bir dil zamanla ancak yine toplumla birlikte oluşabilecektir.

Butler'e göre beden toplumsal cinsiyetli varoluşu gösterisellik sürecinin ürünüdür. Kadın da erkek de bu süreç içerisinde kendilerine yüklenen anlamlara, kıyafetlere ve davranışlara uygun olarak davranmakta ve bu sürecin yeniden oluşumuna aslında destek vermektedir. Toplumsal cinsiyet yeniden üretilmektedir (Kaylı, 2011: 187). Butler'e göre beden egemen söylem tarafından inşa edilmektedir. Ona göre eril ideoloji kendi ihtiyaçları doğrultusunda kadını indirgemeye çalışmaktadır.

Kadın ve erkeğin toplumsala bağlı olduğunu ve yine toplumsalın ürettiği kavram olarak kadın-erkeğin sosyo-kültürel niteliğini Beauvoir'in sözü ile anlamak mümkündür. *Kadın doğulmaz kadın olunur* söylemi, tarihsel, toplumsal ve kültürel nitelik taşıdığını göstermektedir. Bu söz toplumsal cinsiyet algısını da taşımaktadır. Kadını doğa üretmemektedir, kadını uygarlıklar üretmektedir. Herkes belirli özellikler taşıyarak doğmaktadır ve herkesin yetenekleri farklıdır. Bu yetenekler, toplumsal ve tarihsel koşullarla biçimlenmektedir. Bu tarihsel ve toplumsal koşulları ise kadın ve erkek arasındaki tahakküm ilişkisidir ve bu ilişki kadını ikincilleştirmektedir. Beauvoir'a göre asıl sorun biyolojik değil toplumsal bir konum olarak erkekliktir ve bu erkeklik tarihsel erkek egemenliğini hedeflemektedir (Direk, 2013: 12-13).

Moi, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kategorilerine bir alternatif olarak Simone de Beauvoir'ın dayanağı olan varoluşsal fenomenoloji çerçevesine geri dönmeyi önermektedir. Bu kuramsal yaklaşımın merkezi kategorisi yaşanan beden kategorisidir. Yaşanan beden kavramı durum içerisindeki bedeni ifade etmektedir. Varoluşçu kurama göre durum, olgusal ile özgürlüğün bir neticesini ifade etmektedir. Kişi her zaman bedeninin maddi olguları ve onun belli bir çevreyle ilişkisiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bedenindeki organların belirli duyu kapasiteleri ve işlevleri vardır; ölçüleri, yaşı, sağlığı ve eğitimi onu, çevresiyle ilişkili olarak belirli biçimlerde güçlü ve hareketli yapmaktadır. İnsanın bedensel varoluşunun tüm bu somut maddi ilişkileri ve fiziksel ve toplumsal çevresi onun olgusalını oluşturmaktadır (Young, 2009: 43).

Simone De Beauvoir'ın *İkinci Cins* eseri de kadının özgürlüğü ile taşıdığı beden arasında paralellikler kurmakta ve kadının ezilmişliğinin, bağımlılığına sessiz kalışının tarihini kurumsal açıdan inceleyen ve kadın bedenine doğrudan odaklanmaktadır (Kaylı, 2011: 52). Kadının özgürlüğünü bedenine yaklaşıp, bedenini tanıyarak gerçekleştirecektir. Bu süreci erkek için de aynı şekilde tanımlamak

mümkündür. Kişinin öncelikle kendisini bilmesi ve anlamlandırması gerekmektedir. Pratikler ve yatkinliklerin ne kadar etkisinde kalınmaktadır? Toplum mu yoksa bireyin istekleri mi daha baskın bir niteliktedir? Toplumun oluşturduğu kadın-erkek algını ve özgürlüğün mümkünlüğünü anlamlandırmak amacıyla öncelikle bu soruların sorulması gerekmektedir.

Postmodernler, geleneksel sosyolojiyi ve toplumun bütünü analiz edecek olan bir sosyolojik teori olasılığını da reddetmektedir. Bilimsel yöntemi reddederek akıl ve tarihin toplumsal hakikat ile tarihsel gelişmeyi ortaya çıkaracağına inanmamaktadırlar (Slattery, 2008: 448). Modernlik ve postmodernlik terimleri de ikili karşıtlıklar olarak çoğu zaman literatürde bulunmaktadır. Ancak bu iki kavramda birbirlerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihte pek çok kavramın birbiri ile zıtlıklar barındırmaktadır. Bu onların birbirinden ayrı olduğu anlamına gelmemektedir. Birbirini eleştirmek için ortaya çıkan çoğu kavram diğerinin etkisi içerisindedir. Postmodern söylem tüm anlatılara karşı çıkmaktadır denilebilir ve postmodernizm, indirgemeciliğe ve özcülüğe direnmektedir.

Postmodern teorinin önde gelen isimlerinden Lyotard, dil oyunları kavramını toplumsal hayatın yorumlarını dayatarak organize olduğunu belirtmektedir. Lyotard, büyük boy teorileri reddetmekte ve insanların teknolojik mükemmelliğe inançlarını yitirdiklerine inanmaktadır. Daha ziyade postmodern insan, üst anlatılara karşı bir kuşku sergilemekte ve her temel bilimsel ilerlemenin insanın yıkımının potansiyel tohumlarını içinde barındırdığını düşünen eleştirel bir tutum içine girmektedir (Slattery, 2008: 449).

Beden, postmodern durumda ideolojik olarak medya için imaj haline gelmektedir. Postmodernlikte görüntü olarak bedenin bir parçasıdır. Tüketim toplumunda hazcı konumda olan beden, toplumsal çözümlemede merkezi bir konumdadır (Işık, 1998: 14-15).

Dünyanın bir satranç olduğu düşünüldüğünde yaşamın bir oyun olduğunu kabul edildiğinde ve herkes kendine sözde verilen rolleri yapmaya ve yaşamaya devam ettiğinde şah hep en önemli taş olarak kalmakta ve piyon hep daha önemsiz görülmektedir. Santranç oyunu tam olarak anlaşıldığında ise aslında piyonun şahtan daha önemli olduğu görülmektedir. Gerçekten özgür olunmadığında ve tahakküme maruz kalındığında satrancı doğru okumak mümkün olmamaktadır. Satrançtaki taşlara doğru anlamlar yüklenildiği zaman oyun tam olarak anlaşılmış olmaktadır.

Kadının bedenine yönelik yapılan müdahale çoğu toplumlarda benzer bir şekilde görülmektedir. Aynı zamanda eşitsizlik biçimlerinin de benzer olduğu bir gerçektir. Bu süreç kadının bedeninin de toplumsaldan bağımsız düşünülmemeyeceğinin kanıtını ifade etmektedir. Erkek bedenleri için de bu durum söz konusudur. Bedenler toplumsalla bağlı olarak şekillenmektedir. Bu durum özgürlük arayışlarının bedene yönelmesini sağlamaktadır. Helene Cixous, Luce İrigaray ve Julia Kristeva kadının özgürleşmesi için bedenini keşfetmesi ve yazıya yönelmesi konusuna değinmektedir.

3.6.1 Helene Cixous: Kadın/Beden/Yazı

Cixous ataerkillikle mücadelenin olmazsa olmazı olarak kadın yazını görmektedir. İrigaray ve Kristeva ile aynı açıdan yaklaşmaktadırlar. İkili karşıtlıklardaki temel sorunun her zaman tek bir tarafın üstün tutulmasıdır. Kadının ataerkil toplumlarda başkası olarak ele alınması ve bu cinsel başkalığın toplumsal yapıda hoş görüldüğünden dolayı toplumsal ve kültürel yapıdaki yerleşik söylemleri açığa çıkarmaktır. Yazı kadını kültürel ortamda yeniden biçimlendirmektedir. Cixous, kadını yazıya, kendi yazısına çağırmaktadır; *kadın yazmalıdır, bedenleri gibi şiddetle uzaklaştırıldıkları yazıya kendini taşımalıdır*. Kadına doğru yazdığını kadın dediğinde erkekle geleneksel mücadelesi içinde kadından bahsettiğini söylemektedir. O kadın ki kadınları kendi duvarlarına tarihteki anlamına getirecek evrensel öznedir. Kadın dediğinde Cixous özellikle sanatın, resmin yazının ve fantezi akımlarının mükemmelliğinden bahsettiğini vurgulamaktadır. Kadına doğru şu çağırışı yapmaktadır; *Neden yazmıyorsun? Yaz! Yazı senin için beden senin, onu al* (Işık, 1998: 76-77). Kadın ataerkillikle mücadele etmek istiyorsa yazıyı da değiştirmesi gerekmektedir. Tarihsel süreç içerisinde erkek yazını kadın yazınından her zaman daha fazla olmaktadır. Bu yüzden kadın yazmalıdır. Kadın yazını, ataerkillik mücadelesi için oldukça önemlidir. Tarihsel sürece hâkim olan ataerkillik, kadın yazısı ile eşitlik mücadelesini başlatmış olmaktadır. Toplumsal ve kültürel söyleme yerleşen kalıp yargılar kadını ikinci plana atmaktadır. Erkek kadar kadınında aynı toplumsala dâhil olduğu düşünüldüğünde bu toplumsal hayatta en az erkek kadar söz sahibi olması gerekmektedir.

Cixous, erkek yazınının kadın yazınının önünde olduğunu vurgulayarak tıpkı bu alanda da eril tahakkümün hâkim gücünü sürdürdüğünü kadınların pasif olduğunu belirtmektedir. Kadın yazınına ataerkil düzenle mücadele etmede bir araç olarak görmektedir. Cixous'a göre kadın kendi öznelliğini keşfederek baskı altına alınışına

karşın direnme odakları belirlemesi gerekmektedir. Bu amaçla kadın ilk yolculuğunu beden keşfine yapmalı ve kendi evrenini kendi deneyim alanlarında oluşturduğu kadınlığına ait kültürel kodları yazması gerekmektedir. Kadının yazma deneyimiyle tarihin değişmez kabul ettiği gerçeklikler dönüşüme uğrayarak kadına yeni yeni direnme alanları yaratmaktadır. Böylece baskı altına alınmaya karşı savunmasız durum tersine çevrilmekte, farklı olan başka olan da dilde kendini ifade etmesi kolaylaşmaktadır (Kaylı, 2011: 178). Kadın pek çok alanda olduğu gibi yazı alanında da pasif konumda olmaktadır. Kadın, özneliğine sahip olarak yazısını keşfettiğinde tarihsel sürece daha çok dâhil olmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde değişmez olarak kabul edilen pratikler kadının yazısıyla sorgulanarak yeniden düzenlenme imkânı doğmaktadır.

Anlamların öznel inşası bütün toplumsal bilgi birikiminin ve insanların tarihsel birikiminin başlangıcıdır. Bir eylem deneyiminin anlamı, doğmakta ve zamanla bilinçte oluşmaktadır. Bireyin problemi çözmeye yönelik eğilimi, onun toplumsal çevresi ile ilişkilidir. Bir bireyin problem çözme eylemi ise onun tabii ve toplumsal çevresiyle ilişkilidir ve birey karşılaştığı problemleri yalnızca öznel yargıları ile değil özneler arası gerçekleştirmektedir (Berger-Luckmann, 2016: 24-25). Anlamların öznel yorumu pratik bilgi ekseninde oluşmaya başlamaktadır. Birey toplumsal çevresine bağlı olarak bir eylemi gerçekleştirmektedir. Bahsedilen bağlam özneler arası bir bağlamdır ve toplumsal bağlamın oluşmasına sebep olmaktadır. Böylelikle ilişki bir sosyal eylem ortaya çıkmaktadır. Dil, ilişki sosyal eylemin oluşmasını sağlayan bir araçtır.

Erkek yazısının daha görünür olması sosyo-kültürel ve ekonomik koşulların etkisinden kaynaklanmaktadır. Tarihteki en eski ve en temel ikilik olan kadın ve erkek ikiliği aslında pek çok diğer ikiliğinde sebebi konumundadır. Cixous'a göre güneş/ay, gündüz/gece, kültür/doğa, yazma/konuşma gibi dikotomiler temel bir ikilemden, kadın/erkek ikileminden esinlenmektedir; bu ikilemde erkekler aktif aydınlık ya da pozitif olan tüm etkenlerle kadınlar ise pasif, doğal, karanlık, alçak ya da negatif olan özelliklerin tümüyle ilişkilendirilmektedirler. Dolayısıyla temel olan esas olan erkektir, kadın ise diğeri konumundadır. Bu egemen kabul nedeniyle kadınlar erkeklerin koyduğu kurallara göre belirlenmiş bir gerçekliği yaşamaktadırlar. Cixous'a göre karşıtlıklar üzerine kurulan ataerki düzendeki diyalektik yapılar cinsel ayrımda olduğu gibi özneliğin biçimlenişi üstünde de baskı kurmaktadır. Erkek-kadın karşıtlığı üzerine temellenen ataerki toplumdaki kadın

kimliği sürekli bir gözdağıyla erkek olmayan öteki olarak temsil edilmektedir. Böylece kadın kimliği cinsel ayrımın ya da başkalığın ancak bastırıldığında hoş görüldüğü bir iktidar yapısına kapatılmaktadır. Ünlü uyuyan güzel masalı bunun en iyi bir örneğini sunmaktadır. Pasif olumsuz bir özellikle simgelenen uyuyan kadın bir erkek tarafından öpölünceye kadar bu durumda kalmaya mahkûmdur. Öpücükle yaşama döndürülen kadın prensin arzusuyla ikincil bir konuma düşürülmektedir (Kaylı, 2011: 174-175) .

Cinsel eşitsizlik kadının aleyhine işlemektedir ve erkek yazıyı kendi egemenliğine almış durumdadır ama Cixous'a göre bu eşitsizlik sadece kültürel ve tarihsel kaynaklı olmaktadır. Sadece bu bağlamda bir sınırdır ve bu sınır kadının kendi dürtülerini keşfetmesi yoluyla konuşmayı işgal eden erkeğin iktisadına dayalı tüm doğrudan ya da dolaylı değişim sistemlerinin dönüşmesiyle sonuçlanması mümkündür. Gücü elinde tutan erkeğin sembolik düzeninin karşısında yer alan kadın, düzensizliğin tohumu olarak görülmektedir. Cixous, kadının yaşamını erkeğin eksiklik bankasına yatırmamaya çağırmakta ve şunu söylemektedir: *Hiçbir şekilde öznenin kuruluşunu bastırarak tekrar tekrar sahneye koyulan drama olarak kabul etmek, babanın dinini tekrar tekrar aynı konumuna yerleştirmekle yükümlü değildir* Kadın sosyal başarı peşindeki erkekten daha fazla bedendir. Cixous'a göre bundan dolayı kadın erkekten daha fazla yazıdır. Kadının bedeni aile ve eşlik çerçevesinde sürekli acı çekmektedir ama Cixous'un dediğine göre artık beden cevap vermektedir (Işık, 1998: 77).

Cixous'a göre kadın her türlü kontrolün erkeğin elinde olduğu onlar tarafından yazılan ve onlar tarafından dillendirilen dünyanın dışına çıkma mücadelesi vermesi gerekmektedir. Cixous, kadın yazını yeni bir tür olarak değil aynı zamanda değişme olanağını altüst edici düşünceler için bir başlangıç noktası gibi hizmet edecek bir alan toplumsal ve kültürel standartları dönüştürmenin ilk hareket ettiricisi olabileceğini düşünmektedir Cixous'a göre kadınların bedeniyle kurduğu ilişki toplumsal kültürle belirlenmektedir. Kültür, kadın ve erkek için ayrı ayrı düzenlemeler sunduğuna göre kadın için sunulanı yeniden biçimlendirmek ancak yazıyla mümkün olabilmektedir (Kaylı, 2011: 175). Kadının değişimini yazı sağlamaktadır. Kadın yazarak kendi için tarihte bir yolculuğa çıkmakta ve yolculuk sonunda kendini keşfetmektedir. Bugünün toplumlarına bakıldığında kadının yazıya yöneldiği ancak belirli başlıklarda sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Erkeğin dâhil

olduğu çoğu alanda hala yeterince kadının imzası görünmemektedir. Bu yüzden kadının daha çok alana dâhil olması gerekmektedir.

Cixous'a göre kadınların bedensel deneyimleri kültürel olarak belirlenmektedir. Kültür, kadınlar için ayrı erkekler için ayrı bir şekilde düzenlenmektedir. Cixous için kültürü yeniden biçimlendiren yazma edimi oldukça önemlidir (Sorup, 2004: 162). Kültürel olarak belirlenen kadın bedeni kadın yazını ile değişmesi mümkündür. Bunun için öncelikle kültürün değişmesi gerekmektedir.

Cixous'a göre konuşma/söz kadının elinde kuralları bozan sınırları zorlayan bir güç iken yazma ise dönüştürme ve farklılaştırma için ayrıcalıklı bir alanı olmaktadır. Hem bir kadın hem bir yahudi olarak yitirmeyi de dışlanmayı da sonuna kadar yaşayan Cixous için siyasal bir strateji olarak yazıya yoğunlaşmak çok önemlidir. Eril dünyanın egemen kabulleriyle oluşmuş olan dilin dışında tutulan kadın için bu durum dezavantaj değil aslında bir avantaj konumundadır. Çünkü bu dışarıdalık bir anlamda onun dilin sınırlayıcı alanından uzak kalması demektir. İşte bu uzak olma durumu kadına özgürleşme yolunu açmaktadır. Kadın hâkim yazma ve düşünme şekillerinin dışındaki yeriyle mevcut egemen yapıyı dönüştürme fırsatı yakalamakta dolayısıyla kendine açtığı bu özgürlük alanından dünyadaki yerini değiştirebilmektedir. Cixous'a göre erkek yazını ve cinselliği ile kadın yazını ve cinselliği birbiriyle birçok noktada birleşmektedir. Tarihsel ve kültürel koşullardan beslenen cinsel eşitsizlik kadın aleyhine işlemektedir, eşitsizliğin üstün olan tarafı yazıyı tekeline geçirmektedir (Kaylı, 2011: 176).

Berger-Luckmann'a göre (2016: 31), toplumsal olarak nesnelleşerek oluşan anlam stokları tarihsel olarak saklanmakta ve kurumlar tarafından yönetilmektedir. Birey eylemlerini toplumsal bilgilerinden nesnel bir şekilde şekillendirmektedir ve anlam, bireyin sosyal ilişkilerinin öznel arası yapısına bağlanmaktadır.

Toplumsal olarak nesneleşen kadın ve erkek rolleri toplumun bir anlam stokunun görünür halini oluşturmaktadır. Bu anlam ise tarihten bağımsız değildir. Kişinin eylemleri toplumun oluşturduğu bilgi sayesinde ortaya çıkmaktadır. Kadın ve erkek eylemlerini doğduktan hemen sonra öğrenmeye başlamaktadırlar. Deneyimleri eylemler olarak ortaya çıkararak kendisini konumlandıran kadın, toplumsal anlamdan yararlanmaktadır. Öznel ve nesnel anlam kişinin toplumdaki konumunu meydana getirmektedir.

Berger-Luckmann'a göre (2016: 33), anlam stokları önemlidir ancak bu anlam stokları eşitsizlik yarattığı sürece yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Kadının

kendi anlamını üretmesi amacıyla yazıya yönelmesi ve yazıyla sosyo-kültürel ve ekonomik olarak tarihsel süreçte görünür olması gerekmektedir. Böylelikle bedenini tanıması mümkündür. Beden-yazı ve anlam birbirleriyle ilişki halindedir. Yazıyla anlamını oluşturan kadın, bedenin ilişkişel düşünümünü mümkün kılmaktadır.

3.6.2 Luce İrigaray: Kadınsı Yazı ve Bedenin Gardıyanlığı

İrigaray için kadının özne olması önemli bir konudur. Özne olarak var olmak ise kadının yalnızca dile girmesiyle değil toplumsal pratiklerin içinde bir özne olarak yer almasıyla mümkündür. Bu durum ise kadının kültürel siyasal gerçekliğin yapımında yer almasıyla olabilecek bir süreçtir. Luce İrigaray, Helen Cixous'un kadın cinselliğinin ve kadın bedeninin kadın yazınının önemli sacayakları olduğu fikrine katılmasına rağmen birçok noktada ondan ayrılmaktadır (Kaylı, 2011: 181).

Bireyin davranış şekilleri kurallarla belirlenerek pratiğe dökülmekte ve birey rollerini nasıl yerine getireceğini öğrenmektedir (Berger-Luckmann, 2016: 61). Toplumsal pratiğe giren birey, beklentilere uygun davranış biçimleri sergileyerek normal kategorisine de dâhil olmaktadır. Gündelik hayatta sergilenen davranış biçimleri ve eylemler kişinin temel yatkınlıklarını oluşturmaktadır.

İrigaray'ın esas itibari ile ilgilendiği şey, kadına özgü bir toplumsal biçime öncülük etmek böyle bir düşünceyi cesaretlendirmektedir. Kadını erkekleştirmeye yöneltmek oldukça tehlikelidir ve eşitliğin anlamı erkek gibi olmak olarak tanımlanmamalıdır (Sorup, 2004: 171). Kadınların çoğu, onlara "erkek gibi kadın" diye hitap edilmesinden hoşlanmaktadır. Çünkü kadın kendini erkeklere biçilen rollere uygun görmektedir. Örneğin güçlü sıfatını benimsemektedirler. Hatta çoğu kadın sırf bu cümleyi duymak ya da bu cümleye layık olmak için çaba harcamaktadır. Bunu bir lütuf olarak değerlendirmektedir. Oysa ne kadının erkek gibi ne de erkeğin kadın gibi davranması gerekmektedir. Roller ve davranışlar o kadar keskin çizilmektedir ki herhangi biri diğerrinin rolünü benimsediğinde -örneğin kadın erkek gibi davrandığında takdir görmekte, erkek ise kadın gibi davrandığında aşağılanmaktadır- yine aynı ayrım söz konusu olmaktadır. Elbette tersini düşünmekte mümkündür. Toplum benimsediği davranış kalıplarından çıkmakta oldukça zorlanmaktadır. Kadın ya da erkek fark etmez insanların olmak istedikleri gibi davranmaları gerekmektedir. İtibar görmek için değil o davranışı benimsediği ve gerçekten kendisi istediği için sergilemesi gerekmektedir. Bir erkek küpe takıyor diye aşağılanmaması gerekmektedir. Kişisel tercihler başkaları tarafından çok fazla sorgulanıp eleştirildiğinde toplumsal kalıp yargılar daha da güçlenmektedir.

İrigaray'a göre *kadın gibi konuşmak ve kadın olarak konuşmak* arasında bir ayrım bulunmaktadır. Kadın olarak konuşmak yalnızca psikolojik olarak şekillenmeyi değil aynı zamanda toplumsal konumlanmayı da içermektedir (Sorup, 2004: 178). Kadın gibi davran, kadın gibi giyin şeklindeki sözler normalin dışına çıkmaya çalışan insanlara söylenen ve eleştiri içeren cümlelerdir. Kadınları belirli kalıba koymaya çalışmaktadır. Kadın olarak konuşmak ile kadın gibi konuşmak bu yüzden farklılık içermektedir.

Erkek kadını öteki olarak kimliklendirdiğinden onu tam görememekte ve tam olarak anlayamamaktadır. Ötekinin görünmezliği ölçülemezliği ve sonsuzluğu söz konusudur. Burada şu soru akla gelmektedir, kadın nasıl kendini bu zihinsel karşıtlıkların dışında tanımlayabilmektedir? İrigaray'a göre bir kadının sembolik ve sosyal düzeni oluşturulması için kadının toplumsal kontratını önermektedir. Bu toplumsal sözleşmeyi oluşturabilmek için bir dile ihtiyaç bulunmaktadır. İrigaray'a göre var olan söylemsel işleyişlerin yıkılması ile dil oluşmaktadır. Erkek logosunun kurduğu erkek özneli düşüncenin dışına çıkmak için kadın kendi tarzını yazısını yaratmak durumundadır (Işık, 1998: 81). Birinin diğerini anlaması için öncelikle önyargıların kırılması ve tanımlamanın değişmesi gerekmektedir. Öteki olarak konumlandırmadan anlamaya çalışmak gerekmektedir. Erkeğin öteki olarak konumlandığı kadını anlaması için ona olan bakış açısını değiştirmesi gerekmektedir.

İrigaray toplumsal düzen kültür ve psikanalizin anneyi dışladığı ve yasakladığı savından hareketle kız çocuk ve anne arasında babanın yasakladığı bedensel temasın tekrar kurulmasının gerektiğini vurgulamaktadır. İrigaray'a göre kadının konumunun farklılaşması amacıyla anneye, kadınlar arasında kadınların içinde yeni bir hayat verilmesi gerekmektedir. Annenin arzularının babanın kanunu tarafından yok edilmesine karşı çıkmak ve ona zevk alma konuşma ağlama ve kızabilme hakkı tanınmalıdır. Bunu yapabilmeyin yolu olarak önerilen ise yeni kelimeler yeni cümleler bulmaktır. Bunlar anne ve kızının bedeninin ilişkisini ortaya çıkaracak cümleler, kadının bedenini tercüme edecek kelimelerdir (Işık, 1998: 78-79).

İrigaray, kadınların annelerinden ayrılmalarında yaşadığı güçlük üzerinde duran psikanalitik görüşü onaylamaktadır. Bu görüşe göre kadınlar kendisi ve diğeri arasındaki ayrımın net olmadığı, kimliğinin yitimine neden olacak ilişkilere kolaylıkla kayabilmektedirler. Bu durum ise kadının simgesel düzendeki yerinin bir sonucudur. Kadına özgürleşme yolunu kapatan ve eksik erkek olarak kurgulayan

toplumsal düzenden ve kadından içinde yaşadığı toplumun kurallarını kabul etmesi beklenmektedir. Babanın toplumsal otoritesini kabul edip onunla özdeşleşemeyeceğini anlayan kız çocuğu başlangıçta reddettiği annesini taklit etmek zorunda kalmakta ve başka bir erkeğin sevgisini kazanma yoluna gitmektedir. Aksi takdirde, toplumun belirleyici egemen kalıplarının dışına çıktığı için kendini terk edilmişlik ve yalnızlık içinde bulmaktadır (Kaylı, 2011: 179-180).

Kadın, bedeninden ve arzusundan kaynaklanan yazıyla bu engeli aşabilmekte ve yine İrigaray'a göre anne ve kız arasındaki ilişkinin ortaya çıkacağı babanın dilinin yapmaya kalkıştığından farklı, bedensel temasın yerini almayan, cismani olanı örtmeyecek ve onu konuşacak kelimelerin, dilin keşfi gerekmektedir. İrigaray'a göre kadının sessizleştirilmiş bedenlerden çıkması gerekmektedir. Ama öte yandan tarihsel olarak bekçisi olduğu bedenin kendinde kalmasını sağlaması gerekmektedir. Bu bekçilik onda kalmalı ve bu yolla kendi bedeninin garantörü olmaya devam etmelidir. İrigaray kadınlara seslenerek şöyle demektedir: *Hadi artık sessizliğin ölümcül sessizliğin bekçisi olmayalım*. Böylece İrigaray'a göre zarafet, kelimenin arasından ve ötesinden sessizce konuşmaya başlamaktadır (Işık, 1998: 82). Kadın dili keşfederek yazıya dönüştürecek ve alışkanlık haline gelen tarihsellik sorgulanmaya başlanacaktır. Bedeni tanıyan kadın kendi bedeni üzerinde toplumdan daha çok söz sahibi olmaktadır.

İrigaray için kadınlar kendilerine özgü bir dil oluşturmak zorundadırlar. Erkekler her süreçte kendileri için evler kurmaktadır. Bu evlerin içini dille, ataerkil söylemle, kavramlarla ve kuramlarla donatmaktadır. İrigaray'a göre kadınların gereksinim duydukları şey üstlerinde tahakküm kurmadan esir etmeden her daim göz hapsine olanak vermeyen oturmaya elverişli bir evdir. İrigaray için kadın gibi konuşmak ile kadın olarak konuşmak iki farklı edimdir. Erkek gibi yazmanın ve konuşmanın yetenekle ilgili olduğu kadar, doğru nesnel bilginin iddiasıyla birlikte anlamın denetiminin de kontrol altına alınmasıyla ilgili bir süreç olduğu inancı hâkimdir. Kadın gibi yazmak ise anlamın bulanıklaşmasına yeteneğin olumsuzlamasına doğruluk ve bilginin denetiminde tutulamaması olarak görülmektedir. İddialarda bulunup dogmatik olma durumu, eril duruşun bir göstergesidir (Kaylı, 2011: 180).

İrigaray, kadınların kendilerini hissetmeleri için üç strateji önermektedir. Birincisi, kadınlar dilin doğasına dikkat etmek zorundadırlar. İçinde yaşanan dünyada hâkim dil, erkekçil bir dil olsa bile cinsiyetten arındırılmış bir dil yaratma

çabasına karşıdır. İrigaray kadının da içinde özne olarak yer aldığı sembolik ve sosyal düzenin oluşturulması için kadının toplumsal sözleşme yapması bunun içinde yeni bir dil oluşturması gerekliliği üzerinde durmaktadır. İrigaray'ın özgürlüğe yönelik ikinci stratejisi, kadın cinselliğine ilişkindir. İrigaray'a göre kadın çifttir daha fazlası o çoğuldur. Kadının arzularını savunmayı öğrenmesi gerekmektedir ve hayatında erkeğe ihtiyaç duymadan var olmalıdır. Sessizleştirilmiş bedenlerden kadının çıkması gerekmektedir; fakat tarihsel olarak bekçisi olduğu bedenin kendinde kalmasını sağlamalıdır. Kadın babanın ve kocanın arasında özel alanda bir proleter gibi var olmaktan kurtulmalıdır. Son olarak Ataerkilliğe karşı verilen mücadelede üçüncü strateji erkeklerin kadınlar üzerinde uyguladıkları mimikleri aynen iade etmektir. Eğer kadınlar erkeklerin gözlerinde imajlar olarak var iseler o zaman kadınlar bu imajları alıp daha da büyütürer erkeklerle yeniden yansıtılmalıdırlar (Kaylı, 2011: 182-183-184).

3.6.3 Julia Kristeva: Ölü Bedenden Konuşan Bedene

Tarih sahnesinde çoğu zaman en üst basamaklarda hep erkekleri görülmektedir. Örneğin onlar hep iyi bir yönetici, iyi bir şair ya da yazar, çoğu zaman kahraman konumundadırlar. Hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde okunan romanlar ya da şiirlerde, çoğunlukta hep erkekler var olmaktadır. Tabi ki de bu demek değil ki kadınlar yazmadı ya da yazsalar da iyi değiller. Genel olarak ele alındığında onlar toplumda nasıl ikinci planda bulunmakta ise bu alanlarda da ikinci konumda bulunmaktadırlar. Bu yüzden Kristeva onların dile yönelip yazmaya çağırılmaktadır.

Kristevaya göre kadınlar iki tarzdan biri içinde yazmaya eğilimlidirler. Ya büyük oranda aile yapısını taklit etmeye çalışan, ailenin yerini dolduracak yaşamöyküsü romanları, aşk romanları, aile tarihleri kaleme almaktadırlar böylece gerçek bir ailenin yerine koydukları öyküler imgelemekte ve hatta düşlemler üretmektedirler ya da bedene ve onun ritmine bağlı histerik özneler olarak yazmaktadırlar (Sorup, 2004: 185).

Julia Kristeva, Cixous ve İrigaray gibi kadının batı kültürünün fallus ve logos merkezli yapısı içindeki konumuna karşı çıkmaktadır. Bedenden kaynaklanarak kadının konumunu dönüştürme önerisi getirmektedir. Ötekinin bundan dolayı kadının bedeninin Batı kültüründe iğrenç olmakla özdeşleştiğini vurgulayan Kristeva iğrenç olmanın öznenin karşısındaki nesnenin bir özelliği olduğunu söylemektedir (Işık, 1998: 82). Kristeva (2014: 13) "iğrenmeyi", varlığın kualsız içeriden veya

dışarıdan kaynaklandığı düşünülen tahammül ve tahayyül edilebilir ihtimalini bir tehdiye karşı şiddetli isyanlardan biri şeklinde ifade etmektedir.

Kristeva, kadına karşı işleyen baskı ve ayrımcılığın işleyişini açıklarken "abjection"(dışlama) kavramını kullanmaktadır. Abjection, bir grubun ya da bir öznenin varoluş sınırlarını tehdit eden her şeyi dışlama nedeni olabilecek psikolojik bir tepkidir. Kristeva annenin işlevi ile abjectionun birbirinden ayıramayacağını belirtmektedir. Anne bir arzu öznesi ya da nesnesini değil süreklilik ilişkisini belirtmektedir (Kaylı, 2011: 172-173).

Kristeva, beden düşüncesinin toplum bilimlerine girmesi gerekliliğini vurgulamakta ve öznelğin oluşumunda anne-kız ilişkisi üzerinde durmaktadır. O "konuşan beden" fikrini ortaya atarak bedenin sosyal bilimlere girmesini amaçlamaktadır. Dil ve öznellik ilişkisi üzerinde yoğunlaşan Kristeva, düşüncenin merkezine kendini yerleştirmiş batılı beyaz erkek yönetici dünyanın, fallus ve logos merkezci düşüncesine karşı çıkmaktadır. Bu düşüncenin kadının öteki konumunu beden ekseninde dönüştürmeye çalışmaktadır. Kristeva, dili erkeğin oluşturduğu bir dil olarak gördüğü için, tıpkı gündelik hayatta erkeğin otorite ve gücünü simgelediği gibi dilde de aynı otorite ve gücü simgelediğini düşünmektedir. Dili üretken olarak gördüğünden konuşan özneleri tekrar canlandırmayı hedeflemektedir. "Kristeva konuşan bedenin önemini iki nedenden hareketle açıklamaktadır. İlki, dilin mantığı sembolik düzene geçişten çok önce bedensel işleyişlerde yani semiyotik düzende mevcuttur. İkincisi, bedensel dürtülerin dildeki etkileri göz ardı edilememektedir. Anlam semiyotik ile sembolik arasındaki diyalektikten ortaya çıkmaktadır" (Kaylı, 2011: 168-169).

Kristeva Rus Dilbilimci ve edebiyat eleştirmeni M. Bakhtin'in dialog ve karnaval kavramlarını ödünç alarak semanalizde kullanmaktadır. Bakhtin, Saussurecü geleneğin tanımladığı dil ve yazı yaklaşımlarından daha farklı bir çözümleme biçimiyle romana ve roman yazarının konumuna yaklaşmaktadır. Sürekli ötekine karşı aşkın olan egonun yerine başka bir şey ortaya çıkarılmak istenmektedir (Işık 1998: 83-84). 20.yüzyılın başında meydana gelen değişimlerle birlikte dil düşünsel etkinliklerin merkezinde yer almaktadır. Julia Kristeva, Bakhtin'in söyleşim kavramından yola çıkarak metinlerarasılık kavramını ortaya çıkarmaktadır. Metinlerarasılık hem postyapısalcı hem de postmodern düşünceyi etkilemektedir.

Kristeva, metinden ve metinlerarasılık tanımından her türlü insan izini silmekte, onu yalnızca bir dil olgusu çerçevesinde tanımlamaktadır. Kristeva'da

öznelerarasılık kavramının yerini metinlerarasılık almaktadır. Bu noktada Kristeva, Bakhtin'den tümüyle ayrılmaktadır. Çünkü Bakhtin için söylem, yarı yarıya başkasının söylemidir. Barthes de "Metin Kuramı" adlı yazısında, kısa bir bölümde metinlerarasılıktan söz etmektedir ve Barthes'e göre her metin metinlerarasıdır. Her metin içinde farklı düzeylerde tanınabilecek başka metinler bulunmaktadır. Her metin eski alıntılarının yeni bir örgüsüdür. Ona göre, metinlerarası yoluyla önceki ya da çağdaş "dil", bir dağılım işlemiyle metne girerek metne bir üretkenlik sağlamaktadır. Barthes bu anlamda Kristeva'yla uzlaşmaktadır ve metni, bütünüyle bir dil olgusu olarak görerek metinlerarasılığı onun bir ölçütü yapmaktadır. Barthes, *Metnin Hazzı* adlı yapıtında, metinlerarasılığı yeniden ortaya koyarak; onu, sonsuz bir metnin dışında yasama olanaksızlığı olarak tanımlamaktadır (Rızvanoğlu, 2007: 7-8).

Karnaval kavramı kimliklerin maskelendiği bir kahkaha ile bütünleşerek kurulu düzene karşı geçici bir tavır almayı göstermektedir. Kristeva dilin heterojen yönüne semiyotiğin analize geçilebileceğini ileri sürmektedir. Kristeva semanalizin merkezine chora kavramını yerleştirmektedir. Chora, kesintileri ve kopuşu başka bir zamanı temsil etmektedir; chora ritmdir. Chora bir anlamda karnaval kargaşasının yerini alırken bu ritimde karnaval kahkahasının yerini almaktadır. Kristeva kadın yazısının annenin bedenden hareketle oluşturarak bir tarz olarak hem kadın yazısının çözümlenmesi için bir bakış açısı ortaya koymak istemektedir, hem de karşıtlıklarla kurulu düşünce sisteminden kopuşu gösteren bir dialogun mümkün olduğunu düşünmektedir (Işık, 1998: 85).

Kristeva Platon'dan khora kavramını ödünç almaktadır. Platon bu kavramı biçimsiz, anlaşılmaz olarak tanımlarken, Kristeva anlaşılmaz terimini çıkararak biçimsiz anlamını kabullenmektedir. "Chora" kavramı Türkçe'ye uzam olarak çevrilmektedir. "Kristeva'ya göre konuşan özne, imsel *khora* ve simgesel araçların her ikisine de ait olarak ortaya çıkmakta ve sonuçta, kendi bölünmüş doğasına göre açıklanmaktadır. Bu durumda imleme süreci, metnin iki özelliği aracılığıyla çözümlenmekte yani iletişimin dili ve dilbilimsel çözümlemenin nesnesi olan olgu-metin (*phenotext*) ve dilin belirli öğeleri veya görünümleri aracılığıyla saptanan ürem-metin (*genotext*) aracılığıyla, yazının birçok farklı biçimi, çeşitli biçimlerde bu heterojen işlemlerden etkilenmektedir"(Rızvanoğlu, 2007: 104).

Kristeva'nın çağdaş düşünceye en önemli katkılarından bir tanesi konuşan beden düşüncesini sosyal bilimlere dâhil etmesidir. Dil ve öznellik ilişkisi üzerinde

yoğunlaşan Kristeva, düşüncenin merkezine kendini yerleştirmiş batılı, beyaz erkek yönetici dünyanın, fallus ve logos merkezci düşüncesine karşı çıkmaktadır. Kristeva, konuşan bedenin önemini iki nedenden hareketle açıklamaktadır. İlki, Lacan'ın ayna teorisinin aksine, dilin mantığı sembolik düzene geçişten çok önce bedensel işleyişlerde yani semiyotik düzende mevcuttur. İkincisi, bedensel dürtülerin dildeki etkileri göz ardı edilemez. Anlam semiyotik ve sembolik diyalektikten ortaya çıkmaktadır (Kaylı 2011:168-169).

4. İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ VE BEDENE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Beden ve beden sosyolojisinin ilişkisel düşünümünü temellendirmek amacıyla bedene yönelik yaklaşımlar ekseninde bedenin ilişkili olduğu alanlara değinmek gerekmektedir. Beden, söylemler çerçevesinde dönüşerek davranışlarda vuku bulmaktadır ve söylemler, tözcü algıdan beslenmektedirler. Bu bağlamda Derrida'nın yapısöküm kavramını söylemlerdeki tözcü algıyı aşmak için kullanmak gerekmektedir. Tözcü algının oluşmasına neden olan en önemli faktör ise gücün *disipline etme* stratejisidir. Bu yüzden Foucault'un bedeni bir disipline etme aracında etkisi olan bilgi, iktidar ve güç kavramları ekseninde bedenin tarih boyunca nasıl normalleştirilmeye çalışıldığı incelenmektedir. Bedenin normalleştirilme süreci bedeni kendisine ve topluma hapsedmiştir. Bu bağlamda bedenin özgürleşme sorunsalında Deleuze ve Guattari'nin organsız beden kavramı önemli rol oynamaktadır. Bedenin biçimlendirilmemesi ya da düzenlenmemesi gerektiğini vurgulayan organsız beden, kapitalist sistemin beden üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Kapitalist sistemin görünürlüğünün giderek arttığı bugünün tüketim toplumlarında beden, Baudrillard'ın da değindiği üzere giderek metalaşmaya başlamaktadır ve metalaşan beden, arzu nesnesine dönüşmektedir. Tüketim kültürü ile oluşan farklılaşma müphemliği de beraberinde getirmektedir.

İnsanlar, farklı olana yükledikleri anlamlar ile müphemlik duygusuna kapılmaktadırlar. Bauman, düzen ekseninde anlamların meydana geldiğine ve düzen algısının dışında meydana gelen her şeyin düzensizlik olarak nitelendirilmesi sonucu insanların belirsizlik duygusuna kapıldığını ifade etmektedir. Müphemlik duygusu ise farklılığa olan saygıyı ortadan kaldırmaktadır. Beden, sürekli olarak toplum tarafından düzenlenmektedir. Beden Elias'ın da üzerinde durduğu gibi değişen ve dönüşen bir sosyallik içerisinde bulunmaktadır. Beden bu yüzden hem toplumdan hem de bireyden bağımsız düşünülemez. Karşılıklı oluşan bağımlılık ilişkileri ise figürasyonları meydana getirmektedir. Beden bu nedenle ilişkisel bir kavramdır. Bireylerin gerçekliğe dair oluşan tözcü ilişkileri yatkınlıkları ekseninde meydana gelmektedir. Bu yatkınlıklar ise aşinalık deneyimi sonucunda oluşmaktadır. Bourdieu'nun habitus terimi toplumsal yatkınlıkları ifade etmektedir ve toplumsallaşan bedenin toplumun var olma biçimlerinden bağımsız olmadığını belirtmektedir. Yatkınlıkların taşıdığı tözcü nitelikler eril tahakkümü meydana getirmektedir. Bedenin ilişkiselliği tözcü algı ekseninde şekillenen yatkınlıklardan kurtulduğundan bedensel özgürleşmeden bahsetmek mümkün olacaktır.

4.1 Jacques Derrida: Yapısöküm

Modern özne etrafında çeşitli değerlendirmeler yapan J. Derrida, fark ve yapısöküm üzerinde durmaktadır. Derrida'nın fark anlayışı yapısökümle birleşerek gerek tarihin gerekse de öznenin durumuna farklı bir açılım getirmektedir. Bu sabit bir kopuşa işaret etmektedir. Gösterilen kavram ya da nesne çekilmektedir ama gösteren orada durmaktadır. Derrida'ya göre geriye; doğru ya da yanlışın, ihtimalin, taklidin dışında taklitçilik, hayali olmayan rüyaların yazımı ve kurgu kalmaktadır. Derrida, Batı geleneğinde beden ve şeyin ruha, nefese, konuşmaya ve logosa dışsal olarak ele alınışı gibi yazının da hissedilebilir bir şekillendirme olarak kabul edildiğini söylemektedir. Derrida yazının Batı geleneğinde baskı altında tutulduğuna dikkat çekerken, yazının konuşma karşısında küçümsendiğini vurgulamaktadır (Işık, 1998: 92).

Dilin işlevi ve rolü sorunuyla ilgilenen Derrida, yapısöküm olarak adlandırılan bir yöntemle tanınmaktadır. Bu yöntem herhangi bir metin içinde geçen kavramların metnin bütünlüğü açısından tutarsız ve ikircikli kullanımlarından yola çıkarak, metnin yazarının kurduğu kavramsal ayrımların başarısızlığını açıklamak amacıyla geliştirilmiş bir metin okuma yöntemidir (Sorup, 2004: 54-55). Derrida bu yöntemi, metinlerde geçen ikiliklerin yarattığı ayrımları anlatmak amacıyla geliştirmektedir. Dil, ikiliklerin oluşmasına katkı sağlayan en önemli araçlardandır. Yapı sökülme terimi, gündelik hayattaki ikiliklerin ortaya çıkardığı ayrımlaşmaları yok etmek için kullanılmaktadır.

Derrida, sistematik anlam ve dünyayı bir kontrol aracı olarak dil fikrini tamamen terk etmektedir. Anlam dile bir dayatma biçimi olan kapanma edimiyle empoze edilmektedir. Anlam her zaman kendini bütünlüklü ve sistematik bir biçimde göstermektedir ancak bu görünüş bir yanılsamadan ibarettir. Dil, kapanma dayatmasından kurtulduğunda kendi düzensizliği içinde doğal ve öngörülemez bir görkemlilik sergilemektedir. Bu yüzden Derrida'nın projesi, dili düzenliliğin dayatmasından kurtarmak, anlamı yapısökümüne uğratarak kapanmayı engellemek ve böylece dile açıklığını yeniden kazandırmaktır (Cuff vd 2013: 309). Anlam, dil ile kendisini göstermektedir. Dil, düzensizliklerle dolu bir anlam karmaşasıdır. Derrida bu yüzden dili yapısökümüne uğratmaya çalışmaktadır. Dil toplum tarafından oluşturulan ortak bir dildir ve bireylerin eylemlerini etkilemektedir.

Birey, hayatın farklı alanlarındaki eylemlerini belirleyen ortak değerlerin ve aynı zamanda her yönüyle özdeş olan tekil bir gerçekliğin bulunmadığı bir dünyada

büyümektedir. Birey içerisinde yetişip büyüdüğü yaşam topluluğuna oluşturulmuş olan yüksek bir anlam sistemiyle adeta cisimleşmektedir. Ancak buna diğer insanların anlam sistemi gözüyle bakılmamaktadır (Berger-Luckmann, 2016: 45).

Düzenin oluşturduğu anlam, dil ile kendini ifade etmektedir. Ancak düzen esasına dayalı olarak oluşturulan anlamların yapısökümüne uğratarak yeniden üretilmesi gerekmektedir. Toplumsal doğrular söylem yoluyla üretilmektedir. Gündelik hayatta oluşan anlam bağlamsallıktan uzak "doğru" kabul edilen, ancak sorgulanması gereken söylemler içermektedir. Anlam keskin bir şekilde oluşturulmaktadır ve giderek sorgulanmayan bir yapıya dönüşmektedir. Oysa söylemin bir yönüyle tekrarlanabilir olması gerekmektedir.

Derrida aynı olmamanın ne anlama geldiğini düşünürken farkın ilişkisel olduğunu belirtmektedir ve fark uzamsal bir mesafeyi ifade etmektedir (Richards, 2014: 23). Toplumsal hayatta oluşan pek çok ikilik bulunmaktadır. Bu ikiliklerin yarattığı farklar ve ayrımlar kadının toplumdaki konumunu etkilemektedir. Bu konum eşitsizliğin meydana gelmesinde etkilidir. Yapısöküm toplumsal söylemlerin ve davranışların yıkımını sağlamaktadır ve bu çerçevede düalizmlerin de yıkımını kolaylaştırmaktadır.

Derrida'ya göre ikilikler yıkılamaz bir niteliğe sahip değildir ve ikilikler karşıtlıklara dayalı egemen bir unsur olarak görülmektedir. Yapısöküm, metinlerin kendi içlerinde bölündüklerini ortaya koyarak, metnin bir parçasının diğerleri üzerindeki etkisini açığa vurarak ve metnin kendisine dayatılmaya çalışılan düzene nasıl direnç sergilediğini açıklayarak uyumsuzluklar ve paradokslar üretmektedir. Yapısöküm işlemi, iki kategori arasındaki bir karşıtlığın gerçekte bir karşıtlık olarak sürdürülemeyeceğini göstermek olarak anlaşılabilir (Cuff vd 2013: 319).

Derrida, metafiziksel varsayımlara artık gerçekte inanılmayacağı konusunda yapısalcılarla aynı görüştedir; bu nedenle büyük geleneğe yeniden hayat vermeye çabalamamaktadır. Derrida, ikilikleri zıtlıklar şeklinde ele alarak, doğal kalmasındaki metafiziksel dizileri göstererek, bunları yapı sökümüne uğratmaktadır (Skinner, 2013: 61).

Yapısöküm kurmayı ve aynı zamanda yıkımı barındıran bir anlama sahiptir. Yapısöküm okuma olarak da anlaşılabilir ve Derrida, yapısökümünü büyük anlatılar üzerinde uygulamaktadır ve yapısalcı dilbilim ve antropolojiyi eleştirmesi nedeniyle de post yapısalcı olarak değerlendirilmektedir. Derrida, metnin anlamını yeniden kurmamakta; bunun yerine onu yapı sökümüne uğratmaktadır. Bir metin,

belki de bir mesaj ileten, fakat daha genel bir biçimde kendisine dışsal olan bir gerçekliği temsil eden ya da böyle bir gerçeklik yaratan, birleştirilmiş, tutarlı bir bütün olmada başarılı olmuşsa etkide bulunmaktadır. Yapısöküm, bir eserin temsil etmedeki başarısızlığını, içkin olarak da, herhangi benzer bir eser ya da metin tarafından karşılaştırılabilir başarısızlığının olasılığını göstermektedir (Skinner, 2013: 59).

Derrida'nın metin üzerine kavramsallaştırdığı yapısöküm kavramı, metnin içerisindeki ikiliklerin başarısızlığına yönelik bir yaklaşımdır. Gündelik hayat içerisinde oluşan ikilikler, dilin anlamsallaştırılması ile meydana gelmektedir. Bedenin gündelik hayat kavramsallaştırması ve yeniden yorumlanması bağlamında Derrida'nın yapısöküm kavramı işlevseldir. Bedenin toplumsallığı pratiklerin anlamlandırılması ile oluşmaktadır. Pratikler ortak anlamlardan meydana gelmektedirler. Anlamlar ise söylemlerle yeniden üretim sürecine dâhil olmaktadır. Bedenin söylemler yoluyla oluşan toplumsal anlamı bedenin yıkamadığı en önemli engellerdir. Yapısöküm bedenin toplumsal anlamını yıkmak için gereklidir.

Derrida'nın eleştirel düşünme yöntem olarak yapısöküm kavramını geliştirmektedir. Dilin yeniden düşünümünü vurgulayarak düşünce yapısını etkileyen ikili karşıtlıkların yapısöküme uğratılabileceğini vurgulamaktadır. Çünkü dil sabit değildir. Beden de sabit olmadığından bedene yönelik oluşan söylemlerin de yapısökümüne uğratılması gerekmektedir. Bu yüzden yapısöküm yeniden düşünmeyi hedefleyen bir kavramdır ve anlamın ve dilin yarattığı tözcü önyargıları yapısöküm kavramı ile aşmak mümkündür.

4.2 Michael Foucault: Pasifleştirilmiş ve Disipline Edilmiş Beden

Derrida ve Foucault, aralarındaki farklılıklara rağmen hümanizm tarafından öne sürülen kendi kendine yeterli, bağımsız ve gerçek bir özne tasavvuruna yönelik eleştirileri bağlamında bir takım ortaklıklar göstermektedirler. Onlara göre böyle bir özne tasavvuru, hümanist bir söylem tarafından yaratılan kültürel ve ideolojik bir maskedir. Derrida dil bilimini, Foucault ise söylemlerin tarihini kullanarak zorunlu bir kimliğe sahip özne kavramını yıkmaya çalışmaktadırlar. Onlara göre zorunlu-doğal bir özden söz edilememekte ve bu tür varsayımlar, hümanist anlayışın dayatmalarıdır (Saliya, 2013: 41).

Bilgi, iktidar ve güç kavramları üzerinde duran Foucault, yapıtlarında; delilik, hastalık, suç ve cinsellik konularını analiz etmektedir. Foucault'un üzerinde durduğu

konular, modern literatürden genelde ihmal edilmiş olan konulardır. Yapmış olduğu bu çalışmalarda Foucault, toplumun normal diye sınır çizdiği davranış kalıplarının dışında kalan ve anormal olarak nitelendirilen davranışları sorunsallaştırmaktadır.

Kadın ve erkek, toplumun çizdiği normal sınırlar içerisinde kalan ve topluma uygun davranış biçimleri geliştiren bir sürece dâhildirler. Bunu sağlayan ise yanlış bilgi ile bu bilgiyi ortaya çıkaran ve de yaygınlaştıran güçtür. Toplumda öteki olarak nitelendirilerek dışlanan gruplar arasında deli olarak nitelendirilenler, suçlular, hastalar, yaşlılar ve de normal sınırları aşmaya çalışan kadın ve erkekler bulunmaktadır ve bedene yönelik gerçekleşen müdahale hepsi için geçerlidir.

Foucault, “kişinin kendi bedeni karşısındaki konumu, başka bedenlerin ve toplumun karşısındaki konumu nedir?” sorusu üzerinde durmaktadır. (Işık, 1998: 107) Bedensel müdahale, farklı zamanlarda farklı şekillerde dışlanan kişilere uygulanmaktadır. Kadın ve bedenine yönelik gerçekleşen müdahale ise bugünün tüketim toplumlarında söylemsel ve görsel boyutta gerçekleşmektedir.

17. ve 18.yüzyıllarda doğrudan bedene eziyet etme, acı çektirme yoluyla işlerken; modern dönemde dışlama, yalnız bırakma mekanizmaları harekete geçmektedir. Direkt acı çektirme yerine ruha hitap etme, iktidarın sözün eline geçmesi söz konusudur. Foucault cezalandırmayı bedenin siyasi teknolojisinden başlayarak, karmaşık bir toplumsal işlev, siyasal bir taktik, ceza hukuku ve bilimsel bilgi ilişkisinin içinde incelemektedir. Foucault ruha hitap eden modern oluşumun tarihsel dönüşümlerinde ilişkisini inceleyerek, insanın bilimsel statüsü bir söylemin öznesi olarak nasıl oluştuğunu çözümlenmeyi amaçladığını açıklamaktadır (Işık 1998: 110). Beden, tarih boyunca farklı biçimlerde tahakküm altına alınmış ve alınmaktadır. Geçmişte daha görünür bir şekilde var olan bedensel ayırım ve tahakküm bugün görünmeden ama devam ederek var olmaktadır.

Foucault'a göre insan toplumları, insanları ve davranışlarını bilgi normları ile söylemler aracılığı ile düzenlemektedir. Foucault'ya göre modern toplumlarda en önemli söylemler, kuralcı bir şekilde bedeni düzenleme, yapılandırma ve tanımlama ile ilgili olanlardır. Foucault, kişisel bedeni kontrol etmek için modern zamanlarda ortaya çıkan söylemleri incelemektedir. Bu söylemler kişisel beden üzerindeki güç ile ilgilidir. Foucault fiziksel ve sosyal bir alanı ele geçiren bedenlerin toplamı olarak genel toplumda bedenler üzerindeki gücü sınavacak söylemlere değinmektedir. Bu söylemler ise daha fazla sayıda bireyin kontrolü demek olan nüfusun biyo-politiği ile ilgilidir (Bilton, vd. 2009: 232). Söylemler, kimliği ortaya çıkararak davranışları inşa

etmektedir. Bireyler eylemleriyle hayatlarını şekillendirmektedirler. Söylemler toplum tarafından düzenlenmektedirler ve söylemler üzerinden aynı öteki ikiliği ortaya çıkmaktadır.

Aynılık ve ötekilik kategorileri her dönemde oluşmaktadır. Foucault, ötekinin bedeniyle ve düşüncesiyle karanlığın kendisi olduğunu vurgularken, aynı olanın aydınlık olduğunu söylemektedir. Söylem ve ruh bedenden ayrılmaktadır. İnsan bedeniyle ilgili bilgiler dışarıdan bakma ile ilgilidir. Bütün tıp anlayışı anatomiye dayanmaktadır. İnsan vücudunun dış görüntüsünde son bulmaktadır. Klasik epistemolojide şeyler, maddi olan düşünceden, kelime ve öznenen ayrılmaktadır. Bu şekilde bir anlamda bedenlerin kapatılması ayrıştırılması gerçekleşmiş olmaktadır. Foucault 18. yy. ya da 19. yy. başında, bedene acı çektirmeye dayalı olan cezalandırma sisteminin yok olmaya başladığını savunmaktadır (Işık, 1998: 109).

Foucault bir episteme içindeki insanları onun mahkûmları olarak resmetme eğilimindedir. Ancak onlar bu tutsaklıklarının farkında değildirler; onlar episteme içinde düşünmektedirler, ancak onun hakkında düşünmemektedirler. Bu yüzden mevcut epistemeyi bilinçli olarak kavrayamamaktadırlar (Cuff vd. 2013: 286). İnsanlar toplum içerisinde gerçekleştirdikleri eylemlerini, nasıl gerçekleştirdiklerini bilmeden ve sorgulamadan yerine getirmektedirler. Aynı şekilde söylemlerini de bilinçli bir şekilde tasarlayarak ifade etmemektedirler.

Foucault'a göre disiplin eden söylemin amacı bedeni değil ruhu etkilemektir ve kişinin bedeni değil, ruhu cezalandırılarak, bireyin ruhsal bedeni normalleşme sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu sistem bugünkü toplumlarda giderek daha çok görülmektedir (Akgündüz, 2013: 11). Ruhu normalleştirilen insanın bedensel kontrolü daha kolay gerçekleşmektedir. Bu yüzden disiplinin öncelikli amacı bedeni değil ruhu ele geçirmektir ve bu da söylemler ekseninde gerçekleştirilmektedir.

Her iktidar kendine ait bir söylem oluşturmaktadır ve bu söyleme ideolojisini eklemektedir ya da tam tersi ideolojisine göre söylem yaratmaktadır. İktidar var olan söylemi empoze ederek kişilerin beden ve ruhlarına sahip olmaktadır. Böylelikle iktidar toplumun her alanında tahakküm kurmaya başlamaktadır. Beden sürekli olarak bastırılmaya çalışılmaktadır. Tarih boyunca beden, bazen fiziksel bazen de psikolojik güç üzerinden baskı altına alınmaktadır. Beden hep baskı altında olarak, çoğu zaman görmezden gelinerek var olmaktadır. Bu açıdan insanlık tarihi sürekli bedeni baskı altına alarak kontrol etme pratikleriyle doludur.

Foucault tıbbın, bedeninin denetimi için gerekli olduğunu belirtmektedir. Beden kavramını hem fiziksel hem de nüfuz bedeni anlamında kullanılmaktadır. Giderek karmaşıklaşan toplumlarda düzene olan ihtiyaç artmaktadır (Bilton vd 2009: 263). Toplumun düzene olan talebi, karmaşıklığın yarattığı belirsizlikten kaynaklanan endişe sebebi ile artmaktadır. Bu noktada disipline etmeye yönelik yöntemler meydana gelmektedir.

Disipliner teknikler bireysel bedenleri yönetmeye, düzenlemeye ve denetim almaya çalışmaktadır. Biyo-politik uygulamalar ise doğrudan halkın biyolojik varlığıyla ilgilenmektedir (Arpacı, 2011: 77). Biyopolitika, nüfusun ekonomik temelli ele alınması ile ilgilidir. Kapitalizm ile birlikte insan önemli bir kaynak haline gelmektedir. "Bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanması" kapitalizmin vazgeçilmezidir (Körlü, 2015: 42).

Disiplin, beden ile nesnelar dünyası arasındaki ilişkiyi de yeniden belirlemektedir ve bedenin kullandığı nesneyle sürdürmek zorunda olduğu ilişkileri düzene sokarak, beden ile nesne arasında rasyonel bir çark düzeni kurmaktadır. Bu sayede beden-nesne eklemleşmesi sağlanmakta ve iktidar bedenle kullandığı nesne arasındaki temasın tüm yüzeyine sızmış bulunmaktadır. İktidar, beden ile nesneyi fiziksel ve göstergesel olarak birbirine bağlamaktadır. Bir beden-silah, beden-alet, beden-makine, bütünü oluşturmaktadır. Disipliner iktidarın başarısı, bu bütünlüğün oluşturulmasına bağlıdır (Arpacı, 2011: 51-52).

Disiplinin nihai amacı ve etkisi "normalleştirme"dir ve düzensizliklerin kaldırılması ile bedenlerin ve zihinlerin yeniden şekillendirilerek uysal bireylerin üretilmesidir (Best& Kellner, 2011: 68).

Tıbbileştirme, toplumun normalleştirilmesinde etkilidir. Normalleştirme ise toplumun meşrulaştırma süreçlerini gerçekleştirmektedir. Toplum sınıflandırılarak normallik algısı öğrenilerek yeniden üretilmeye başlamaktadır. Bu süreçte bireysellik geride tutularak güçlü toplum ideali amaçlanmaktadır. Normalleştirme toplumsal bedeni uzmanlar tavsiyesi ile oluşmakta bu uzmanlaşma ise bireylerin başkaları ile olan normalliklerini karşılaştırarak üretilmesine neden olmaktadır. Uzmanlar, nüfusu kontrol ederek bireylerin normalliklerine ilişkin kriterler belirlemektedir (Körlü, 2015: 65).

Bütün sistemlerde ve toplumlarda diğerlerinden farklı olan ve kurallara uymayan bireylerin var olduğunu ifade eden Foucault, aynı kişinin aynı anda bütün

alanlardan dışlandığı durumun tek bir tipte birleştiğini belirtmektedir. Bu tip "deli" olarak tarif edilen kişidir. Foucault'nun aktardığına göre hemen hemen bütün toplumlarda "deli" olarak nitelendirilen kişiler her alandan dışlanmaktadır (Arpacı, 2011: 47).

Delilik aslında bugünün karmaşasına verilebilecek en normal tepkidir. Teknolojik gelişme ile kendini sosyal medya ağına kaptıran insanlar, aynı zamanda alışveriş merkezlerini de bir sığınak olarak keşfetmektedirler. Topluluk içerisinde ortak cümlelerin azalması ile daha çok bireyselleşen insan, giderek yalnızlaşmaktadır. Bugünün toplumlarındaki insanların genelde çok seçeneği bulunmamaktadır. İnsanlar ya sisteme uyum sağlayarak düşünmeden, sorgulamadan sahte bir mutluluk oyunu oynamayı seçecekler ya da toplumdan dışlanarak deliliğe sığınacaklardır. Biraz trajik gibi görülen bu durum, bugünün insanının genel durumunu özetlemektedir.

Tahakküm mücadelesinin merkezi olan beden, üzerinde etki eden çeşitli muhalif güçler tarafından biçimlendirilmekte ve bu yeniden biçimlendirilme durumu devam etmektedir. "İnsanın hiçbir şeyi -bedeni bile- kendini tanıma veya başka insanları anlama için bir temel teşkil edebilecek kadar sabit değildir." Beden, yüzeyinde "geçmiş deneyimlerin izini" taşımaktadır: Beden (dil tarafından belirtilen ve fikirler tarafından eritilen) olayların kaydolma alanı, (tözel birlik kuruntusunu yüklemeye çalıştığı) Ben'in çözülme yeri ve sürekli aşınan bir hacimdir (McNay, 2014: 318). Bilgi, iktidar ve güç ekseninde oluşan disipline etme ve tahakküm süreci, normalleştirme adı altında bedenleri kontrol altına almaktadır. Beden, sürekli olarak biçimlendirilmektedir. İnsanın bedeni tarihsel süreçten ve bugünün söylemlerinden bağımsız değildir.

4.3 Gilles Deleuze-Felix Guattari: Organsız Beden

Deleuze ve Guattari için Anti-Oedipus, (kapitalizm ve şizofreni) bedenin her organını makine olduğunu ve bu makinenin yeme, konuşma gibi her organa ait makinenin bulunduğunu belirtir (Işık, 1998: 111). Deleuze, Anti-Oedipus eserinde geç kapitalizmin bilincini şizofrenik olarak nitelendirmektedir. Kapitalizm, ekonomik süreçte bilinci şizofrenik hale dönüştürmektedir (Erdönmez, 2014: 5). Kapitalizm toplumun yarattığı ekinlerle ortaya çıkmakta ve şizofreni bilincini oluşturmaktadır. Normlar ekseninde oluşan düzenin dışında yer alma şizofreniyi, normlara uyum sağlama ise paranoyayı meydana getirmektedir. Deleuze ve Guattari

organsız beden üzerinde durmaktadırlar. Organsız beden düzen adı altında oluşan resim çerçevesinden dışarıya çıkararak, kalıpların kırılmasını ifade etmektedir.

Şizoanaliz, bedeni, yalnızca cinsel organların ve duyu organlarının değil, bedenün ya haz ya da acı duyularına ve duygularına odaklanan ya da kullanım veya tamamlanma eylemlerini gerçekleştiren bütün kısımlarının içinde yer aldığı, terimin en geniş anlamıyla bir "organlar" olarak yorumlamaktadır: tatma organı olarak, aynı zamanda konuşma ve şarkı söyleme organı olarak dil; balta tutma, aynı zamanda bir iztopunu işletme ya da birinin ölümüne işaret etme organı olarak diğer parmakların karşısına konulan başparmaktır. Yine de, şizoanalizin yorumladığı üzere, organları organlaştırmasıyla birlikte beden, verili bir organlaşmasının sürekli sabit hale gelmesini önleyebilen organsızlaşma gücüne ve yerine de anti-üretime ve organsız bedene sahiptir (Holland, 2013: 69-70).

Organsız beden içerisinde arzulayan makineler dilin habercilerini oluşturmaktadır ve oluşan dil bedenleri temsil etmek yerine bedenlerin etkinliğini arttırmaya yöneliktir. Dil de bir bedendir ve dilde her beden gibi dışına çıkmaktadır. Deleuze ve Guattari, görelî ve mutlak olarak ayırdıkları yersiz yurtsuzlaşmada görelî yersiz- yurtsuzlaşmayı bulunulan yerden ayrılarak başka bir yer edinmek olarak görmektedirler. Mutlak yersiz-yurtsuzlaşma ise yerin kendisini koparmayı ifade etmektedir (Çalcı, 2012: 21). Beden her zaman ve her yerde belirli sınırlar içerisinde kalmaktadır ve düzenlenerek kalıba sokulmaya çalışılmaktadır. Bu yüzden organsız beden, bedenün özgürleşmesini ifade eden bir terimdir. Beden tüm tanımlamalardan kurtularak, bağımsızlığa kavuşacaktır.

Zamanın yersiz yurtsuzlaşması için zamanı bir saatte görülebilecek bir şey olarak düşünmemek gerekmektedir. Deleuze ve Guattari, mutlak bir yersiz yurtsuzlaşmadan bahsederken, sadece insanın özgürleşmesinden değil, aynı zamanda kendinden de özgürleşilmesinden bahsetmektedir (Çalcı, 2012: 22). Beden, hem toplum tarafından hem de kendisi tarafından baskı altında bulunmaktadır. Baskıyı yaratan toplumdur ancak toplum insanlardan oluştuğuna göre öncelikle insandan özgürleşmek gerekmektedir.

Beden hem baskı altında olan hem de baskılayanın bulunduğu bir noktadır. Bedenün kavramlar, kategoriler, dil, düşünce dışında diğer önemli bir kavram olarak ortaya çıkan fantazilerle eylemlerini gerçekleştirmesi söz konusudur. Deleuze için fantaziler birer yanılısama, hayal, güç ya da gösterenler olmaktan çıkarak maddileşmektedir (Işık, 1998: 112).

Deleuze ve Guattari, beden ve ilişkileri arzu makineleri olarak isimlendirmektedir. İçsel ve dışsal engeli kalktığında fikirler beden gibi davranmaktadır. Düşüncenin erimesi sonucunda bir arzu makinesine, organsız bedene dönüşmektedir. Organsız bedenler, kendilerini üretmedikleri ve üründen yoksun oldukları için organsız olan ölüm modelleridir. Bireyin içsellığı dışındaki bilinç dışı ortamına organsız beden denilmektedir (Erdönmez, 2014: 5).

Arzulama-üretimini karşı kutbu olan organsız beden ise üretici ve tüketilebilir değildir. Arzulama-makineleri ise sadece bozuldukları anda çalışmaktadırlar. Deleuze ve Guattari bunu ölüm itkisi olarak değerlendirmektedir ve organsız bedenin temel motoru da burada yatmaktadır. Organsız beden, üretilmiş bir bedendir ve bağlayıcı sentez içerisinde oluşumunu gerçekleştirmektedir. Organsız beden orijinal bir hiçliğin kanıtı değildir; dahası bir projeksiyon da değildir, bedenin kendisiyle ya da beden imgesiyle yapabilecek hiçbir şeyi yoktur. Organsız beden imgesiz bedendir. Bu imgesiz, organsız beden üretildiği yerde, var olmakta ve üretim sürecinin içerisine eklenmektedir (Kızılay, 2008: 151).

Deleuze ve Guattari'nin üzerinde durduğu kök-sap (rizom) kavramı birlik ve bütünlüğü olmayan çoklukları ifade etmektedir: "Köksap, kök ağacı ya da ağacımsı yapının bir antitezidir. Ağacımsıların hiyerarşik olmasının yanı sıra köksaplar, hiyerarşik değildir ve birbirinden bağımsız çokluklardır" (Erdönmez 2014: 8). Bedenler, arzu makineleridirler ve söylemsel olarak inşa edilmektedirler. Deleuze'nun "organsız beden" kavramı, bireyin bilinçdışında oluşan bir kavram olarak değerlendirilmektedir.

4.4 Jean Baudrillard: Bedenin Değişen Görünümü ve Tüketim Kültüründe Beden

Toplumlar, tarih boyunca pek çok nitelendirmelere maruz kalmaktadırlar. Bu nitelendirmelerden biri de "tüketim toplumu"dur. Değişen ve dönüşen teknoloji ekseninde tüketime yönelik ilgi giderek artmaktadır. Günlük yaşamı tüketim yönlendirmektedir ve günlük pratik üretim sürecinde de etkili olmaktadır. Tüketimin üretilmesi ise üretimden daha çok ön plana çıkmaktadır. Bugünün toplumu tüketim toplumdur ve tüketim kültürünün etkisi altındadır. Tüketim kültürü, bireylerin toplumsal yaşamlarını tüketim odaklı olarak şekillendirdiğini ifade eden bir kültürdür. Tüketim kültürü kavramı üretilen ürün ve hizmetlerin tüketiciye ulaşmasında kültürün baskınlığını ifade etmekle birlikte bireysel beğenileri, sosyal değerleri ifade eden bir kavramdır (Oğuz, 2008: 46).

Toplumdaki bireylerin dikkatini çekmek ve maddi açıdan yüksek hayat standardına sahip olduğunu göstermenin yolu olarak tüketim, bireylerin hiyerarşi ve prestij amaçlı başvurdukları bir alışkanlığa dönüşmektedir. Bu bağlamda sırf ihtiyacı gidermeye yönelik ucuz şeyler tüketmek yerine pahalı şeyler tüketmek ve bu türden bir tüketimi süreklileştirmek önemli görülmektedir. Gösteren ve gösterilen arasında kurulan bir ilişkide, tüketim nesnesine yüklenilen imgesel anlam, gereksinimin ya da nesnenin kullanım değerinin çok daha ötesindedir. Gösteriş amaçlı tüketimde bireyler, canlı birer moda ya da marka bağımlısına dönüşmüşmektedir (akt. Anık, 2016: 448-449).

Tüketimi sosyo-kültürel faktörler belirlemektedir. Tüketim, toplumsallaşmayı sağlayan bir araç görevi üstlenmektedir. Bu konuda yardımcı olan temel faktör ise kitle iletişim araçları, reklam, pazarlama ve moda yöntemleridir. Tüketim, fiziksel ihtiyaçları ve istekleri gidermenin yanı sıra bireylere statü kazandıran, kimlikler meydana getiren boş zaman aktivitesidir. Değişen teknoloji ile birlikte eskiden olduğundan farklı olarak artık kıtlıktan değil, sınırsız ihtiyaçlardan bahsedilmektedir. Sürekli tüketen ve tükettikçe de yalnızlaşan bir toplumda insanlar, yabancılaşma sürecini yaşamaktadırlar.

Tüketim toplumunun başat unsuru olan reklamlar aracılığıyla toplum, kendine olan inancını imgeler yoluyla sürdürmektedir. Reklamların en temel işlevi geleceğe ilişkin kişilerin hayal kurmalarını sağlamaktır. Ancak bu hayaller daha çok tüketmeye yöneliktir. Reklamlar bireyleri tüketime yönlendirmekle birlikte zamanla kültürel bir boyut da kazanmaktadır. Bireyler reklamlardaki ürünleri aldıklarında statülerinin değişeceğini farklı ve olumlu bir yaşama sahip olacağını düşünmektedir. Reklamlar bireylerin başta kimlikleri olmak üzere tüm yaşamını tüketime göre düzenlemeleri mesajını vermektedir.

Teknolojinin ve kitle iletişim araçlarının etkisi ile tüketim artış göstermektedir. Tüketim kültürünün oluşmasında oldukça etkili olan faktörlerden en önemlileri televizyon ve reklamlardır. Reklamlar ve televizyonların etkisi ile insanlar her gün binlerce söylemden etkilenmektedir. İnsanlar, sıradanlığa mahkûm olmamak için tüketime esir olmaktadır. Reklamlarla, bireycilik, rekabet, hazcılık, cinsiyetçilik, gösterişçilik ve statü arayışı gibi tüketim kültürünün egemen değerleri yeniden üretilmektedir. Hızlı tüketimi arttıran reklamlar, insanları alışveriş merkezlerine yönlendirmektedir.

Vitrinler bugünün toplumlarında giderek daha çok konuşulan bir kavram haline gelmektedir. İnsanlar yalnızca alışveriş merkezlerinin moda ekseninde kuşattığı vitrinleri değil, aynı zamanda birbirleriyle olan iletişim süreçlerini de hızlıca tüketmektedirler. Mutluluk tanımları, tüketim ekseninde gerçekleşmektedir. Mutluluk gibi değer yargıları, bu toplumlarda hızlıca tüketilen teknolojik bir gelişme niteliğindedir. Günden güne değişen insan ilişkileri, insanların değer yargılarını da etkilemektedir. Tıpkı bir eşya gibi insan ilişkileri de çok çabuk değersizleşmektedir.

Tüketimin temel ilkesi ihtiyaçların sınırsızlığı üzerine kurulu olmasıdır. Tüketim, hızlı bir dönüşüm içerisindedir. “Eskileştirme”, bugünün tüketim toplumunda çok çabuk gerçekleşmektedir. Moda kavramı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Günden güne değişen ve gelişen teknoloji daha önceki oluşumu eskitmektedir. Eskiye yönelme ise ötekileştirmeye sebep olmaktadır. Tüketim öğrenilen bir kavramdır. Bu yüzden tüketim, sosyo-kültürel bir nitelik taşımaktadır ve bu süreç bireyselleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Tüketim toplumunun dayandığı en temel yanlış ise *bolluk olduğu için* tüketildiği yönündedir. Tüketim çılgınlığına dâhil olan toplum, tepkisiz veya davranış kalıplarıyla tek tipleştirilmiş bir kitleyi ortaya çıkarmaktadır.

Tüketim toplumu çağında ilişkiler giderek insanlardan ziyade nesnelere ilişkilere dönüşmektedir (Cuff vd 2013: 326). Tüketimi nesnelere bağımsız düşünmek mümkün değildir. İnsanlar kendi aralarındaki iletişimden ziyade nesnelere yükledikleri anlamlara daha çok önem vermektedirler. Teknolojinin, kitle iletişim araçlarının moda-marka-mekân etkisi ile bugünün alışveriş merkezlerinin, fotoğrafın hayata dâhil oluşu anlamların değişmesine neden olmaktadır. İnsanlar artık kendi aralarındaki ilişkilerde bile daha çok nesnelere önem vermektedir. İnsanın insana verdiği değer nesneye verdiği değerden daha azdır. Önceden ihtiyaçları kadar tüketen insanlar, nesnelere çoğalmasıyla tüketmek için tüketir hale gelmiş durumdadır. Nesnelere en önemli işlevi ise kişilerin statülerini gösteriyor olmalarıdır.

Nesneler sistemi insanları yutmaktadır. İnsanlar kendilerine ilişkin duygularının belirli bir yere ve toplumsal konuma dayandığı bir toplumdan uzaklaşmaktadırlar ve artık göstergeler üreten, onları dolaşıma sokan kodlar tarafından yönlendirilmektedirler. Onların tüketimlerini ise moda yönlendirmektedir. Şeylere sahiplik onların kullanım değerlerinden ziyade taşıdıkları veya aktardıkları imajlara bağlıdır. Şeylerin imajlarının değişmesi yeni şeylerin arzulanıldığını göstermektedir; modanın yasaları tüketicilerin davranışlarını yönlendirmede güçlü

bir etkiye sahiptir. Tüketim malları toplumsal farklılık yaratma yolu olarak kullanılmaktadır, toplumsal farklılıklara göre dağılmamaktadır. Bu anlamda nesnelere bir başka şey değil insanlar üretmektedirler (Cuff vd 2013: 329-330).

Berger'e göre (1995: 9-10), bakmak bir seçme edimidir ve görülen nesnelere seçme edimi ile ulaşılabilir bir alana gelmektedir. Hiçbir zaman tek bir nesneye odaklanılmamaktadır. İnsanlar nesnelere arasındaki ilişkilere önem vermektedir ve bütün imgelerde görme biçimi bulunmaktadır. Bu durum fotoğraflarda da geçerlidir. Fotoğrafçı, sınırsız görünüm olanakları arasından görünümü seçmektedir. Her imgede görme biçimi bulunmakla birlikte algılama ve değerlendirme de görme biçimine bağlıdır.

Fotoğraf tarafından şekillendirilmiş tüketim toplumunun ideal kadını ve erkeğine benzememek, mutsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Bu noktadan hareketle tüketim toplumunun kadını ve erkeği ideal olan bedene benzemek adına tıbbi müdahaleleri göze almaktadır. Onlar fotoğraflar ile kendilerine sunulanı arzulamaktadır ve tüketim toplumunda ihtiyaçlar değil arzular yönlendirmektedir. Bedeni özgürleştirmek adına seçimlerini özgürce kendisinin yaptığını sanan sıradan insan aslında tüketim kültürünün fotoğraflarla ortaya koyduğu güzellik normları tarafından hapsedildiğinin farkında değildir. Bu yüzden insanların fotoğraflarda gördükleri ideal bedene benzemek için yaptıkları tüketimin, aslında birbirlerine benzemek için yapıldığını söylemek mümkündür (Kanlıoğlu, 2012: 117). Fotoğraflarda görsellik ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Fotoğraflardaki görsellik, gerçeklik algısı olarak sunulmaktadır. Reklamlar ve fotoğraflarda beden imgeleri oldukça fazladır. Tüketim toplumu boş zaman üzerinde de etkilidir.

Tüketim toplumunda, üretimin sürekliliği tüketimin artışına bağlıdır. Bireylerin toplum içindeki statüleri, tükettikleri nesnelere ölçülmektedir. Descartes'in "Düşünüyorum öyleyse varım" sözü yerine, "Tüketiyorum öyleyse varım" sözünü kullanmak çok da yanlış bir tanımlama olmamaktadır (Aytaç, 2006: 27). Tüketime olan talep, ihtiyaçlar ekseninde gerçekleşmemektedir çünkü tüketimin kendisi bir ihtiyaç konumuna dönüşmüş durumdadır.

Marx, metanın kullanım değeri ve değişim değeri arasındaki farka dikkat çekmektedir ve metanın kullanım değeriyle ilgili değerlendirmelerinde, doğal ihtiyaçların karşılanması ile ilişkisi üzerinde durmaktadır. Baudrillard, nesnelere öncelikle gereksinimler tarafından belirlendiğini ve insanın çevresiyle kurduğu ekonomik ilişkilerin onları anlamlı kıldığı yönündeki ampirist varsayımına karşı

gelmektedir. Bu açıdan Marx'ın söz konusu yaklaşımına karşılık Baudrillard, ihtiyaçların doğal olarak görülmesinden öte, tıpkı metanın üretilmesi gibi bunların da üretilmiş olduğuna dikkat çekmektedir. Tüketim toplumunda metanın kullanım değerinden öte onun değişim değeri ön plandadır ve Baudrillard bu ikisinden farklı olarak metanın özellikle de gösterge değerine odaklanmak gerektiğine dikkat çekmektedir (Anık, 2016: 447).

İnsanların tüketmek, başkalarının davrandığı gibi davranmak, başkalarının sahip olduğu şeylere sahip olmayı istemek gibi kendilerine dayatılan sahte ihtiyaçları bulunmaktadır ve bu sahte ihtiyaçlar en güzel, en başarılı bir biçimde kitle iletişim araçları aracılığıyla onlara sunulmaktadır (Kanlıoğlu, 2012: 76). Tüketimin sunduğu bu dünya gerçekte sahip olunmayan hayatın gerçekleşme ihtimalini oluşturduğu için insanların yöneldiği sınırsız bir dünyadır. Asla tüketimin bitmediği hep daha fazlasının istenildiği bu dünyada haz duygusunun yanı sıra hayal kırıklıkları da ortaya çıkmaktadır. *Modern dünyada gerçeklik, göstergeler içinde sunulan dünyadır. Bu gerçeklik sadece asıl gerçekliğin yerini almamış aynı zamanda onu aşmış gerçekten daha gerçek hale Baudrillard'ın terimiyle hiper gerçeklik haline gelmiştir* (Cuff vd 2013: 331).

Baudrillard'a göre (2013: 58) doğa, mekân, temiz hava ve sessizlik, toplumlarda gittikçe daha çok aranmakta ve ender bulunmaktadır. Giderek yaygınlaşmaya başlayan site reklamları bu duruma uygun bir örnektir. Bu reklamlarda insanlara doğa ile birlikte yaşayabilecekleri bir ortam sunulmaktadır. İnsanlar, değer vermeleri gereken gerçek ihtiyaçlarını bile tüketim yoluyla elde etmeye çalışmaktadırlar.

Farklılıklar etrafında yapılaşmış bir toplumsal düzen karakteristikleri tüketim kültüründe serbestçe alınıp satılabilen bir topluma yol açmaktadır. O farklılık noktasının gerçek farklılıklara değil aksine ortadan kaybolan veya kaybolmakta olan farklılıkları yeniden yaratmaya ve toplumsal ilişkiler düzeninin artık gerektirmediği sınırları üretmeye işaret eden bir toplumdur. Kaybolduğu varsayılan şeyle -örneğin doğayla- ilişkili yüzeysel bir nostalji vardır ancak bu nostalji her zaman gerçekte var olan doğaya değil çok arzu edilen bir doğa biçimine yöneliktir. O ideoloji yüklü bir doğa anlayışıdır. Örneğin vahşi parklar sayesinde doğal kaynakları koruma teşkilatlarıyla ve televizyonda vahşi doğada yer alan hayvanların görüntüleriyle yeniden elde edilmeye çalışılan bir doğa bulunmaktadır (Cuff vd 2013: 333).

Tüketimin insan ilişkilerine olan etkisinin yanı sıra beden üzerinde de etkisi oldukça fazladır. Moda kavramının üreticisi olan tüketim, kadın ve erkeğin bedenleri üzerinde de etkili olmaktadır. Reklamlarda kadın bedeni nesneleştirilmektedir. Toplumdaki kadın tanımı erkeğe göre yapılmaktadır. Kadın öteki olarak değerlendirilmektedir. Toplumdaki bireylerin birbirleri ile iletişimlerini kullandıkları dil ile doğrudan ilişkilidir. Toplumsal roller, normlar ve değerler cinsiyet kimliğinin oluşmasına sebep olmaktadır. Oğuz'a göre (2008: 39), bugünün toplumlarında moda iletişim aracı konumundadır çünkü moda bireylerin toplum içerisinde oluşturdukları bir dildir. Birey modaya uyarak toplumsal bir kimliğini yerine getirmektedir ve böylelikle topluma ait hissetmektedir.

Tüketim nesnelere gereksinimler ya da kullanım değeriyle olan ilişkilerinden çok simgesel değış tokuş değeri ve sağladıkları toplumsal prestijin önemsendiği ortamda, özellikle belirli markalara dayalı nesnelere tüketimi, “ele geçirilmiş güç” gibi görülebilmektedir. Her şeyin üretimden ibaret olduğuna inandırılmaya çalışılan bir ortamda kitleler, tüketime yönlendirilmekte, sermayenin yeniden üretimi sağlanmaktadır. Tüketime, cinselliğe ve zevklere boğulan kitleler, bu şekilde bedenleriyle köleleştirilmektedirler. Gündelik hayatlarında tüketim nesnelere kuşatılan insanlar, sürekli tüketime teşvik edilmektedirler. Nesne ve imge taarruzu altında tüketiciler, gönüllü köleliği kabul ettikleri bir özgürlük oyunu oynamaktadırlar (Anık, 2016: 449).

Tüketim toplumunun perspektifinden bakıldığında beden, tüketimin üzerinde işleyebileceği alanlardan birisidir. Tüketim toplumu bedeni nesneleştirmektedir. Bireysel tüketimin ana hedeflerinden birisi, bedeninin güzelleştirilmesidir. Modern toplumdaki hizmet sektörü ve insan bedenine yönelen bir endüstrinin varlığı bu nesneleşmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Tüketimin üretimi bir yeniden üretimdir. Kadın toplum içerisinde ona yüklenen role uygun olarak tüketmektedir (örneğin zayıflamaya çalışmaktadır, bakım ürünleri satın almaktadır) ve istenilen kalıba girerek kendini yeniden üretmektedir.

4.5 Zygmunt Bauman: Farklılık İçinde Birlik

Bütün toplumlar anlam fabrikalarıdır hatta anlamlı hayatın fidelikleridirler. Topluma uygun davranmak toplum hakkında düşünmemeyi gerektirmektedir (Bauman, 2015: 11). Hayatın akışına göre yaşamak toplumsalın yarattığı anlama uyum sağlamayı gerektirmektedir. Bu akış pratikler ve alışkanlıklarla dolu bir zinciri

anımsatmaktadır. Akışın dışına çıkmak mutsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Toplumsal yanılığ bu akışı bozmamak için ‘‘düzen’’ kelimesine sığınmaktadır.

Topluma dâhil olan insan "düzenli" bir sosyal çevrede yaşamakta ve bu "düzenleme" tam olarak ihtimallerin yönlendirilmesinden meydana gelmektedir (Bauman, 2014: 27) Düzen, toplumsal anlamlarla oluşan gerçekliği kültürel etki aracılığıyla ‘‘gerçeklik’’ adı altında sunmaktadır. Ancak görünenin ardında gizlenen ve de bastırılan bir gerçeklik de söz konusudur. Düzen bu gerçekliğin ortaya çıkmasını engellemektedir.

Her toplum tercih ettiği ya da hoş gördüğü yolu seçmektedir. İnsanlardan oluşan topluluğa bir bütünü ifade ettikleri için toplum denilmesi tercihten kaynaklanmaktadır. Bir insan topluluğunun diğlerinden farkı, tercihin kalıntılarını ifade etmektedir (Bauman, 1999: 121). Düzenin meydana gelmesinde normların etkisi oldukça fazladır. Bu norm davranışın toplumda düzenli şekilde yansımaya neden olmaktadır. Davranışlar ve söylemler insanların seçimlerini meydana getirmektedir. İnsanların yanı sıra toplumlarda seçim yapmaktadırlar. Dil bir tanımlama aracıdır ve düzene uygun tanımlamalarda bulunmaktadır. Geleceğe yönelik bilgi düzen esaslı toplumlarda geçmişte kaydolmaktadır. Bu yüzden sistem sürekliliğini daha kolay sağlamaktadır.

Düzenli bir dünya *kişinin önünü gördüğü* olayın olma olasılığını hesaplayarak olabilirliğin nasıl çoğaltılıp azaltılabileceğini bildiği durumlar arasındaki bağların geçmiş başarıların geleceğe öncülük etmesini mümkün kılmaktadır. Öğrenme ve ezberletme düzenliliğin devamını sağlamak için çıkarılara uygunluk içermektedir (Bauman, 2003: 10).

Düzen her zaman hayatta kalma savaşı vermektedir ve düzenin öteki olarak tanımladığı şey asla düzeni ifade etmemektedir. Düzen kaos alternatifinden yararlanmaktadır. Öteki olarak tanımlanan aynı zamanda korkuların kaynağı olan belirsizliği ifade etmektedir. Düzenin tanımladığı ötekinin ifade ettiği anlamlar tanımlanamazlık, uyumsuzluk ve müphemliktir. Kaos ise olumsuzluğu ifade eden düzenin reddi anlamına gelmektedir ve düzenin olumluluğu kendisini bu olumsuzluğa karşı korumaktır. Ancak kaosun olumsuzluğu olmazsa düzenin olumluluğu da oluşmamaktadır (Bauman, 2003: 17).

Toplum, müphemlikten uzaklaştıkça düzene yaklaşmaktadır ve düzen beraberinde tektipleştirmeyi getirmektedir. İnsanlar benzer anlamları tüketmektedirler. Kişiler belirsizliğe tahammül edememektedir. Camlarla kaplı bir

evde görünür olmaktan korkan ve duvarları arzulayan bir insan gibi toplum da düzeni arzulamaktadır. Düzen, beklenen eylemler gerçekleştiğinde güvenin sağlanacağı yanılgısına kapılmaktadır. Bu yüzden her türlü kaos oluşumunu engellemeye çalışmaktadır ancak düzen kaos ile beslenmektedir. Başka bir ifade ile düzen kaos ile tanımlanmaktadır. Kaosun oluşumunu engellemek için sınıflandırma ve ayırma meydana gelmektedir. Düzen aykırı olan tüm davranışlara dışlama yolu ile sınır çizmektedir. Düzen ötekini bu şekilde oluşturmaktadır. Müphemlik etkisi ile oluşan düzen endişesi düzensizliği de oluşturarak ötekileştirmeyi arttırmaktadır.

Sınıflandırmak, bölmek ve ayırmaktır. Sınıflandırma, öncelikle şunu belirtmektedir: Dünya farklılaşmalardan oluşmaktadır ve her varlık bu düzen içerisinde belirli bir gruba ait olduğunu aynı zamanda ise diğerlerinin karşıtını varsaymaktadır. Farklı eylemleri farklı kategorilerle ilinlendirerek (özüml bir davranış kalıbının bir kategorinin geçerli tanımı olduğunu düşündürerek), varsayımlarını gerçeğe dönüştürmektedir. Sınıflandırmak, başka bir deyişle, dünyaya bir yapı atfetmektedir (Bauman, 2003: 10).

Müphemlik, modernliğin tahammülsüzlüğün göstergesi olarak ortaya çıkan ve toplumun doğal halinin yansıması ve düzensizliğin aslında toplumsal düzenin kendisinin olduğunu anlatan, bir anlamda başkaldırı ve gerçeklik halidir. Müphemliğin modernliğin katı hallerine karşı olan esnek biçimleri, söz konusu toplumsal yaşamda yeni direnç mekanizmaları ortaya çıkartmaktadır. Müphemliğin kökünü kazımak şeklinde ortaya çıkan kadim savaş, tipik bir modern pratiktir. Bu durum ise kesin olarak tanımlanan ya da tanımlanmayan her şeyin bastırılma ya da elenme çabası olarak ortaya çıkmaktadır. Belirsizliğe tahammülü olmayan şey ise doğa değil, modern pratiktir. Hoşgörüsüzlük burada modern pratiğin bir görüntüsüdür (Kahraman, 2016: 392).

Bir nesne ve olayın birden fazla kategoriye girmesi anlamına gelen müphemlik, dile ait düzensizliği yani sınıflandırma fonksiyonunun iflasıdır (Bauman 2003: 9). Düzen, uyumu da beraberinde getirmektedir. Düzensizlik ise müphemliği ve uyumsuzluğu gerektirmektedir. Bilinenin daha çok güvenildiği bugünün toplumlarında en büyük risk düzene karşı koymak olarak algılanmaktadır. Müphemlikten endişe duyulmaktadır ve bu yüzden öğrenilen eylem kalıpları gerçekleştirilmektedir.

Her sosyal düzen kendi kimliğine ilişkin tehlike hayallerini üretmektedir ve doğal olarak toplum da kendine ilişkin tehlikeleri düşünmektedir. Bu hayaller

kendilerini üreten toplumun aynadaki yansımısını ifade etmekteyken tehdit unsurları toplumun olumsuzluklarıdır. Tehditler toplumun iç çelişkilerinin yansımasıdır (Bauman, 1999: 108-109).

Manipülasyonun fazla tehlikeli olduğu dönemler kültürel olarak üretilmiş hayat formüllerinin dağıtımına ilişkin toplumsal olarak üretilmiş eşitsizlik formülleri kullanarak erkek ve kadınlara yükledikleri zamandır (Bauman 2015: 15). Düzen algısı kadın ve erkek üzerinde de etkili olmaktadır. Toplumsalın düzene ilişkin yorumu kadın ve erkeğin toplumsal konumunu da belirlemektedir. Toplumun kadına ve erkeğe olan bakış açısı bedensel yorumunu oluşturmaktadır.

4.6 Nobert Elias: Uygur Bedenler ve Ölümün Yalnızlığı

Eliasın sosyolojisi, toplumsal hayatın doğası hakkında edebi evrensel önermeler inşa etmeye çalışan herhangi bir toplumsal araştırma geleneğine tamamen karşıt, gelişimsel ya da süreçsel bir yaklaşımdır. Süreçsel, figürasyonel ve ilişkisel olunması gerekmektedir. Toplumsal hayatla ilgili fikirleri belirsizleştiren kara kutu özelliği taşıyan fikirleri de terk etmek gerekmektedir. Elias, yapısalcılıkla görececilikle ve öznelcilikle de köprüleri atmaktadır çünkü o, biz, sen ya da onlar olmadan *ben* söz konusu olamamaktadır (Tsekeris, 2015: 154).

Elias'a göre biyolojik açıdan insanlar; var oluşları, hayatta kalmaları ve normal işleyişleri diğer insanlarla ve dünyayla olan ilişkilerine bağlı olan dinamik toplumsal organizmalardır. Kısacası "birey ve toplum arasındaki ilişki ancak bireylerin sürekli olarak bir toplum içinde yetiştikleri gerçeği, bu ilişkiye dâhil edilirse daha açık bir şekilde kavranabilir"(akt. Kasper, 2015: 119).

Elias, insanın biyolojik özellikleri ile toplumsallığı arasında bir ilişki görmektedir. Beden bu ilişkide bitmemiş biyolojik bir süreç ve devam eden toplumsallık olarak ele alınmaktadır. Uygurlaşma sürecinin insanın dış görünümünü de dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Ona göre sosyologlar insanı diğer organizmalardan farklı kılan iki temel özelliğe dikkat etmelidir. Bunlardan ilki öğrenme sayesinde kazanılan toplumsal iletişim biçiminin türe özgü başka deyişle biyolojiden gelen iletişim biçimine karşı baskın nitelikte olmasıdır. İkinci temel nitelik ise insan yüzünün bireyselleşmesidir. Elias, toplumsal bilginin nesilden nesile sembolik olarak kaydedilmek yoluyla iletimi üzerinde durmakta ve toplumsal bilgiyle insan bedeni arasındaki ilişkiyi kurmaktadır. Beden, Elias tarafından sürekli değişim ve dönüşümün gerçekleştiği bir sosyallik olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevenin Elias tarafından üç ana boyutta ele alındığı düşünülmektedir. İlk olarak

bedenlerin içinde geliştiği toplumsal ortam ne yalıtılmış bireylerden ne de insanların etkilerinden bağımsız olan toplumsal olgulardan oluşmaktadır. Elias, toplumsal figürleşmeleri öne çıkarmaktadır. Elias'ın toplumsal figürleşmeleri bireylerin genelinden bağımsız olarak ele almadığı ama tek tek bireylerden bağımsız olarak değerlendirdiği iddia edilmektedir. Elias bedeni de içine alan bir boyut üzerinde durmaktadır. Bu boyut karşılıklı bağımlılık içinde oluşan bu dönüşümlerin hem sosyogenetik hem de psikogenetik yönlerinin tartışılmasıdır (Işık, 1998: 131-132).

Figürasyonlar hareketsiz değildir; her zaman yapılandırılmış bir akış içindedirler.(rasgele yapılandırılmış) Figürasyonlar açık insanlar arasında birbirini etkileyen çok biçimli ve esnek ilişkilere gönderme yapmaktadırlar. Açık insanlar, özünde birbirine bağımlı ve bağlı olan modern insanın karmaşık imgesine her biri görece açık karşılıklı bağımlı süreçler olan bir insan kalabalığı imgesine denk düşmektedir (Tsekeris, 2015: 150).

Elias, ilişkileri insanların her zaman maruz olduğu pratik karşılıklı bağımlılık olarak açıklamasına odaklanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkileri figürasyonlar oluşturmak üzere bir araya gelmektedir. Figürasyonlar, içinde hareket eden bireyler habitus yani toplumsal dünya hakkında bedenselleşmiş bir his olarak işlev gören yatkınlıklar edinmektedirler (Powell- Depelteau, 2015: 25).

İnsanlar, istisnasız bir şekilde zorunlu olarak birbirlerine karşı belli başlı işlevleri ifa ettikleri var olan toplumsal ilişkiler içinde varlık kazanarak doğarak gelişmektedirler. Bu ilişkiler yüz yüze ve diğer dolaysız bağları ve farklı mekânsal ve zamansal mesafelerdeki dolaylı bağları içermektedir. Elias, insanların karşılıklı bağımlılık ilişkilerini çok genel bir temelde hayatta kalmayı ve gelişimi cinsel ve duygusal işlevleri kapsayan ilişkiler olarak sınıflandırmaktadır. Figürasyonlar, insanların birbirleriyle ve birbirlerine karşı oluşturdukları bu karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin dinamik örüntüleridir. Figürasyon kavramı, insanların doğalarına içkin sosyalliği yansıtmaktadır. Figürasyonlar biyolojik, nörolojik, psikolojik ve diğer düzeylerdeki beşeri süreçlerin doğal ürünleridir. Başkalarının karar ve davranışlarıyla ilişkili olarak ifa edilen karar ve davranışların zaman içindeki sürekli ürünleri olan figürasyonlar, herhangi bir birey tarafından kontrol dilemedikleri gibi sadece bireysel davranışların incelenmesiyle de anlaşılabilir değildir "Değişim uzun erimli eğilimlerde fark edilen bir tür düzenlilik sergilemektedir" (Kasper, 2015: 128). İnsanlar hayatları boyunca birbirleri ile var olmaktadır. Amaç ve ihtiyaçlar değişimin naif ve köklü olmasını gerektirmektedir. Keskin bir değişim birbiri ile

yaşamak durumunda olan insanların benimsemesi için oldukça zordur. Tıpkı bugünkü gerçek nasıl ortaya çıktıysa geleceğe ve şimdiye armağan edilecek olan gerçekte, topluma dâhildir.

Figürasyon kavramı karşılıklı bağımlılık ilişkilerindeki değişimin gerçek insanlar ve onların dünyada var olma biçimleri ya da habituslarındaki değişiklikleri ima ettiğine dair farkındalığı harekete geçirmektedir. Her iki düzeyin de doğru anlaşılması her ikisinin de kesintisiz bir şekilde değerlendirilmesine dayanmaktadır. Habitus dünyadaki toplumsal koşullanmış ve yakın sosyo-tarihsel koşullardakilere fark edilebilir şekilde benzer olan oluş biçimidir. Hem Elias hem Bourdieu kavramı düalizmi aşmak toplumsal etkinin edilgen alıcısı ya da bağımsız aktör olarak birey çağrışımlarından kaçınmak ve bireylerin doğalarına içkin sosyalliği belirginleştirmek amacıyla kullanmaktadır (Kasper, 2015: 129).

Her iki yazar içinde nesnel yapıların içselleştirilmesi anlamında habitus, toplumdaki oyunların incelenmesiyle, failerin toplumsal inşalarının incelenmesi arasındaki analitik uçurumu ereççilik, mekanikçilik ve mantığa dayalı açıklamalar nedenlere dayalı açıklamalar bilinç-bilinç dışı rasyonel ve stratejik değerlendirme mekanik kısıtlamalara mekanik teslimiyet vb ikilemleri ortadan kaldırarak kapatmaktadır (Tsekeris, 2015: 159).

Figürasyonlar, dinamik işlevsel karşılıklı bağımlılık bağları örüntüleridir. Bu bağların miktarı ve niteliğine aralarındaki güç oranlarına ve her ikisinde zaman içinde görülen değişikliklere göre çeşitlilik göstermektedirler. Yaşam tarzını ifa ederken habitusun, figürasyonların ve genel var oluş koşullarının gelişimini pekiştirmeye değiştirmeye ya da daha büyük ihtimalle her ikisi aracılığıyla kesintisiz bir temelde yeniden koşullandırmaya devam edilmektedir (Kasper, 2015: 135). İlişkiler karmaşık ancak karşılıklı bağımlılık halindedirler. Etkileşim gündelik rutinin devamı sağlamaktadır ve böylelikle süreklilik üretilmektedir. Her durum birbiri ile bağlantılıdır ve gündelik rutini anlamak açısından karşılaştırmalar ilişkiselliği anlamak açısından oldukça önemlidir. İlişkisellik, sosyo-kültürel yapıyı analiz ederek gündelik hayatı yeniden üretmemelidir.

Bourdieu, failerin basitçe kurallara uymadıklarını öne sürmektedir; aynı zamanda akıllıca taktikler ve stratejiler geliştirebilmektedirler. Toplumsal failer saatler gibi istemsiz olarak düzenlenmemektedirler. Habitus, duruma nesnel olarak uyarlanan stratejiler üretmektedir. Elias da habitusu kullanmaktadır. Birey, topluluk ve toplumsal yapı arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini ifade etmek için habitus,

rutin olarak yeniden üretilir hale gelen bedenselleşmiş inançlar, değerler, pratikler ve yatkınlıklardır. Bu bedenselleşme hem bireysel hem toplumsal düzeyde bilinçdışı bir şekilde gerçekleşmektedir. Habitus ikinci bir doğa, yatkınlığa dayalı öğrenilmiş duygusal kontroller sistemi ve saklı algı şemaları matrisi olduğu gibi aynı zamanda pratiklerin üretici gramerdir. Elias, Giddens ve Bourdieu yapının ikiliği çalışmaları bireyler, süreçler ve nesnel yapıların birbirinden ayrı anlaşılmayacağını belirtmektedir. Üçü de sosyal kuramlaştırmayı psikolojik terimlerle ilişkilendirmektedir (Tsekeris, 2015: 157-158).

Farklılaşma arttıkça, tekil kişinin tüm işlerinde, gerek en basit ve gündelik olanlarında, gerekse daha karmaşık ve seyrek yapılanlarda, sürekli bağımlı olduğu işlevlerin ve böylelikle de insanların sayısı artmaktadır. Tekil eylemin toplumsal işlevini yerine getirebilmesi için gittikçe daha fazla insanın davranışı birbirine uyarlanmak, eylemler dokusu gittikçe daha hassas ve sıkı bir şekilde örgütlenmek zorundadır. Tekil kişi, davranışını gittikçe daha fazla farklılaşmış, gittikçe daha düzgün ve istikrarlı düzenlemeye zorlanmaktadır. Uygarlaşımla beraber ruhsal aygıtta meydana gelen değişikliğin özellikle bu yanı karakteristiktir; davranışın daha farklılaşmış ve istikrarlı düzenlenişi tekil insana küçük yaştan itibaren gittikçe daha fazla bir otomatizm, bilincinde karşı koymayı istese bile karşı koyamayacağı bir iç zorlama olarak aşılansmaktadır (Elias, 2004: 303-304).

Normal olarak varsayılan durum sosyal olarak inşa edilmektedir ve normallığın farklı versiyonları bireyin öz kimliğini kurmasında aktif olarak uygulanabilmektedir. Normalin belirli tanımlarını sürdürme ve insanların birinin normal tanımını benimsemesi ve buna zorlamaları gücün bir yönünü ifade etmektedir. İnsanlar normal olduğu gerekçesine dayandırılarak insanları rahatsız eden davranışlara katılmaya teşvik edilmektedir. Normallik kelimesi gittikçe olması gereken şeyle bağlantılı halde gelmektedir (Seale, 2012: 151-152).

Nobert Elias, batı toplumlarının uygarlaşma sürecinde birey davranışlarının farklılaşmasını ve dönüşümünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elias'ın yaklaşımının beden rasyonelleşmesinin çözümlemesi ve Weber'in toplumsal rasyonelleşme analiziyle benzer nitelikte olduğu öne sürülmektedir. Elias'ın incelediği konular bedenin uygarlaşma ve rasyonelleşmesi sürecidir. Batı toplumlarında insanın fiziki görüntüsü ve davranış kalıplarında oluşan dönüşümlerin mantığıdır. Elias uygarlaşmayı yeme içmeden uyumaya kadar uzanan bir çerçevede alışkanlıkların farklılaşma süreci olarak ele almaktadır (Işık, 1998: 130).

Toplumsal gerçeklik ya da toplumsal gerçek hem gerçektir hem de kurgudur; gündelik toplumsal faaliyetler ve sosyal bilim içinde meydana getirilen gerçek zamanlı yerel düzenlemeler de üretilen belirsiz değişken ve rastlantısal bir ilişkiel etkidir. İlişkiellik, toplumsal gerçekliğin tercihen sözde çok geniş bir içsel veya doğal özellik yelpazesine sahip yoğun ve şeyleştirme ya da özcülük topluluğu gündelik yaşam deneyimiyle kusursuz bir şekilde örtüşen bir şey olarak tanımladığı ve yahut eleştirel olmayan bir şekilde buna indirgendiği tözcü çerçeveye doğrudan karşı çıkmaktadır (Tsekeris, 2015: 143).

4.7 Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Beden ve İlişkiellik

İlişkiel sosyolojinin en önemli isimlerinden biri olan Pierre Bourdieu, gerçeğin ilişkiel olduğunu ve bedenin ilişkiel bir nitelik taşıdığı görüşünü benimsemektedir. Bourdieu'nun habitus kavramı ilişkiel bir kavramdır. İlişkiel yöntem, Bourdieu'nun kültür, hayat tarzları, sınıf tahlili, popüler kültür gibi konularını benimsemektedir. Yöntem olarak Bourdieu, kültürel pratikleri çözümlenekte, yüksek/düşük, saf/saf olmayan, estetik/yararlı gibi karşıtlıklar etrafında ilişkiel biçimde yapılanmış pratikler olarak ele almaktadır. Bir sistemin her unsurunun değeri o sistemin diğerleri ile olan ilişkisi ekseninde tanımlanmaktadır. Belirli kültürel pratikler, diğer pratiklerle ve aralarındaki karşıtlıklarla meşruiyet kazanmaktadır. Kültürel meşrulaştırma ve tahakküm, karşıt pratikler çerçevesinde düşünölmektedir (Swartz, 2013: 93). Toplum, birbiri ile ilişkili pek çok karşıtlığın meydana gelmesi ile oluşmaktadır. İlişkiel yöntem, karşıtlıkların pratikler ekseninde ilerlediğini belirtmektedir. Birbirine benzeyen ya da benzemeyen pek çok durum, ilerlemek ve oluşmak için bir diğerine ihtiyaç duymaktadır.

Bourdieu sosyolojisinde toplum ve sosyoloji ilişkisi, birbirini açıklayan karşıtlıklar çerçevesinde düşünölmektedir. Habitus, doksa ve simgesel şiddetin ürettiği pratiklerin yeniden ürettiği toplumsal yapı ile bu pratiğe gömölü yeniden üretim çarkından kendini düşünömsellikten ayıran ve toplumsalın işleyişini tanıyabilen toplumbilimi bulunmaktadır. Bir yanda tahakküm ve eşitsizliğe hükmeden ya da hükmedilen bireyler ile diğer yanda bireylere toplumsallığı doğru yansıtılarak tahakküme hükmedecek olan sosyoloji yer almaktadır (Koytak, 2012: 94-95).

Bourdieu, bireysel eylem ve toplumsal eylem arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. *Bireysel eylemleri toplumsal yapı mı belirler?* sorusunu ele almaktadır. Fail ve yapıyı diyalektik bir ilişki içinde birbirine bağlamayı önermektedir. Mikro ya

da makrodan birini savunanları eleştiren Bourdieu, öznel ve nesnel ayrımı yaptıklarını belirtmektedir (Tatlıcan, 2011: 352). Ne toplumun ne de bireyin ayrı bir şekilde ele alınmaması gerekmektedir. Çünkü toplum bireyin faaliyetinden, bireyde toplumsal faaliyetten bağımsız değildir. Bireyler toplum içerisinde yaşamaktadırlar ve bu toplumda etkileşim ve iletişim ağına katılarak ilişkileri ortaya çıkarmaktadırlar. Toplum içerisinde ayrı konumlanan kavramlar ve de bu kavramların yarattığı durumlar söz konusudur. Ancak ayrımların oluşturduğu gerçek adı altında sunulanlar ilişkişel düşünölmelidir. Çünkü gerçek ilişkişel bir nitelik taşımaktadır. Genellemeler ve rutin davranışlardan beslenen toplum, sıradanlığın ve aynılığın gerçeklik yanılığısına başvurmaktadır.

Bourdieu'ya göre toplumsal dünyanın bilimsel açıklamasını *aşinalık deneyimi* engellemektedir. Aktörler toplumsal ve ekonomik çıkarlarına ulaşmaya, güç ve sembolik temsiller içeren pratik amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle pratikler kesinlikle nesnelci toplumsal hayat açıklamalarının göstermeyi başaramadıkları nesnel yapıların kurucu unsurlarıdır (Tatlıcan, 2011: 347-348). Bourdieu, hem gündelik duyusal deneyimin hem de bireylerin gerçekliklerine önem vermektedir. Bourdieu'ya göre gerçeklik ilişkişeldir ve ilişkişel yöntem, gösterge ve anlamlarını karşıtlıklar içinde değerlendirmektedir.

Toplumsal değerler anlamlara sahiptir. Onların bir toplumsal aktör için anlama sahip olmalarının nedeni davranışlarını yönlendirmeleri ve onu dışsal yaptırımlar ve bunları mümkün kılan içselleştirmeler çerçevesinde güdülemeleridir. Bireysel eylemin anlamını belirleyen şey diğerlerinin bu eylem karşısındaki tepkisinden kaynaklanmaktadır. Nesnel anlamın bir kaynağı bireysel niyetler toplamıdır. Bu yüzden birey aktörün nesnel anlamla ilişkisi muğlaktır zira birey sahip olduğu anlamı yaratmadan önce inşa etmektedir ve yarattığı şey kontrolden çıkmaktadır (Reynaud-Bourdieu 2014: 149).

Toplumsal faillerin toplumsal dünya ile pratik bilgilerini gerçekleştirdiği bilişsel yapılar, içselleştirilmiş toplumsal yapılarıdır. Bireyler ve de gruplar toplumsal dünyayı sınıflandırarak farkında olmadan toplumsal düzeni yeniden üretmektedirler ve anlamlar, göstergeler arasında meydana gelen karşıtlıklarla oluşurken, belirli bir gösterge ile toplumsal fenomen arasındaki bağlantı ise keyfilik taşımaktadır. Anlamlar birbirinin farkını ortaya çıkaran karşıtlık ilişkileri ekseninde oluşmaktadır (Swartz, 2013: 125). Bireylerin katıldıkları toplumsal sistem içerisindeki bilgileri, içselleştirilmiş yapılarıdır ve düzenin yeniden üretimini de bireylerin farkında

olmadan gerçekleştirdikleri eylemler sağlamaktadır. Toplumsal hayattaki zıtlıklar ekseninde değerlendirilen karşıt görüşler, aslında ilişkileri oluşturmaktadır.

Bourdieu, pratiklerin yapılar tarafından belirlendiğini aynı zamanda yapıları da kurduğunu belirtmektedir. Yapılar, faillerin gündelik pratikleri aracılığıyla toplumsal olarak inşa edilmektedir. Bourdieu, failliğin pratik niteliğini irdeleyerek ve aktörlere ait simgesel temsilleri yapısal etkenlerle bütünleştirerek habitus kavramını geliştirmektedir. Nesnelcilikten kopmak için kuralsal pratiklerin özgül niteliğinin eleştirel düşünülmesi gerekmektedir (Swartz, 2013: 86-87).

Bourdieu, öznelcilik ve nesnelcilik ikiliğini aşmak için habitus, pratik, alan ve sermeye dörtlüsünü ele almaktadır. Kavramlar arasındaki ilişkiyi anlamak için öncelikle habitus kavramından hareket edilmesi gerekmektedir. Dünya, toplumsal aktörün bakış açısında nesnel, kesin orada ve kendinden bağımsız konumdur. Bu şekilde görünmesinin nedeni ise habitustur çünkü habitus bir eylem eğiliminin yapısı ile aktörün toplumsal içindeki edindiği düşünce yapısını meydana getirmektedir (Cuff vd, 2013: 359). Habitus, insan eyleminin hem dış etkenlere bağlandığı hem de öznel süreçlere konumlandığı bir kavramı ifade etmektedir. Toplumsal yapıyı yeniden üreten davranış kalıplarının yansıdığı eylemlerdir ve bu eylemler kişinin kendi iradesi ile toplumsalın etkisi ile oluşan bir sonucu ifade etmektedir.

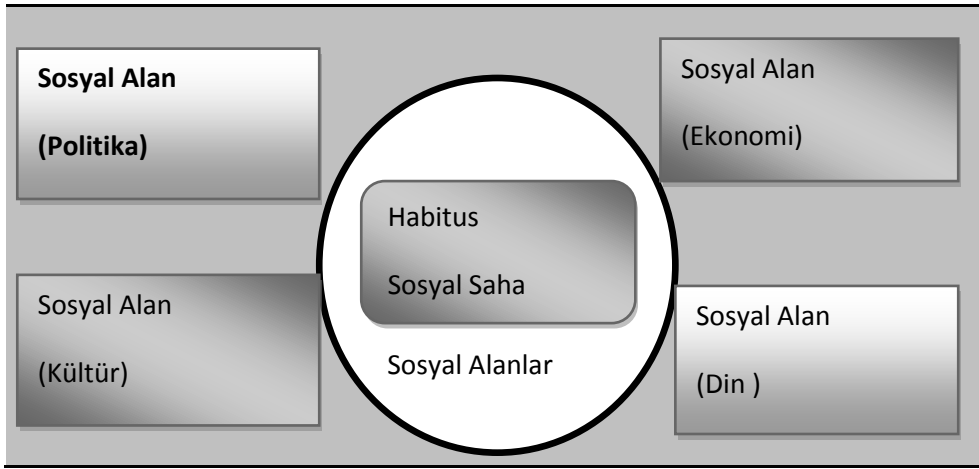
Bourdieu'ya göre bireyin bedeni bulunduğu sınıfın toplumsal ve kültürel mirasının görünür kılındığı yerdir. Bu durum dinamik bir süreçtir. Habitus edinilmiş olan ama sürekli yatkınlıklar biçiminde vücutta kalıcı şekilde cisimlenmiş olan bir kavramdır. Habitus aslında bireylerin karşılaştıkları durumlarla başa çıkabilmelerini sağlayan bir mekanizmadır. Dinamik bir toplumsal miras olarak ve toplumsal koşullanmaların yeniden üretimiyle oluşan habitus, koşullanmaların üretimini toplumsal koşullarını üretmeyi sağlayan dönüştürücü bir tür mekanizmadır ama bu bir toplumsal süreç olduğundan mekanik bir biçimde fark edilebilir değildir (Demez, 2009: 18).

Habitus, bireyin toplumsal yapısal koşullarının bir ürünüdür, ancak ilgili toplumsal pratikleri, aktör toplumsal varoluş koşullarını yeniden-üretecek biçimde yapılandırmaktadır. Bu toplumsal yeniden üretim süreci, araçsal, mekanik bir toplumsal pratik anlayışını ima etmemektedir. Habitus çok genel kılavuzluğa işaret ettiği ölçüde, bireyler onları stratejik açıdan avantajlı ve bazen yenilikçi biçimlerde uygulama gereği duymaktadırlar. Başka bir deyişle toplumsal yapı, habitus ve pratik arasında basit doğrusal, nedensel, mekanik bir ilişki yoktur. Bourdieu'ye göre,

yapısal veya sınıfsal bir konumu paylaşan bireyler, ayrıca kendi toplumsal pratiklerini yapılandıran ortak bir habitusu üreten -kılavuzluk sağlayan ve sınırlayan, ancak aynı zamanda bireysel yeniliği mümkün kılan- benzer, tekrarlanan deneyimler yaşamaktadırla (Öğütle-Çeğin 2010: 150-151).

Habitus, konumlar ve tutumlar arasındaki konumu sağlamaktadır. Habitusun şekillendirdiği aktör stratejileri tutumlara aracılık etmektedir. Habitus aktörleri alan konumlarıyla aynı hizaya getirir. Dolayısıyla aktörlerin alandaki yerleşimleri habitus tarafından sağlanmaktadır. Alan ve habitus birbiriyle uyuşmakta ve ilişkiseldir (Bourdieu, 2015: 61)

Şekil 8: Habitus ve Sosyal Alan İlişkileri

(Uluocak-Aslan, 2011: 30).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere habitus kavramı, sosyal alanlarla ilişkili bir kavramdır. Habitus dâhil olduğu toplumsal sistemde politika, ekonomi, kültür ve din kurumlarının etkisi altında kalmaktadır. Pratiklerin oluşmasında bu sosyal alanların etkisi oldukça fazladır.

Anlamlandırılmış pratiklerin ve böylelikle geliştirilen pratikleri anlamlandırmaya muktedir algılamaların üretici yatkınlığına dönüşmüş ve bedene işlemiş bir zorunluluk olan habitus, genel ve bir yerden bir yere taşınabilir bir yatkınlık olarak doğrudan edinilmiş olanın sınırlarının ötesine uzanarak öğrenme koşullarının özünde bulunan gerekliliğin sistemli ve evrensel bir uygulamasını gerçekleştirmektedir. Pratikleri ve pratiklere yönelik algıları yönlendiren habitus, yapılandırılmış bir yapıyı meydana getirmektedir (Bourdieu, 2015: 255).

Habitus, aktörün eylemi gerçekleştirirken hesaplamadan pratiğe döktüğü bir gerçekliktir ve böylelikle aktör toplumun beklentisi içerisinde davranmaktadır.

Habitus bireye *kim olsa aynı şeyi yapardı* mantığını vererek genel yapısını koruyan bir yatkinlikler bütünüdür (Bourdieu-Wacquant, 2012: 121-125).

Habitus kavramının amacı toplumsallaşmış bedenin toplumla karşıtlık içinde olmadığını, toplumun var olma biçimlerinden biri olduğunu göstermektedir. Bourdieu'nun kavramsal formülasyonu birey ile toplumu birbirinden ayrı olarak ele almamakta, toplumsal gerçekliğin iki ilişkisel boyutu olarak değerlendirmektedir (Swartz, 2013: 139). Kollektif eylemin oluşturduğu yatkinlikler sistemi sosyalleşme yoluyla içselleştirilen habitusu oluşturmaktadır.

Bourdieu'nun alan kavramı, habitusu şekillendirmektedir çünkü alan yeniden üretimi sağlayan eyleycilere ihtiyaç duymakta, bu eyleyciler habitusun varlığı ile etkin olmaktadır. Habitus yeniden üretim ile alanın var olmasında etkilidir (Özsöz, 2009: 19). Alanlar Bourdieu'nün sermayenin yarattığı mücadelelerin gerçekleştiği sahalardır. Alanlar toplumsal gerçekliğin basit yansımaları değil analitik kurgulardır. Alan kavramı, Bourdieu'nün toplumsal birimlerin kimliklerini diğerleriyle karşıtlık içinde geliştirdiğine ve sosyolojik niteliklerini layıkıyla idrak etmenin onları birbirine zıt ilişkilerden oluşan daha geniş bir sahada konumlandırmayı gerektirdiğine dair temel varsayımından faydalanmaktadır (Bourdieu, 2015: 54). Habitus alanı yaratan aynı zamanda da alan tarafından yaratılan ilişkisel bir kavramdır.

Habitus ile alan ilişkisi koşullama ilişkisine dayanmakta ve alan habitusu yapılandırarak habitus alanın içkin zorunluluğunun somutlaşmış ürünü olarak meydana gelmektedir. Habitus, dünyayı belli bir dünya olarak var eden şeydir. Pascal'ın dediği gibi *dünya beni içeriyor ama ben onu anlıyorum*. Toplumsal gerçeklik, şeylerde ve beyinlerde, alanlarda ve habituslarda eyleycilerin içinde ve dışında var olmaktadır. Habitus, toplumsal dünya ile ilişki içine girdiğinde sudaki balık gibi suyun ağırlığını hissetmemekte ve dünyayı doğal varsaymaktadır (Bourdieu-Wacquant, 2012: 118).

Bağlamlarından yapay bir şekilde koparılmış tekil varlıklar yerine ilişki alanlarına odaklanmak gerekmektedir. İlişkisel düşünmek bireylerin ya da grupların içkin özelliklerini aramak yerine ilişkisel niteliklerini inşa etmek anlamına gelmektedir. Bourdieu açısından ilişkisellik; sermayeleri, bireyleri, örgütlenmeleri ve hatta ulusları eylemlerini kişisel bilinç veya doğrudan temas ya da denetimin ötesinde biçimlendiren geniş ilişki ağları açısından bağımsız birimler olarak kavramsallaştırmak demektir (Bourdieu, 2015: 48). Bireyler ait oldukları bağlamları

ile değerlendirilmelidir çünkü bağlamlarından ayrı şekilde değerlendirildiğinde ilişki alanlarını anlamlandırmak giderek zorlaşmaktadır.

Kadın ve erkek dikotomisi karşıtlıkların ilişkiselliğini içeren birbirini etkileyen ve farkında olmadan düzene sokmaya çalışan zıtlıklardır. İlişkisellik, kadın ve erkek ikiliği ekseninde değerlendirildiğinde bağlamsal olarak ele alınması gerekmektedir çünkü kadın ve erkeğin ilişki alanları belirlendiğinde zıtlıklar yerine ilişkilerin değerlendirilmesi kolaylaşmaktadır. Kadın ve erkeğin davranış biçimlerindeki farklılıkların temel sebebi olan toplumsal düzenlemeler, beden üzerindeki farklılıkları ve bu farklılıklar sonucu oluşan tahakküm sürecinin yegâne sebebini meydana getirmektedir. Gerek sosyal mekânda gerekse de özel alanlarda kadının ve erkeğin oluşturduğu farklılıklar kümesi, dil ve bedensel farklılıkları da oluşturmaktadır.

Farklı varoluş koşulları farklı habitusları gerektirmektedir. Bourdieu'ya göre habitus şartlanmaların ürünüdür. Habitus ürünü olduğu bu şartlanmaları yeniden üretecektir ve bunların nesnel mantıklarını da dönüştürmektedir. Bourdieu'ya göre habitus uyum sağlama gücüdür ve dış dünyaya uyum sağlama rolü üstlenmektedir (Işık, 1998: 139). Toplumun senaristliğini üstlendiği bir filmde, insanlar senaryoya uygun olarak rollerini yerine getirmektedirler. Kişinin senaryo ekseninde gerçekleştirdiği rolü günlük yaşamdaki yatınlıkları olarak bireyi eyleme yönlendirmektedir. İnsanlar aynı toplumda farklı hayatları yaşamaktadırlar. Bu da pek çok farklı habitusun varlığını göstermektedir. Habitus toplum tarafından ayrışabilen yaşam biçimleri oluşturmaktadır. Habitusun oluşmasında ise etkileşim etkilidir. Ancak bu etkileşim toplumsal bir etkileşimdir.

Kadına dair üretilen toplumsal bilgi, farklı etki çeşitliliğine yol açmaktadır. Kadın ikinci konumda olmayı benimseyerek hayatına devam etmektedir. Bu aslında toplumsal bir kabullenışı ifade etmektedir. Kadın veya erkek tanımlamaları onların kişiliklerinin tamamen benzer olduğunu belirtmemektedir. Bu yüzden farklı habitusları bulunmaktadır. Kadının bilgisi, geçmişin davranış kalıplarından bugünün eylemlerinden ve geleceğe dair söylemlerden oluşmaktadır. Kadına dair üretilen bilgide kurulan tüm cümlelerin yeniden tercüme edilmesi gerekmektedir.

İnsanlar üç tür kişilik içerisinde bulunmaktadır. Birinci kişiliği herkes bilmektedir ve bu onun genel özelliklerine dair oluşan toplumsal kimliğini oluşturmaktadır. İkinci kişilik ise sadece kişinin kendisinin bildiği bir "ben" algısıdır. Üçüncü ve son kişilik ise ne toplum tarafından ne de kişinin kendisi

tarafından tam olarak anlaşılabilen bilinmeyen bir kimliktir. Bu kişilik insanın çözümlenemeyen tarafıdır. Kişi önce kendisini daha sonra ise toplumsal kimliğini anlayarak ona dair oluşan ve tanımlayamadığı alanı anlaması ve tanıması gerekmektedir.

Benzer toplumsal bağlamlardaki insanlar etkileri benzer şekillerde dışa vurmaktadır ve ifade etmektedirler fakat her biri bunu özgün biçimlerde yapmaktadır. Öyleyse habitus, bireysel özgünlüğün inkârı değildir aksine sadece benzer bağlamlarda yetişen insanların müşterek bir şekilde edindikleri toplumsal olarak kazanılmış özellikler kompleksine gönderme yapmaktadır. Habitus kavramı bireyselliğin ve toplumsal ilintiliğini sadece birbirine karşıt olmadığını değil, kişinin bireyselliğe ancak bir toplumsal grup içinde yetişerek erişmesinin mümkün olduğunu açığa çıkarmaktadır (Kasper, 2015: 130).

Bourdieu, dil kullanımı ve beden arasında da bir ilişki görmektedir. Bu sosyalleşme süreci içinde aileden başlayıp okula değin uzanan süreçte toplumsal ve sınıfsal olarak kabul gören meşru dil kullanımının öğrenilmesiyle ilgilidir. Bireyin toplumsal değeri dil ve beden değeri ile birlikte oluşmaktadır (Işık, 1998: 141).

Yaşam boyunca farkında olmadan belli bir düzene bağlı olarak ne yapılması ne yapılmamasına dair bir takım yatkınlıklar bulunmaktadır. Günün herhangi bir bölümünde herhangi bir işle meşgul olurken o işin nasıl yapılması ya da nasıl yapılmaması gerektiği belirlenmiş durumdadır ve insanlar bunun farkında olmadan bir döngü içerisinde yer almaktadır. Başka bir ifade ile davranışlar ve yaşam yatkınlıklarıyla çevrili bir düzenin parçasıdır.

Kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal farklılık beden üzerinde de etkisini göstermektedir. Toplumun yarattığı anlam ekseninde değerlendirilen beden, hep daha çok baskılanan konumdadır. Beden her ne kadar bireysel bir anlam taşıyor gibi görünse de toplumsal bir anlamı da taşımaktadır. Hatta çoğu zaman bireysel anlam toplumsal anlamdan meydana gelmektedir. Bourdieu, kadın ve erkek üzerindeki tahakkümü beden üzerinde de yansıdığını belirterek ilişki bir nitelik taşıdığını belirtmektedir.

Bourdieu bedeni üç noktada toplumsal sınıflandırma için önemli bir konuma oturtmaktadır. Bunlardan ilki bedenin bireyin sosyal konumuyla ilişkisidir. İkincisi habitusun cisimleşmesiyle ilgilidir. Üçüncü nokta ise beğeni çerçevesinde ortaya çıkmaktadır (Işık, 1998: 138). Beğeniler ilişki sosyoloji için önemlidir çünkü hem beğeniler hem de hedefledikleri nesnelere toplumsal ilişkilerdeki ortak referans

noktalarıdır. Yeni kültürel biçimler eski biçimler arasındaki bir diyalogdan ya da daha ziyade bu biçimlere bağlı toplumsal aktörler arasındaki bir diyalogdan doğmaktadır (Crossley, 2015: 204). İnsanların tercihleri, bakış açıları bedenlerine yansıtılarak ortak değerler sistemini oluşturmaktadır. Beğeni kavramı bu duruma ilişkin bir örnektir ve kişilerin yaşamlarına dair bilgi vermektedir. Beğeni, bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir ve bu zorunluluk toplumsal şartlar ekseninde oluşmaktadır.

Toplumsal olan her şey beden üzerinde inşa edilmektedir ve beğeniler ekseninde oluşan eylem şemaları sistemleri olarak habituslar ile toplumsal olanın fiziksel nesnelere yarı gerçekliğine sahip mekanizmalarda kurulmasının ürünü olan nesnel ilişki sistemleri olan alanlar arasındaki karanlık ikili ilişkilerdir. Algılanan ve takdir edilen gerçeklikler olarak görülen alanlar toplumsal temsiller ve pratiklerdir (Bourdieu,-Wacquant, 2012: 117). Toplumsal dünyanın yeniden üretim sürecini açıklayan Bourdieu'nun temel kavramları (habitus, doxa, illusio ve simgesel şiddet) bireyin toplumla kurduğu ilişkide beden ve pratikler üzerinden gerçekleşmesi açısından birbirine bağlıdır. Toplum öncelikli olarak bedenlerle yaşanmaktadır ve topluma ilişkin edinilen bilgiler pratiklerle kazanılmaktadır (Koytak, 2012: 92).

Bourdieu'nun ilişkişelciliği gerçek ilişkişeldir her ayırım her farklılık ancak diğer özelliklerle ilişkisi içinde ve bu ilişki yoluyla var olan ilişkişel özelliştir benzeri iddialarla sonuçlanmaktadır (Kivinen-Piiroinen 2012: 177). Tözsel algı, toplumsal bir pratik olarak var olmaktadır ve ilişkişel düşünce'nin karşıtı konumundadır. Ancak her iki düşünce de oluşturduğu karşıtlıklardan beslenmektedir. Toplum ilişkişellikten bağımsız olarak düşünülemez. Toplumun işleyiş biçimini anlamak için toplumsal ilişkilerin ele alınması gerekmektedir. Toplumsal gerçek tözsel değil ilişkişel bir gerçekliktir.

Belli bir anda belli bir toplumun belli bireylerine ya da gruplarına özgü etkinlik ya da tercihlerin değişmemek üzere, bir tür biyolojik ya da kültürel öze kazanmış tözsel özellikler olarak ele alınmasına yol açan tözselci düşünme biçimi, farklı toplumlar arasında yapılan karşılaştırmalarda olduğu kadar aynı toplumun birbirini izleyen dönemleri arasındaki karşılaştırmalarda da aynı hatalara götürmektedir (Bourdieu, 2015: 17).

Geçmişe dair edinilen bilgi ve deneyimler şimdinin eylemlerine dönüşerek habitusu oluşturmaktadır. Tarih boyunca beden her zaman ayrımların ve yatınlıkların merkezinde yer almaktadır. Tahakküm bedenine uğradığı tözsel bir alt

yapı sistemdir. Bedene yönelik oluşan toplumsal gerçeklik beden in ikincilleştirilmesine yönelik olmaktadır. Bazen fiziksel olarak görünen bu ikincilleştirme bazen de tıpkı bugünün toplumlarında daha çok hissedildiği üzere simgesel bir görünüm içerisindedir. Beden bir semboldür ve her söylemin içerisinde yer almaktadır.

Kültür, insanlar arasındaki iletişimin ve etkileşimin zeminidir aynı zamanda bir tahakküm aracıdır. Sanat, bilim, din ve dil olmak üzere bütün simgesel sistemler gerçeklik anlayışını şekillendirerek insanlar arası iletişimin temelini oluşturmakla kalmamakta, toplumsal hiyerarşilerin tesisine ve idamesine de katkıda bulunmaktadırlar. Kültürel inanç ve değerler dili kapsamakta ve bireyleri, grupları kurumsallaşmış hiyerarşilere bağlayan pratikleri dolaylılamaktadır (Swartz, 2013: 11).

Wacquant'a göre (2014: 446-447), Bourdieu için tarihsel eylem, bedenlerde cisimleşerek ve şeylerde kurumsallaşarak oluşmaktadır. Tarih, habitus olarak adlandırdığı bireylerin algı ve değerlendirme kategorilerini kalıcı yatkinlik olarak özelleştirmekteyken sermaye kavramı ile işaret ettiği verimli kaynakların dağılımı ve alan dediği özün işleyiş mantığına göre nesneleşmektedir.

Habitus toplumsal yatkinlikleri ifade etmektedir ve bu yatkinlikler kalıcı değişmeyen yatkinliklerdir. Tarihsel bir arka plana dayanmaktadır ve bu arka plan bireyin bedeninde görünen toplumun bir yansımasıdır. Habitus toplumda var olabilmeyi sağlayan önemli araçlardan biridir ve eşitsizliği de yansıtmaktadır çünkü sınıfsaldır yani nesnel olan şeyleri yeniden üretmeyi sağlamaktadır. Bu da sınıfın varlığını devam ettirmesini sağlamaktadır ve kültürel sermayenin oluşmasında etkilidir. Beden ise Bourdieu'nun kültürel sermaye olarak tanımladığı şeyin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Demez, 2009: 18).

Sahip olunan habituslar, hem burada ve şimdiyi hem de tarihselliği içermektedir. Var olan yatkinlikler sistemi tarihselliğin bir ürünüdür. Düşünce şemaları farklılıkların varoluşuna katkıda bulunmaktadır ve doğalmış gibi algılanmasına neden olmaktadır. Doğalmış gibi görünen düşünce şemaları toplumsal dünyada, bedenlerde ve habituslarda kendini göstermektedir. "Erkek merkezli görüş kendini yansız gibi dayatmaktadır ve onu meşrulaştıracak söylemlerde dile getirmeye ihtiyaç duymamaktadır. Toplumsal düzen amacı üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa sembolik bir makine gibi işlemektedir ve o işgücünün cinsiyetçi bölümüdür" (Bourdieu, 2014: 22).

Erkeğin tahakkümü simgesel olan şiddetin bilinç ve iradenin dışında cinsleşerek ve cinsleştirerek habitus şemalarının karanlıklarında yer alan bir tanıma ve yanlış tanıma edimi aracılığıyla gerçekleştiğini en iyi gösteren örnektir. Ayrıca zorlama ile rıza, dış dayatma ile iç itki arasındaki skolastik karşıtlığı saf dışı bırakmadan simgesel şiddetin anlaşılamayacağını göstermektedir (Bourdieu-Wacquant, 2012: 171-172).

Habitus düşünce eğilimlerinden çok eylem eğilimlerin bedene kazandırılmasıyla işlemektedir Bourdieu'nun vurgusu, vücut kazanmış bir şey olarak habitustur. Farklı toplumsal kurumlar özellikle sınıfsal farklılıklar bireyleri farklı ortamlarda karşı karşıya bırakmaktadır. Sonuç ise bireylerin eğilimlerinin özellikle sosyal sınıflar arasında farklılıklar sergilemesi ve bireyin habitusunun bu farklılıkların sürdürülmesinde önemli bir rol oynayabilmesidir. Bourdieu oyun duygusu metaforunu insanların kendi evinde olma ve belirli ortamlarda tam olarak ne yapacağını bilme hissini ifade etmek için kullanmaktadır. Alışıldık sınıfsal ortamlarının dışına çıkanlar husursuz olmaktadır (Cuff vd 2013: 360).

Doğallaştırılan cinsiyet ayrımı bireylerin zihinlerindedir. Kadın boğun eğmeyi ve sessizliği öğrenmektedir aynı zamanda erkek de güçlü olmayı ve etkili olmayı öğrenmekte ya da aslında bu bir zorunluluk haline gelmektedir. Habitus kavramının da ifade ettiği gibi erkeklik ve kadınlık kavramlarının altına yazılabilecek olan tanımları belirli bir durumda ne yapılacağını etkileyen toplumsallaşmış bir öznelliktir. Alışkanlık, davranışlara yansıyan farkında olmadan uygulamaya geçirilen beğeniler ve eylemlerden oluşmaktadır. Basit bir örnek vermek gerekirse, yürüyüş tarzı ya da mimikler bedensel hareketleri ifade etmektedir. Kişisel olanla toplumsalın bir birleşimidir. En basit bir beden duruşu bile kişinin toplumdaki konumuna işaret etmektedir. Bedenlerde toplumsal olanı görmek mümkündür yani habitus toplumsal farklılığı ve eşitsizliği etkilemektedir.

Bourdieu'ya göre tahakkümün nasıl kalıcı olduğunu anlamamanın anahtarı, eylem yöntemlerinin üreticisi şeklinde işlev gören yatkınlıklar ve sorgu sual etmeden algılama-düşünme-hissetme şekillerinde yatmaktadır. Niyetler ve tercihler eylemin ana kaynakları değildir; bilakis ana kaynak birincil sosyalleşme yoluyla içselleştirilen ve ikincil öğrenim yoluyla bükülen, bir parça değiştirilen ya da nadiren yeniden şekillendirilen habitusa dayalı ilişkilene kiplerinde bulunabilmektedir (Emirbayer, 2014: 58).

Tahakküm, yalnızca erkeğin kadın üzerindeki tahakkümü olarak gerçekleşmemektedir. Aynı zamanda kadının kadına, erkeğin de erkeğe tahakkümü söz konusudur. Genel olarak kadınlar, kadına dair aşağılayıcı imgeye katılmaktadır. Sembolik şiddet, hükmedilenin hükmedene gösterdiği bağlılık kurulmaktadır. Kendini algılamada ve anlamada ya da hükmedenleri algılamada ve anlamada başvurduğu şemalar da kendi toplumsal varlığının bir ürünü olduğu sınıflandırmaların somutlaştırmaların ürünüdür (Bourdieu, 2014: 51). Kadın ve erkek arasındaki rol ve statü farkları toplum tarafından yaratılarak desteklenmektedir aynı zamanda bu rol ve statülere atıfta bulunulan kişiler tarafından da benimsenmiş olduğundan sürekli olarak var olma eğilimi göstermektedir.

Toplum yalnızca kadınlar üzerinde tahakküm kurmamaktadır aynı zamanda bu tahakkümü erkeklere de uygulamaktadır. Kadını kıyafetleriyle davranışlarıyla bir kalıba sokmaya çalışmaktadır ve erkekleri de davranışlarıyla -örneğin güçlü olması gerektiği yönündeki söylemleriyle de- bir tahakküm yaratmaktadır. "Erkekler ağlamaz" sözü oldukça yaygın bir söz konusudur ve bu söz aslında erkeğin nasıl bir tahakküm içerisinde kaldığını göstermektedir. "Biyolojik görünüşler ve bedenlerle beyinlerdeki, üretilmiş oldukları denli gerçekte olan etkiler, biyolojik olmanın toplumsallaşması ile toplumsalın biyolojikleşmesi arasında uzun bir kolektif ürünüdür ve bunlar sebepler ile etkiler arasındaki ilişkiyi tersine çevirmek ve hem gerçekliğin hem de gerçekliğin temsilinin altında yatan ve bazen araştırmaya bile kendini dayatan keyfi bölünmenin doğadaki yapıtaşı olarak doğallaştırılmış (cinsleştirilmiş habitus olarak "cinsiyet") bir toplumsal inşanın görünür kılınmasını sağlamak için bir araya gelmektedirler" (Bourdieu, 2014: 13-14). Habituslarla içselleştirilen sosyal dünya sürekli yeniden üretilmektedir. Tahakküm süreçlerinde en önemli kavram "beden" kavramıdır. Sosyal yaşam içinde var olabilmek için belli bir çaba içerisinde pratiklere dâhil olunmaktadır. Sahip olunan sermaye pratikler ve toplum olarak nerede konumlandırıldığı ile ilişkilidir. Tahakküm sürecinde etkili olan pratikler, önyargı niteliğindedir. Çoğu zaman var olan durumu değerlendirirken öznel yargıların ve yaşam tarzlarından bağımsız olarak bir görüş bildirmek ve davranış geliştirmek oldukça zor bir durumdur. Çünkü oluşan referans çerçevesi kişilerin kendi yaşam tarzı, deneyimleri ve etkili olan çevresidir. İşte tam da bu noktada birçoğu tahakküm altında olan düşüncelerin yalnızca bazılarının farkında olunmakta bazılarının ise olunmamaktadır.

Toplumda var olan kalıp yargıları kadınlar anne-baba, öğretmenler veya arkadaşları ve kendilerine benzeyen kişilerin deneyimleri ile hâkim bakış açılarını değerlendirerek bedenlerinin bir parçası konumuna almaktadırlar. Bu onları doğallaştırmaya yönlendirmektedir. Kadınların ev içi emeğinin parasal bir karşılığının bulunmaması, onun, kendi gözlerinde dahi, değersiz kılınmasına yardımcı olmaktadır. Öncelikli olarak erkeklerin ev içi rollerin bilincinde olmaları, kadının emeğinin değerini ortaya çıkarabilmektedir. Toplumsal dünya, eril bakış açısıncaya yönlendirilen bir sembolik mallar piyasası gibi işlemektedir: Kadınlar söz konusu olduğunda, var olmak, fark edilmek anlamını taşımaktadır (Bourdieu, 2014: 125).

Bourdieu'ya göre yatkinlikları üreten nesnel bağımlılık azaldıkça zayıflama eğiliminde olacaktadırlar ve sembolik tahakkümün etkisi algılama, anlam ve eylem şemaları aracılığıyla kendini göstermektedir. Tahakküm nedeni ne olursa olsun, ne hükmedilen habitusun tutkuları, ne bedene işlenmiş toplumsal ilişki bedensel hukuk haline getirilmiş toplumsal hukuk, özgürleştirici bir bilinçle girilen basit bir istemli çabayla askıya alınabilecek niteliktedir. (Bourdieu, 2014: 55-56).

Tözsel olandan töze, tözsel olanın sabitliğinden tözün sabitliğine doğru bir kayma gerçekleştirerek meslek, yaş, cinsiyet veya eğitim düzeyi gibi eyleyicilere bağlı nitelikleri etken oldukları ilişkilerden bağımsız güçler gibi ele alan tözcü düşünme biçimi açıklayıcı etmeni araştırma söz konusu olduğunda kuşkusuz daha çok olanak sunmaktadır (Bourdieu, 2015: 40). Bedenin toplumsal yorumu tözsel bir nitelik taşımaktadır. Kadının toplumsal gerçekliğini değiştirmek için bakış açısını değiştirmesi gerekmektedir. Toplumun tözsel algıdan uzaklaşarak ilişkisel düşünümüne dönmesi gerekmektedir.

Öncelikle toplumsal dünyayı tözcü bir biçimde düşünme eğilimiyle bağları koparmak için uzam kavramı kendiliğinden toplumsal dünyanın bağıntısal olarak kavranmasını getirmektedir. İşaret ettiği tüm gerçekliğin o gerçekliği oluşturan öğelerin karşılıklı dışsallığında yattığını olumlamaktadır (Bourdieu, 2015: 49).

Gerçekliği tözler değil ilişkiler üzerinden tanımlayan ilişkiler ve yapısal düşünme tarzını benimsemek gerekmektedir. Bu bakış açısına göre gerçek olan ilişkisel olandır; gerçeklik çoğunlukla görünmemektedir çünkü üstü sıradan algı deneyimi tarafından bireylerin gerçeklikleri tarafından örtülen bir sürekli ilişkiler toplamından yani yapıdan başka bir şey değildir (Bourdieu, 2012: 369).

Bourdieu, ikilikler üzerinde durmaktadır. İkili karşıtlıklar etrafında ilişkisel biçimde pratikler yapılandırılmıştır. Pratikler "aşinalık" deneyimi ile şekillenmektedir. Kadın ve erkek arasındaki ikilikler, genellemeler ve rutin davranışlardan beslenmektedirler. Kadın ve erkek üzerinde var olan bir tahakküm söz konusudur. Bourdieu, "eril tahakküm" üzerinde durmaktadır. Habitus, ilişkisel bir yöntemdir ve birey ait olduğu toplumsal ve kültürel mirasın bulunduğu yerdir. Sosyal hayatta var olan pek çok ikiliklerden biri olan kadın-erkek ikiliğinin ilişkisel bir düşünümü gereklidir. Ancak ilişkiselliğin temel karşıtlığını oluşturan tözcü algı toplumsal hayata yerleşmiş konumdur. Öncelikli olarak tözcü algıdan kurtulmak gerekmektedir. Böylelikle bedenin süreçsel düşünümü mümkün olacaktır.

Erkek ve kadın tahakkümü yalnızca tek bir kurumun oluşturduğu bir durum değildir. Ailenin yanı sıra eğitim ve çalışma yaşamında ve medyada da varlığını sürdürerek ayrımın oluşmasında temel önemde olan faktörlerdir. Kadınlar öncelikle aile de baba, dede ya da abiye karşı bir davranış kalıbı geliştirmektedir. Bu süreçte etkili olan faktörlerden biri annedir çünkü anne de aynı şekilde öğrenmektedir. Daha sonra eğitim döneminde öğretmenler ve arkadaşlarıyla var olan durum ya sürdürülmeye devam etmektedir ya da farklı bir bakış açısı kazanma yolunda bir ilerleme mevcut olmaktadır. Kişi, içinde bulunduğu konumda çelişkilerle durumu anlamlandırmada oldukça güçlük çekmektedir. Daha sonraki en önemli ve etkili faktör çevredir yani aslında toplumdur. Her zaman ve her yerde bulunmaktadır. Bazen "başkaları ne der?" cümlesinin içindedir. Medya sembolik olarak farkında olmadan bize bu tahakküm ve ayrımları içselleştirmemizde en etkili gizil güçtür.

4. 8 Bedene Yönelik Bir Yaklaşım Bağlamında Feminizm ve İlişkisel Sosyoloji

Beden ve bedene yönelik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınan ilişkisel sosyoloji, beden ve beden sosyolojisi başta olmak üzere pek çok konu ile ilişkilidir. Tarih boyunca var olan kadın-erkek ayrımı farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Erkeğin kadın üzerindeki tahakkümü kadını ve bedenini eşitsizliğe maruz bırakmaktadır. Kadının da toplumsala dâhil olduğunu ve tıpkı erkekler gibi toplumun her alanı ile ilişkisellik barındırdığını ifade etmek için ilişkisel sosyoloji feminizmden yararlanmaktadır. Hem toplumsal hem de birey eksenli düşünebilmek için feminizmin kadına yönelik vurgusu ilişkisel sosyoloji için oldukça önemlidir.

Feminizm, kadın ve kadın bedeninin toplumsallığını anlamak açısından yardım sağlamaktadır. Kadın bedeninin doğurganlığı, nüfusun yeniden üretimi anlamında sosyo-biyolojik bir bağlama işaret etmektedir. Bedenin mekânsal düzenlemesi de

feminist politikaların çözüm aradığı kamusal alan-özel alan arasındaki ayrımın sınırlarının erkek ve kadın bedenleri ile belirlenmesine işaret etmektedir (Öztürk, 2012: 21). Kadının toplumsal anlamı, doğurganlık özelliği ile yeniden üretim süreci ekseninde özel alan ile sınırlandırılmaktadır. Kadının kamusal alandaki söz hakkının daha az olması sonucu feministler mekânsal ayrımları ön plana çıkararak kadınların kamusal alanda görünürlüğünün artırılmasını amaçlanmaktadır

Feminizm, kadının toplumdaki ikincil konumunu anlamaya, onu değiştirmeye, dönüştürmeye çalışan, düşünce ve eylem bütünlüğünü ifade etmektedir. Toplumun kadın üzerindeki baskılarını ortadan kaldırarak, eşit yaşam koşullarını sağlamayı amaçlamak için ortaya çıkmakla birlikte toplumsal cinsiyet rollerine değinerek zamanla kadın lehine pozitif ayrımcılığa başlayan bir değişim yaşamaktadır. Kendi içerisinde de değişen feminizm hareketi, aynı zamanda toplum tarafından cinsel anlamda *öteki* olarak nitelendirilen gruplar içinde olumlu adımlara öncülük etmektedir (Kozlu, 2009: 5). Feminizm, toplum içerisinde dışlanan grupların farkındalığını arttırması açısından oldukça önemlidir ancak eşitlik anlayışı ile ortaya çıkan feminizmin kendi içinde ayrıldığı gruplar içerisinde, kadına yönelik pozitif ayrımcılığa ilişkin eğilimin artması feminizm terimine olan bakış açılarını da etkilemektedir. Feminizm, kadını yücelterek erkeği dışlaması sonucu tözcü bir algıya dönüşmektedir. Ancak kadın ve öteki olarak konumlananların bakış açılarını sorgulamaları ve değiştirmeleri açısından önem arz etmektedir.

Feminizm terimi, Türkiye toplumunda farklı bir şekilde algılanmaktadır ve çoğu zaman toplum içerisinde bireylerin birbirlerini feminist kavramına yükledikleri önyargılarla ötekileştirmesine neden olmaktadır. Bu ötekileştirme biçimini, yalnızca erkekler değil kadınlar da birbirlerine karşı üretmektedirler. Feminizm, *erkek düşmanı kadın* şeklindeki tanımlamalara maruz kalmaktadır ve bu yüzden toplumun geri dönüşleri ayrım içermektedir. Terimin yanlış anlaşılmasında önyargılı ve ayrım odaklı yorumlar oldukça etkilidir. Feminizmin en önemli sorunlarından biri, kadın ve erkeğin her ikisinin birden değerlendirmeye alınmamasıdır. Kadın çalışmalarının ve erkek çalışmalarının her ikisi de ayrı düşünülmekten ziyade birlikte ele alınması gerekmektedir. Var olan erkek kategorisinin ortadan kalkmasıyla kadın kategorisi de ortadan yok olacaktır. Kategorilerin, sınıflandırmanın olmadığı bir toplumsal hayatın düşünümü üzerinde durulması gerekmektedir.

Feminizm, insanın bir cinsiyeti olduğunu belirtmektedir ve cins-cinsiyet ayrımlarına işaret ederek modern toplum eleştirisi getirmenin yanı sıra bedenin

toplumsallığına değinmektedir. Beauvoir, *anatomi kaderdir* görüşü ile bedeni ele almayı bırakarak kadın bedeninin ataerkillik yoluyla sosyal olarak bozulmuş olduğunu belirtmektedir (Işık, 1998: 14). Feminizm cins-cinsiyet ayrımı yaparak tözcü bir algı içerisine girmektedir ve bedenin toplumsallığına ilişkin bir yargıda bulunmaması açısından da bir eksiklik barındırmaktadır. Ataerkil düşünce yapısı içerisinde sınırlandırılan beden toplumsal bir algı sonucu şekil almaktadır ve bu algı bedenin ikincil olarak ele alınmasına neden olmaktadır.

Feminizmin pek çok akımı bulunmaktadır. Öncelikli olarak liberal feminizmden bahsetmek gerekmektedir. Liberal feminizmin üzerinde durduğu temel nokta, her an her yerde var olan kadının ikincilliğine karşı çıkışın başlangıç noktası olarak kutsal bekâret ve kadının güçsüzlüğünü vurgulayan bazı tabular ile önyargıların yıkılmasıdır. Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Hakları Savunusu* kitabı bu akımın başlangıcı kabul edilmektedir. Bu dönemin temel yaklaşımı, kadın ve erkeklere eşit hak ve fırsatların verilmesi üzerinedir ve *kişisel olan politiktir* sloganı kullanılmaktadır (Işık, 1998: 41-42).

Kişisel olan politiktir sloganı toplumsal ve siyasal hareket olarak kadın özgürlüğü hareketini ifade etmektedir. Özgürlüğün yolu kadınların hayatlarının her tarafının erkek egemen bir toplumsal düzen tarafından dayatıldığını kavramaktan geçmektedir. *Kadının yeri* gibi geleneksel görüşlerin varlığını ve kadınların yaşadıkları genel baskıyı kabullenmek gerekmektedir. Kadınların, *biyoloji kaderdir* sözü ile toplumsal konumlarındaki farklılıkların erkeklerin biyolojik farklılıklarından kaynaklandığı fikrini asla kabul etmemesi gerekmektedir (Cuff vd, 2013: 416). Kadınların, erkeklerin biyolojileri gereği toplumsal konumlarının iyi olduğu düşüncesini benimsemesi özgürlüklerini engellemektedir. Çünkü böyle bir yargı kabul edildiği zaman kadınlara yönelik ayırım sürecinin yeniden üretilmesi kolaylaşmaktadır ve kadın, tahakkümün varlığını asla hissedememektedir. Özgürlüğün gerçekleşmesi için öncelikle kadının kendi üzerindeki baskıyı ve ayırım sürecini fark etmesi gerekmektedir. Özgürlük, öncelikle kadının kendi içerisinde başlamalıdır.

Liberal feministler, akla inanç üzerinde durmaktadır. Kadının ve erkeğin ruhları ile akılcı yeteneklerinin aynı olduğu inancını paylaşan liberal feministler, kadınların ve erkeklerin ontolojik olarak benzer olduğunu benimsemektedir. Toplumsal değişme ve toplumun dönüşümüne etki etmek için eleştirel eğitimin gerekliliği savunulmaktadır. Birey, gerçeği arayan akılcı ve bağımsız bir aktördür

(Donovan, 2010: 27-28). Toplumun kadın algısının değişmesi için eleştirel bir eğitim sistemi gereklidir. Kadın, eğitim sayesinde kendi üzerindeki tahakkümün farkına vararak, kendini tanımlamakta, böylelikle eşitlik algısının yaygınlaşması kolaylaşmaktadır. Ancak kadının özgürleşmesi bedeninin özgürleşmesine bağlıdır.

Kadının özgürleşebilmesi bedeni üzerindeki denetimin kalkması ile mümkündür. Ancak bedensizleşen erkeğe rağmen kadın, bedeni içine hapsedilmektedir. Kadın için özgürlüklerin tüm bakış açılarının inşa edilebilmesi için bir alt yapının inşa edilmesi gerekmektedir. Feminist sorgulamanın aydınlanmacı liberal kanadının mücadele verdiği alan, kadının özgürleşme mücadelesi için zemin oluşturmaya yöneliktir ve kadınların yalnızca bedene değil erkekler gibi akıl sahibi bireyler olduğu düşünmesiyle özgürleşmenin eşit yurttaşlık ile mümkünlüğü savunulmaktadır (Kaylı, 2011: 19).

Aydınlanmacı liberal teorinin akılcı ve yasal müdahalesinin ötesine geçen düşünceler kültürel feminizm içerisinde toplanmaktadır. Bu görüşlere dayanan feministler siyasal değişime odaklanarak kültürel dönüşümü amaçlamaktadırlar. Eleştirel düşünme ve kendini gerçekleştirme üzerinde duran kültürel feministler, hayatın akıl dışı ve sezgisel olduğu üzerinde durmaktadırlar. Liberal kuramcılardan farklı olarak din, evlilik ve yuva alternatifleri üzerinde durmaktadır (Donovan, 2010: 69-70). Liberal feministlerin aksine akıl yerine sezgiyi ele alan kültürel feministler, eleştirel düşünmenin gerekliliğini savunarak liberal feministler ile benzer özellikler içermektedirler. Kültürel feministler özel alana olan vurguları ile öne çıkmaktadırlar. Kadının özel alandaki eşitlik biçime odaklanan kültürel feministler, aynı zamanda kadının kamusal alandaki eşitsizliğine değinmemektedir.

Kadınların rolleri, toplum içerisinde ve sosyal-kültürel çevreleri ile ilişkileri ekseninde kurulmaktadır. Kadın kendi öznelliğini yeniden inşa etmektedir ve bu kimlik edinme süreci dayatmadan ziyade yeniden kurulan bir süreçtir. Kültür, kadının ötekiliğini kurmaktadır ve kültürel feministler sosyal değişimden ziyade kültürel dönüşümü amaçlamaktadırlar (Aktaş, 2013: 65).

Kültürel feministler farklılığı benimseyerek kadının toplum içerisindeki güç tarafından dışlanarak, o güç tarafından kendine ayrılan alanlar içerisinde (aile, din vb) alternatif yapılar planlamaktadır. Ancak bu bakış açısıyla kültürel feminizm aslında ataerkil düzeni desteklemektedir (Kaylı, 2011: 22). Kadın ve erkek tarih boyunca değişimi zor kalıp yargılarla beslenmektedir. Erkek her zaman daha güçlü bir rolü üstlenmek zorundayken, kadın hep daha zayıf olarak algılanmaktadır.

Böylelikle kadın ve erkek her zaman birbirlerini ötekileştirmektedirler. Kültürel feminizm ataerkil sistemin yarattığı sınır içerisinde kalarak tözsel bir niteliği barındırmaktadır. Kadının özel alanla sınırlandırılmasını desteklemektedir. Böylelikle kadının üzerindeki baskıyı sorgulamada eşitsizliği destekler görünmektedir. Kalıcı değil geçici çözümleri amaçlayan kültürel feministler, kadınlık ve erkeklik rollerinin devamına neden olmaktadır.

Erkek ve kadın arasındaki baskıyı temel alan radikal feminizm ise sosyal sınıfların yıkılması ile çözümleneceğini reddetmektedirler ve kadını tarih boyunca sömürülen ilk grup olarak değerlendirmektedirler. Bu baskı ataerkillik yapıdan kaynaklanan roller içerisinde ve çoğu zaman bu baskıya maruz kalan kişi önyargılardan dolayı fark edememektedir (Işık, 1998: 47). Önyargıyı engellemek için önyargının bilincinde olmak ve ataerkil yapı içerisinde belirlenen rolleri eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirerek değişimin gerekliliğini vurgulamak gerekmektedir.

Toplumsal yaşam içerisinde şekillenen ataerkil sistem, kadınları bedenleri sebebiyle toplum tarafından ötekileştirmektedir ancak annelik özelliği sebebi ile yüceltilmektedir. Kadının annelik özelliği sebebi ile yüceltilmesi de kendi içerisinde çelişkiler barındırmaktadır çünkü kadın çoğu şeyde olduğu gibi doğurganlık üzerinde de söz sahibi değildir ve bu alan üzerinde söz sahibi olan da yine erkektir. Radikal feministler, eril düşüncenin kadın bedenini kullanamayacağını, kadınların bedenleri üzerindeki her türlü kontrolün kadınlara ait olduğunu vurgulamaktadır. *Bedenimiz bizimdir* sloganı ile kadınlık kalıplarına karşı çıkmaktadırlar (Kaylı, 2011: 24). Kadın hangi yaş gurubu içerisinde olursa olsun farklı biçimlerde farklı söylemlerle tahakküm altındadır. Annelik niteliğini kazandığı zamanlarda bile kadın, toplumun ona yüklediği roller ekseninde daha çok özel alana hapsolmektedir. Kadın bedeni üzerinde var olan eril tahakküm, kadının kendi bedeni hakkında bile söz sahibi olamadığını kanıtıdır.

Marksist feminizm akımı ise *annenin proleterleşmesini* ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre kadınlar birincil üretici olmalarına rağmen ikincil tüketicidirler. Kadınlar, aile içi ve çevresinde kullanım değerinin üretiminden sorumlu sosyal sınıftır. Kadın çocukların bakımı dâhil tüm ev işlerinden kurtularak yani ev işlerinin sosyalleşmesi ile özgürlüğe kavuşması mümkündür. (Işık, 1998: 43). İşçi sınıfı ile eş değer bir konumda tutulan kadın, her zaman burjuva sınıfına dâhil olan erkeğin tahakkümü ve sömürüsü altında bulunmaktadır. Ev işlerinin sosyalleşmesi önerisi ise uygulanması zor olan bir sistemdir. Kaylı'ya göre (2011: 25), Sosyalist feministler,

Marksist düşüncenin cinsiyet körü olduğunu, kadınlara kadınlıkları nedeni ile ekonomik temelli bir baskı yapıldığını düşünmektedirler. Bir kadının aile içindeki koşulları ekonomi ile iyileştirilebilir ancak kadının biyolojisi sebebi ile toplumla ilişkisi ve kadın-erkeğe farklı dayatılan ideolojik yönü bulunmaktadır.

Özgürlük taraftarlığı olarak tanımlanan liberal feminizm, aklın bedenden üstün olduğunu, kadın ve erkek eşitliği ile kadının cinsel özgürlüğünü savunurken; Marksist feministler de kadın ve iş ilişkileri üzerinde çalışmaktadırlar. Kadının ev içinde yaptığı işlerin değersizleştirilmesine karşı olarak nitelik gerektiren konumlarda ve iş alanlarında da başarılı olabileceklerini savunmaktadırlar. Radikal feministler, kadınların bedenleri üzerinde cinsel kölelik, taciz, tecavüz az ya da çok çocuk doğurma gibi erkek egemenliğine karşı duran politikalar geliştirmektedirler. Son olarak sosyalist feministler ise kadınların emeğinin erkekler tarafından sömürülmesine karşı durulmakta, kapitalist sistem tarafından oluşturulmuş sınıf ayrımcılığı, ırkçılık ve cinsiyetçiliği eleştirmektedir (Kozlu, 2009: 5-6).

Post modern düşünce tarzına göre feminizm, evrensel bir kadın tanımı üzerinde durmaktadır yani üstünlüğü ele geçiren erkeklerin karşısında itibarlarını kaybeden kadınlara hak ettikleri değeri kazandırmak için mücadele vermektedir. Kadının tanımlanabilir özü olduğu yalnızca biyolojik ve psikolojik farklılıklara dayanmaktadır ve evrensel kadın tanımı bu farklılıklarla hareket etmektedir (Saliya, 2013: 26).

Varoluşçu feminizmin en önemli ismi olan Beauvoir, *kadın doğulmaz kadın olunur* söylemi ile feministlerin ideolojik ve pratik haritasını belirlemektedir. Beauvoir, dişi cins olarak doğmuş bir insanın nasıl eğitilerek kadın olduğuna ilişkin verilerin öğrenilmiş bilgi ve deneyim olduğunu ele almaktadır. Beauvoir'in amacı, kadınların nasıl ikinci cins haline geldiğini ve tahakküme nasıl boyun eğdiğini sorgulamaktır (Kaylı, 2011: 21).

Simone de Beauvoir *İkinci Cinsiyette* kadın nedir? sorusu üzerinde durmaktadır ve kadınları toplumsal olarak tanımlandıkları haliyle ataerkil toplum kurumları ve aile içinde gömülü sosyalleşme süreçlerinin ürünü olarak ele almaktadır. Toplum, kadınları doğuştan erkeklerden farklı oldukları görüşünü benimseyerek kadınların erkeklere tabi kılındıkları toplum türünün özelliğidir (Cuff vd, 2013: 417).

Feminist akımların hepsi incelendiğinde farklı konuları ele almalarının yanı sıra ortak paydalarının da olduğu görülmektedir. Ancak hiçbirisi tek başına yeterli değildir. Feminist akımlar tek başına tözcü nitelikler taşımaktadır. Bu yüzden hepsini

ilişkisel olarak ele almak gerekmektedir. Liberal feminizmin toplumsal değişim için eleştirel eğitim görüşünü, kültürel feminizmin eleştirel düşünme ve kendini gerçekleştirme sürecini, radikal feminizmin kadınların bedenleri üzerindeki her türlü kontrolün kadınlara ait olduğu fikrini, Marksist feministlerin kadınların ev emeği ile sınırlandırılmasının aşılmasını, postmodern feministlerin evrensel kadın tanımını ilişkisel açıdan ele almak gerekmektedir.

Kadınların eğitim almaları, yaşamlarına ilişkin karar mekanizmalarında etkili olmaktadır. Kadınların eğitim görmesi, geleceğe ilişkin ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşam alanlarına yatırım yapmalarında kişiliklerin gelişmesinde sosyal yaşam içerisinde büyük katkı sağlamaktadır (Aktaş, 2013: 62). Bugünün toplumlarında kız çocukları artık eğitim olanağına sahip ve eğitime olan bakış açısı önem kazanmış durumdadır. Eğitim sayesinde kadın ve erkekler farklı bir bakış açısı ve yeni bir bilince sahip olmaktadır. Kadınlar zamanla var olan eşitsizlik biçimlerinin farkına vararak erkek merkezli olarak düşünmek yerine kendi bilinç yapılarını oluşturmaya başlamış ve başlamaya devam etmektedir. Kadın ya da erkek olarak bu ayrımın ortadan kalkması ile birey bakış açısının gündeme gelmesi mümkündür. Kişi kendini tanımlarken cinsiyeti ile değil kişisel niteliği ile tanımlamaya başlaması gerekmektedir.

Kadın ve erkek sınıflamasının en önemli sorunu duygu, düşünce, davranış, yetenek ve sahip olunan fırsatlar açısından durağan olan kadınlık ve erkeklik farkının cinsiyetler arasındaki kategorik farklılıklara ve bu farklılığın toplumsal pratiklere dönüşmesidir. Kadının belirlenmişliğine değil, kadının kendini belirleyen koşullara deneyimleri ile farkındalık süreci dikkate alınmalıdır. Kadına her alanda tanınması gereken eşitlikçi alanlar tanınmalıdır ve kadınlar toplumun değişim dinamiklerinden beslenmelidir (Aktaş, 2013: 70). Bugün kadınları artık çoğu meslekte görme imkânı bulunmaktadır. Kadınlar daha çok kendilerini ifade etmektedirler. Ancak ekonomi ve siyaset alanı başta olmak üzere diğer alanlarda da erkeklerin sayısal oranı oldukça fazladır. Ayrıca değinilmesi gereken bir diğer konu ise kadınların kendilerini ifade etme şekilleri daha bilinçli hale gelmekle beraber erkeklerin kadınlara yönelik algısında da değişim gerekmektedir.

Eril bir uygarlıkta kadının hem toplumsal hem de bireysel olarak uğradığı sömürü ve ayrımcılık kadının yabancılaşmayı yaşamasına neden olmaktadır. Kadının yabancılaşmayı fark etmesi ve kendi mücadelesini gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Bu yüzden feminizm, yabancılaşmayı ilgi alanı içerisinde dâhil etmektedir (Alp, 2014: 361).

Feminizm ve yabancılaşma birbiri ile ilişkilidir ve bu konuda tarihsel sürecin etkisi oldukça fazladır. Kadının cinsiyeti sonucu oluşan ayrım yabancılaşmayı meydana getirmektedir. Feminist hareket, yabancılaşmayı kadın ve erkeğe olan ayrımcılığı sonucu oluşan ötekileştirmeye dayanmaktadır. Bu yabancılaşma, kadının özel alandaki varlığı ile ilişkilidir ve toplumsal yabancılaşma olarak ifadelendirilmektedir (Alp, 2014: 342). Kadın ve bedeni yabancılaşma ile ilişkilidir. Geçmişten bugüne etkisi olan yabancılaşma süreci bugünün toplumlarında tüketim ekseninde bedene yönelik tahakküm daha da belirginleşmektedir. Kadın bedenini meta haline gelerek sürekli gözetlenen bir sömürüye maruz kalmaktadır

Feministler pek çok ikiliği sorgulamaktadırlar ancak ilişkisel bir bakış açısı içerisinde ilerlememektedirler. Feministler Batı düşüncesi içerisinde yer alan doğa-kültür, akıl-beden, duygu-mantık, kamusal-özel gibi ikilikleri sorgulamaktadırlar ve bireycilik ile soyut genelleme mefhumlarını eleştirmektedirler. Karşılıklı bağımlılık ve ilişkisel bireycilik bağlamsal olarak ele alındığında kadınlarla ve kadınların bedenleri ile konuları beslemektedir (Redshaw, 2015: 33).

Bebek ve anne arasında doğumdan hemen sonra bağ kurulması hayatidir ve hem annelik duyguları hem de bebeğin sağlığı açısından yararlıdır. Kadınlar yoğun bakımda bebekleriyle bir bağ kurmaya çalışmak zorunda olduklarını fark etmektedirler. Güven, yeterlilik ve bir kontrol hissi elde etmeye çalışırken sahiplik ve kontrol meselelerinde kendilerini hemşirelerle mücadele içerisinde bulmaktadırlar (Redshaw, 2015: 48). Doğumdan sonra bebek ile annelerinin ayrılma süreci tıbbi sistemin sahipliğinin olumsuz sonuçlanmasına sebep olmaktadır. Anne ve bebek ilişkisi oldukça önemlidir ve ilk andan itibaren anne-bebek bağının kurulması gerekmektedir.

Redshaw'a göre (2015: 51-52), toplumsal anlamak bireylerin ilişkileri bağlamında kendi özgürlüklerini, kendi somutluklarını ve farklılıkları temelinde ele alınması gerekmektedir. Feminist tartışmalar ve kanıtlar, özellikle farklılığın tanınmasına imkân vermesi açısından ilişkisel sosyolojinin gelişimi için olanak sunmaktadır. İlişkisel sosyoloji, bireyciliği ve genelleştirmeyi bireyselleştirmeden ayırt edilmesine yardımcı olmaktadır. Feminist bireyselliği ve karşılıklı bağımlılığı ve bunların birbirlerini karşılıklı dışlamadıklarını kabul etmenin imkânını göstermektedir. İlişkisel sosyoloji ise sosyoloji geleneğinde yeni bir şey olmadığını

ilişkilerin toplumun unsuru olarak görüldüğünü göstermektedir. Farklı toplumların bireyselliğın ilişkisel bir bağlamda gelişimine olanak tanıma derecesi sosyolojinin devamlı ilgi alanına girmektedir.

Redshaw'a göre (2015: 36-37), Chodorow, Benhabib ve Gilligan kadınların perspektifine ve deneyimine onların geçerliliğini ve farklılığını ortaya koyarak güç kazanmaktadır. Her birinin eleştirisi ilişkisel bir yaklaşımın geliştirilmesini merkeze almaktadır ve ilişkilerle kişiler arası ve sosyo-kültürel düzeylerde ilgilenmektedir.

Psikanalitik kuramcı Nancy Chodorow, kadın benliğine biçilen ve değer olarak üretilen *anneliğın*, toplum tarafından oluşturularak kadına yüklendiğini ifade etmektedir. Anneye ve toplumun değerlerine bağlı olan kız çocuğı aynı zamanda bir *anne* adaydır. Psikanalitik kuram çerçevesinde kız çocuğın annesinden daha geç kopması sebebi ile gireceğı yeni bir anne-çocuk ilişkisi içinde bulacağını düşünen kız çocuğı, *namusunu koruyarak* yeni bir aile kurduğı zaman benliğini oluşturduğunu düşünmektedir (Öztürk, 2012: 97). Bu döngü sürekli olarak kendini tekrar ederek yeniden üretmektedir. Kadın, annesinden öğrendiğini çocuğuna aktardığında o da aynı döngüye katılmaktadır. Bu yalnızca bir gelenek ya da dini bir görüş değil bu toplumun kadın üzerindeki görünmez baskısıdır. Baskı teriminin kullanılmasının sebebi ise toplumun bunu bir baskıya dönüştürmesi kastedilmektedir.

Chodorow'a göre (2007: 82), çağdaş feministlerin toplumsal cinsiyeti değişken, parçalı, dengesiz ve olumsal olarak yorumladıkları görülmektedir. Feminizm, farklılıkları kabul etmektedir ancak onları bireysel olarak değil siyasi, ırk, sınıf ve cinsel yönelim açıdan ele almaktadır. Anlamlar, bireysel olarak değil kültürel olarak dayatılmaktadır. Egemen feminist bakış açısına göre kültürel düzen, değişken olan bireysel anlamdan önce gelmektedir.

Toplumsal cinsiyete göre örgütlenmemiş bir dünyada çocukların bedenlerini nasıl anlamlandıracaklarını ne tür cinsel yapılanmaların ya da toplumsal cinsiyet kimliklerinin gelişeceği bilinmemektedir. Ancak biyolojik cinsiyet, farklılıklarının toplumsal cinsiyet farklılığının ya da farklı cinselliklerin çok önemli anlamlar taşıması kesin değildir (Acar-Savran, 2014: 307).

Nancy Chodorow'a göre, anneler ilk yıllarında bebeklerine özen göstermektedir ama babalar duygusal olarak biraz daha mesafeli durmaktadır. Bebeğın benliğinin oluşumunda, ilk zamanlarda fiziksel olarak iç içe geçtiğı annesinden ayrılması gerektirmektedir ancak bu durum kız ve erkek çocukları için farklı şekilde işlemektedir. Kızlar, zamanla annelerine bağlı olmalarına rağmen

yavaşça annelerinden ayrılmaktadırlar ancak Chodorow'a göre oğlanların erillik duygusu böyle bir duygusal maliyet ile başarılmaktadır (Bilton vd, 2009: 135).

Kadına yüklenen annelik niteliği her zaman erkeğe yüklenilmemektedir. Anneliğe dair bir liste bulunmaktayken babaya düşen görevlendirme oldukça sınırlıdır ve çoğu zaman sadece maddi olarak görülmektedir. Sorun ise tam olarak burada çıkmaktadır yani toplumun anneye ve babaya yüklediği anlamda eşitsizliktir. *Chodorow, kadınların cinsel karakterinin onları anneliğe hazırlamayı nasıl başardığı ve erkekler için benzer bir durumun niçin söz konusu olmadığı sorusu üzerinde durmaktadır* (Connell, 1998: 226).

Chodorow iki soru üzerinde durmaktadır: Kadınlar neden anne olmak istemektedirler ve neden iyi annelik edebilecek yetilere sahiptirler? Kadınların annelik etmesi, onların erkekler karşısındaki tabiatını sürmesini nasıl sağlamaktadır? Kadınların anneliğinin yeniden üretimi neye bağlıdır ve kadınların anneliğinin yeniden üretiminin kadınların tabiatının yeniden üretimindeki yeri nedir? Kadınların annelik isteği, bebeklik evresinde kız çocuklarla anneler arasında kurulan birlik erkek çocukların durumunda olduğundan daha az keskindir. Bebeklerin ilk nesne ilişkileri kadınlarda kurulduğu sürece kız çocuklar geleceğin anne adayları olmaya devam etmekte, anneliğin peşinden gitmektedir. Erkek çocuklar ise anneden kopmanın peşinde, bağımsız birey olarak yaşamını sürdürmektedir (Acar-Savran, 2014: 209-210).

Chodorow, kadının evde çalışması ve annelik rolünün parasal değişim alanının dışında olduğu için değer kaybetmektedir, görüşünü benimsemektedir (Donovan, 2010: 162). Kadınların evde çalışması sevgi eksenli gelişse bile bu durum kadını ikinci konumda tutmaktadır. Özel alan ise değer görmemektedir.

Nancy Chodorow'a göre kadın deneyimi ilişki ve bağlantıyı yadsıyan bir kendilik deneyimleyen ve bireyciliği, bağımsızlığı bunlara tercih eden erkeklerle kıyasla bir tür ilişki içinde kendiliktir. İlişkisel ve ilişkisellik bağlamında gelişen bir bireycilik, ilişkiselsel bireycilik terimini ortaya çıkarmaktadır ve kadınların bireyselliği ilişkiselsel olarak yeniden değerlendirilmektedir. Chodorow, kadınların-erkeklerin feminenliğin ve erilliğin psikolojisinin bedensel deneyim psikolojisinden fazlası olduğunu öne sürmektedir. Biyolojik bireyin var olduğu toplumsal bağlam dikkate alınmalıdır ve bu bağlam, ilişkiselsel bir bağlamdır (Redshaw, 2015: 37).

Gilligan'ın, kadınların ahlaki olarak akıl yürütmelerindeki farklılıklarla ilgili araştırmasında taslağını belirlediği ilişkiselsel görüş, genelleştirilmiş kamusal

etkileşimler alanı perspektifiyle özel alan arasındaki ayrımın etkisini göstermektedir. Gilligan, cinsiyet rolü streotipleri çalışmalarını incelemektedir. Streotipler, sevgi ve emek arasında ilkinin koşulu olan dışavurumcu yetenekleri kadınlara havale ederken ikincisi için gerekli araçsal becerilerin eril alanda ikamet ettiği bir yarılma öngörmektedir (Redshaw, 2015: 40).

Gilligan, *kadınların sesi yerine farklı bir sesle* ifadesini benimsemektedir. Burada kadınların ve deneyimlerinin psikolojideki ana damar gelişim teorilerinden dışlanmasının ne evrensel ne de yansız olan birçok model ve hipotez yarattığını gösterebilmek için kadınların deneyimlerini psikolojik teoriyle karşılaştırmaktadır (Benhabib, 1999: 255).

Kadınların deneyimlerinin bazıları, erkekler tarafından paylaşılmayan bedensel deneyimlerle ilişkilidir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının çözmeyi amaçladığı sorun kadın bedenleri ve kadınlar arasında oluşturulan bağlaşıklık. Hâkim bir söylem olan biyoloji bağlamında bedenselleşmeyle anlamlı olarak kadınları veya erkekleri biyolojik varlıkları ile sınırlandırmadan ilgilenmek oldukça karmaşıktır. Bedenleri etkisizleştirmek yeterli olmamaktadır çünkü bedenselleşmiş deneyimler önemlidir ve niteliksel açıdan birbirlerinden farklıdır. Erkek bedeniyle ilgili bütün erkeklerin deneyimleri aynı olmadığı gibi kadın bedeni ile ilgili bütün kadınsal deneyimler de aynı değildir (Redshaw, 2015: 42-43).

Gilligan'ın çalışmasında meslek sahibi heteroseksüel beyaz kadınların *sesini* tüm kadınların sesi olarak ele aldığı için gayri meşru olarak değerlendirilerek eleştirilmektedir. Feminist teori için farklılığın olması ideolojik insanın açığa çıkarılması, toplumsal ve tarihsel oluşumunun açıklanması temel bir görevdir (Benhabib, 1999: 254).

Gilligan ve Chodorow, küçük çocukların psiko-cinsel gelişimlerinin belli kişilik örüntüleri oluşturduğu konusunda hemfikirdir. Kadınlar açısından benlik ve öteki arasındaki sınırlar daha akışkandır ve kadınlar öteki karşısında daha fazla sempati ve empati duyguları barındırmaktadırlar. Erkekler bağlanmayı kendi kişiliklerine tehdit olarak görürken kadınlar başkalarının taleplerine karşılık veren sağlam bir kimlik oluşturmaya çalışmaktadırlar (Benhabib, 1999: 258-259).

Gilligan ve Chodorow'un yaklaşımları kadınlara özgül bakış açısını ele aldıkları için özcü olarak değerlendirilmektedir. Eleştirildikleri temel nokta biyolojik bedenle ilişkili toplumsal cinsiyet streotipleridir. Oysa Gilligan, kamusal alanda makbul olmayan niteliklerin kadınlarla ve evle ilişkilendirilmesine karşın makbul

kabul edilen niteliklerle erkeklere ve eril alanlara özgü olarak değerlendirilenlerin birlikteliğini not etmektedir (Redshaw, 2015: 41).

Benhabib'in bakış açısına göre (2006: 11-12), feministlerin batı felsefesinin aşkın özne kavramını evrensel olarak temalaştırılan bir benlik anlayışını reddetmesi gerekmektedir. Öznellik konusunda Benhabib'in savunduğu feminist tutum, bütün öznelerin tarih ve kültüre gömülü olduğu görüşüdür. Tarihsel değişimi tek bir neden üzerinden açıklayan özcü anlatıları reddetmektedir. Çünkü bu tarz anlatılar ezilen tarafların tarihe katılımını engellemektedir. Benhabib'in felsefe etkinliğini tözsel içeriğe sahip kültür aşırı normların dile getirilmesi olarak tasarlayan görüşlerin reddedilmesini desteklemektedir. Benhabib, *insanın ölümü, tarihin ölümü ve metafiziğin ölümü* tezlerinin bazılarını desteklemekte, bazılarını ise tehlikeli olarak ifade etmektedir. *İnsanın ölümü* tezinde öznellik fikrini dışlamaktadır ve böylece tarihsel değişim için gerekli olan özerklik, düşünsellik ve sorumluluk fikirleri de dışlanmaktadır. *Tarihin ölümü* tezinin bazı formülasyonlarında kurtuluş fikri reddedilmektedir. *Metafiziğin ölümü* tezinde felsefeyi reddeden formülasyonuna karşı çıkmaktadır. Benhabib'e göre kişinin kültürel normları ihtilafli olabileceğinden üst düzey ilkelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Seyla Benhabib, ilişkisel perspektifi vurgulayan bir feministtir ve genelleştirilmiş somut öteki arasında ayırım yaparak bugünün adalet teorilerinin bireylerin ihtiyaçlarını karşılamadan genelleştirildiğini belirtmektedir. Benhabib, sözleşme teorilerinde mantar gibi çoğalan erkek düşüncesi olarak doğa hali metaforundan son resme atıfta bulunmaktadır. Bu tasavvurda özerklik doğa halinde, tek başına ve bağımsız varlığını sürdüren kadınlardan bile doğmamış olduğu için hiçbir bağımlılık ilişkisine sahip olmayan erkek olarak algılanmaktadır. Benhabib'e göre ahlaki tarafsızlık, kendisi gibi olan ötekinin iddialarını tanımayı öğrenmektir (Redshaw, 2015: 38).

Seyla Benhabib, genelleştirilmiş öteki üzerinde durmaktadır ve genelleştirilmiş ötekinin duruş noktası bireyin kendisine yöneltmek istediği bütünlük ve bütün bireyleri aynı hak-ödev ekseninde çevrelenmiş varlıklar olarak görmeyi sağlamaktadır. Bu duruşu sağlarken ise bireysellik ve ötekinin somut kimliği soyutlanmaktadır. Tersine somut ötekinin konumlanması her bireyi somut tarihi kimliği ile duygusal yapısıyla birey olarak görülmesini sağlamaktadır (Donovan, 2010: 372).

Benhabib'e göre (1999: 215-216), genelleştirilmiş ötekilik, ayrı ayrı her bireyi kendilerine yöneltmeyi isteyecekleri hak ve ödevlere sahip olarak görmeyi

gerektirmektedir. Ötekinin konumu ele alındığında ötekinin bireyselliği ve somut kimliği soyutlanmaktadır. Ötekinin de tıpkı *bizim* gibi somut ihtiyaçlarının bulunduğu varsayılmaktadır. Ötekinin ihtiyaçları, güdülenimleri, neyi aradığı, neyi arzuladığı kavranmaya çalışılmaktadır. Ötekiyle kurulan ilişki *denklik* ve *tamamlayıcı karşılıklık* normları tarafından yönetilmektedir. Herkes ötekinden özgül ihtiyaçlara ve yeteneklere sahip somut bireysel bir varlık olarak ötekinin tanındığını hissettiği davranışlar beklemektedir. Bu durumda farklılıklar birbirlerini dışlamaktan ziyade tamamlamaktadır.

Öteki ile olan ilişkiye hakkaniyet ve bütünleyici karşıtlıklar yön vermektedir. Ötekinin genelleştirilmiş öteki çerçevesi aracılığıyla anlaşıldığı yerde mümkün olan sadece bir monologdur. Benhabib, özgül kimliklere sahip birbirinden ayrı kendilikler arasındaki müzakereler aracılığıyla monolog yerine diyalog olasılığını mümkün kıldığına inandığı ilişkiyel bir bakış açısını vurgulamaktadır. İlişkiyel etkileşimsel bir teoride kendilik topluluğu içinde ele alınmaktadır. Her bir kendine başvurma edimi eş zamanlı olarak hem kendiliğin özgünlüğünü, farklılığını hem de kendilikler arasındaki müşterekliği ifade etmektedir (Redshaw, 2015: 39).

Feministler pek çok ikiliği sorgulamakla birlikte kendi içinde ikilikler barındırmaktadır. Eşitlik ve farklılık ikiliğinin yanında kadınların, cinsiyetlerine dayalı kimliklerini öne sürdüklerinde ve *biz kadınlar* ifadesini kullanmaları sonucu oluşan dışlayıcılık gerilime sebep olmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı olarak çıkan baskı ve sömürüye karşı olarak mobilizasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Bu mobilizasyonun mümkünlüğü ise kollektif özne ya da kimlik tanımlamaları, bazı kadınları dışlama riskini taşımaktadır. Bu kadınlar ise siyah, kürt, işçi, işsiz, lezbiyen gibi toplumsal ilişkileri açısından ezilen kadınlardır (Acar-Savran, 2014: 193-194).

Feminizm, bugün geçmişe kıyasla daha az anılmaktadır. Farklı bir ifadeyle feminizm aslında şekil değiştirmektedir. Tek başına yeterli değildir ve bu yüzden ilişkiyel bir bakış açısı ile güç kazanması gerekmektedir. Feminizm pek çok soruyu cevapsız bırakmaktadır. Hatta çoğu zaman yanlış tanımlamalara maruz bırakmakta ve maruz kalmaktadır. Feminizmin savunucularının abartılı ve yanlış yorumlamaları hatta erkek düşmanlığı sergileyen davranışları, toplumun bakış açısını olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden ilişkiyel düşünmek amacıyla ve keskin sınırlardan uzaklaşmak adına ilişkiyel sosyoloji gerekli bir alandır.

5. SONUÇ

İlişkisel sosyoloji, tek bir gerçekliği değil ilişkiler ağını savunan bir yaklaşımdır ve yorum ile anlam inşası sürecini ele almaktadır. Tözcü yatkinliklerle kuşatılmış olan toplumlarda gerçeklik algısı, kemikleşmiş davranış kalıplarını oluşturmaktadır. İlişkisel sosyoloji, kemikleşmiş yatkinlikleri kırmayı ve farkında olunmayan çıkmazları aşabilmeyi amaçlamaktadır. İlişkisel perspektif, gündelik hayatta ve sosyal teoride oluşan kötürümleri ortadan kaldırmanın yolu olarak, bilinen olgulardan ziyade bu olguların meydana gelmesinde etkili olan ilişki ağları ve ilişki yapılarına odaklanmaktadır. Tözcü algıların ilişkisel kavramsallaştırılması, ikiliklerin karşılıklı zenginleşmesi sonucunda oluşmaktadır. Bu bağlamda ilişkiselliğin ve tözcülüğün en temel ikilik olduğunu söylemek mümkündür. Toplumun tözlere yönelik bağlılığının devamı ilişkisel bir bakış açısını zorlaştırmıştır. Çünkü toplumun yarattığı ikilikler birbirine eklenmekte ve içselleştirilmektedir. Tözlerin vazgeçilmezliğini sağlayan ise alışkanlıklarla beslenen pratikler bütünüdür ancak, bu faktörleri oluşturan ve onlara tözsel bir nitelik kazandıran yine toplumdur. Bu durum ilişkisel bakış açısına yönelmenin olabirliğini arttırmaktadır.

Toplumsal hayatı kapsayan tüm ayırım ve önyargılar ilişkisel düşünümü engellemekle birlikte insanın değer yitimini de meydana getirmiştir. İnsan, sahip olduğu tek yaşam hakkını toplumun kurallarının yarattığı ayırım ve kaos içerisinde kaybetmiştir. Bireyler, toplumun doğruları ekseninde yaşadıkları hayatı sorgulamadan yeniden eşitsizliği üretmektedirler. İlişkisel sosyoloji, yıkılmaz olarak görülen düalizmlerin yıkılabildiğini göstermekle birlikte aynı zamanda toplumun değişmez kabul edilen kurallarının da zaman içinde değişebildiğini göstermektedir. İlişkilerin toplumsal bağlamla düşünülmesi ve kişinin kendinden bağımsız olarak bulunan nesnel sosyal gerçekliğin varlığını kabul etmesi gerekmektedir. Böylelikle ilişkisel sosyoloji sınırların ötesine öznele bağı kopararak geçmekte ve nesnel gerçekliği toplumsal ilişkilere referansta bulunarak ortaya çıkarmaktadır. İnsanları anlamının yolu ilişkileri anlamaktan geçmektedir. Toplumsal ilişkiler gibi bedene yönelik algı da doğuştan meydana gelmemektedir ve tıpkı insanları anlamak gibi bedeni de anlamak için ilişkileri anlamak gerekmektedir. İlişkisel sosyoloji, gündelik hayatta kadın ve erkek üzerinden oluşan bedensel ayırım başta olmak üzere toplumdaki bütün ikiliklerin tözsel nitelikten kurtularak ilişkisel düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İnsan toplumla ilişkilidir ancak aynı zamanda kendisi ile de ilişkilidir. Toplumun sorgulanmayan görünmez kuralları, bireyin

sorgulamadığı kişiliği ekseninde özgürlük, çıkmaz bir sokağa girmektedir. Beden, dış dünyaya ait olduğu için kurallara maruz kalarak kısıtlanmaktadır. Ama düşünce, özgürlüğün anlam bulduğu yerdir.

Kadın-erkek ikiliğinin ilişkisel düşünümü ve bedenin ilişkisel değerlendirilmesi, eşitsizlik şeklinde değil *eşsizlik* olarak tanımlanması ile mümkündür. Bu eşitsizlik biçiminde tahakküm süreci temel sorunsalı oluşturmuştur. Bedene yönelik var olan tözcü algı ise bu tahakküm sürecinin yegâne sebebidir. Beden sosyolojisi ilişkiseldir çünkü beden dâhil olduğu toplum içerisinde eğitim, aile, iletişim, spor, siyaset, ekonomi vb. gibi pek çok alanla ilişkili bir kavramdır. Bu yüzden bedenin bağlamsallığı önemlidir. Beden ve bedene yönelik oluşan anlamlar tüketim ve emek faktörlerinin oluşturduğu yanlış bilinç ekseninde şekillenmiştir. Tüketim kültürü, bedenin toplumsal anlamını metalaştırdığı için bedenin trajedisini ortaya çıkarmıştır. İnsanın görünüm aracını oluşturan beden, toplumun yarattığı anlamlar ekseninde görünmezliğe sahip olmamıştır. Bu yüzden bugünün toplumlarında tüketim ve arzu nesnesi konumundadır. İnsanların bedenlerinin değil, kişiliğinin ön plana çıkmasıyla bedenin görünmezliği mümkün olacaktır. Bedensel dönüşüm ve mücadele ekseninde bedensel özgürleşme ortaya çıkacaktır. Beden, tüketim kültürünün yanı sıra emek sürecine de dâhildir ve kadının emeği çoğu zaman görünmez bir niteliktedir. Ev emeğinin görünmezliği ev hanımlığı terimini meydana getirmiştir. Bu yüzden erkekler ev içine değil kamuya yönlendirilmiştir. Eşitsizlik bu şekilde meşrulaştırılmıştır. Ev emeğinin görünürlüğüne arttırılması ve *ev hanımlığı* terimi yerine *ev emeği* tanımının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Daha sonra ise erkeklerin ev içine yönlendirilmeleri sonucu ev emeğinin toplumsallaştırılması mümkündür. Bunun aslında insani bir gereksinim olduğunun ve bu yüzden de her insana özgü olduğu bilincinin aşılması gerekmektedir.

Bedenin ötekilik inşası, toplumun pratiklerinde gizlidir ve tahakküm ise hem erkek hem de kadın tarafından kadına yönelik olarak gerçekleşmiştir. Dil ise tahakkümün yegâne aracını oluşturmaktadır ve tahakküm söylemlere dönüşerek toplumda kadının konumunu azaltmıştır. Kadınlar ve erkekler ortak bir dili kullanmalarına rağmen o dili kendi tahakküm süreçlerine göre şekillendirmişlerdir böylelikle insanı tanımlayan bir dil yerine kadının ve erkeğin tahakkümünü tanımlayan bir dil meydana gelmiştir. Ayrımı meydana getiren tözcü algılar, önyargı ve ötekilik değerlendirmelerini de beraberinde getirmiştir. Ötekiliğin inşa edildiği beden, özgürlüğü yalnızca ilişkisel bir nitelik kazandığında tadacaktır. İlişkisel

yaşamının meydana getirdiği mozaik, süreçsel bir düşünüm ile ortaya çıkacaktır. Bu mozaığın oluşması için ise kadının ve erkeğin tahakküme uğrayan bedenlerinin farkına varması gerekmektedir. Yalnızca bedenleri değil gündelik rutinlerine de yansıyan tahakküm, farkındalığı zorlaştırmaktadır.

Gündelik hayat eşitsizliği ve beraberinde farklılığı da içerisinde barındırmaktadır. Farklılık ve eşitsizliğin ilişkisel kökenleri bulunmaktadır. İnsanlar toplumsal olaylara benzer tepkiler göstermektedir. İlişkiler, etkileşim ekseninde oluşmaktadır ve dile kayıtlı olan farklılık ve eşitsizliklerden etkilenmektedir. Kadın ve bedeni normallik tanımlamaları üzerinden düzen ilkelerine bağlı olarak var olmaktadır. Dile kayıtlı olan normallik ve düzenin meydana getirdiği tahakkümün yapısökümüne uğratılması ve düzensiz bir bedenin meydana gelmesi gerekmektedir. Toplumsalın yarattığı anlamdan kopmaktan korkan birey, müphemlikten korkarak aynılığın içerisinde yaşamını sorgulamadan sürdürmektedir. Örneğin kadın maruz kaldığı tahakkümün çoğu zaman farkında değildir ya da farkında olduğunda bile bunu normallik ekseninde tanımlamakta aksi yönde bir davranış geliştirmemektedir. Başka bir ifade ile müphemliğin korkusu onu kendisinin yarattığı başka bir tahakküm sürecine dâhil etmektedir. Kadının ve erkeğin ilişkisel kimliği oluşturulmalıdır. Toplumsal söylem yeniden inşa edilmelidir ve tek bir gerçeklik değil birden fazla gerçekliğin bulunduğu kabul edilmelidir. Özne pratikleri terk etmek gerekmektedir. Anlık gerçekleşen kişinin ilişkileri düzensiz etkileşimler, geçmiş deneyimlerin yitiren anlamları, toplumsal ilişkileri meydana getirmektedir. Davranışlar, bedensel işaretlerdir ve kavramların yansıma biçimleridir. Rutinler ise yeniden üretim araçlarıdır. İkilikler dikotomidir, ilişkiler ise süreçseldir. İkilikleri toplumsal gerçeklik beslemektedir ve bu gerçekliğin oluşturduğu sınırların dışına çıkmak gerekmektedir. Bunu yapmak için ise öncelikle görme biçimlerinin sorgulanması ve yeniden okumanın mümkün olması gerekmektedir. Beden üzerinde farklı bir gerçeklik algısı oluşmalıdır.

Beden birçok alanla ilişkili bir kavramdır ve bedenin ilişkisel olarak temellendirilmesi için değişim ve dönüşümünde etkili olan tahakkümün söylem halinin yapısökümüne uğratılması gerekmektedir. Söylem tözseldir ve gücün normalleştirilmesini sağlayan bir reklamdır. Böylelikle disipline etmek ve yeniden üretmek daha da kolaylaşmıştır. Bedenin özgürleşme süreci düzensizleşmesi ve disiplinsizleşmesi ile mümkündür. Bunun için ise düzen ekseninde meydana gelen normalleştirme sürecinin engellenmesi, farklılığa karşı duyulan müphemlik

korkusunun kaybolması gerekmektedir. Farklılığı meydana getiren insanların yükledikleri anlamlardır ve anlamlar değiştiğinde beden anlamının da değişmesi mümkün olacaktır. Değişen ve dönüşen sosyal dünyada anlamların meydana getirdiği tanımlamalar bedeni hem kendine hem de topluma bağlı kılmıştır. Beden hem kendisinin hem de toplumun hapisanesindedir. Bedenin kendisi ve toplumla olan bağımlılık ilişkileri figürasyondur. Bu bağımlılık bireylerin habitusları sonucu meydana gelmektedir. Bedenin ilişkiselliği tözcü algı ekseninde şekillenen yatkınlıklardan kurtulması ile mümkündür. Kadının ikincilleşmesinin engellenmesi, kadına yönelik söylemlerin yapı sökümüne uğratılması, farkın eşitsizlik değil ilişkisellik kapsamında değerlendirilmesi ve bedenlerin ruh gibi görünmez bir nitelik kazanarak bireyin bedeni üstündeki farkındalığının artması gerekmektedir.

Aşınalığın beraberinde getirdiği eşitsizlik; toplumları, kültürleri, dinleri, ekonomileri en çok da insanları ayırtmıştır ve insanlar bu faktörlere bağlı olarak giderek bölünmüştür. Aynılığa duyulan inanç, farklılığı meydana getirmiş insanları yalnızlaştırarak ayırım sürecine dâhil etmiştir. Kutuplaşmaların son bulduğu bir toplumda birbirine benzemeyen mutlu insanlar tablosunu görmek mümkündür. İnsanlar ilişkiyi düşünmeye başladıkları zaman bölmekten, farklılaştırmaktan vazgeçeceklerdir.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, Gülnur. (2013). *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Ahmed, Sara. (2009). Bu Öteki ve Başka Ötekiler. *Cogito*, 58, 173-193.
- Aka, Asiye. (2012). Kimliği Farklı Boyutlar Üzerinden Okuma: Çanakkale İli Örneği. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1).
- Aktaş, Gül. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 53-72.
- Alp, Kafiye Özlem. (2014). Feminist Sanatta Beden ve Yabancılaşma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 7(14), 338-365.
- Alkan, Ersoy Özmen. (2015). Sosyolojide Temel Metodolojik İkilikler ve Bunları Aşma Girişimleri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-24.
- Alyanak, Oğuz. (2015). Toplumsal Analizlerde Konumsallık Tasavvuru: Saha Çalışması Üzerine Düşünümsel Bir Not. *İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*, (1).
- Akbulut, Süleyman. (2012). Gerçekten Eşit Miyiz? Acı(ma), Zayıf Gör(me) ve Yok Say(ma) Ekseninde Engelli Ayrımcılığı. Çayır, Kenan ve Ceyhan, Müge Ayan (Derleyenler). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 149-163.
- Akgündüz, Özdemir Gülay. (2013). Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi. *Akademik Bakış Dergisi*. (38).
- Anık, Mehmet. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Anık, Mehmet. (2016). Aykırı Bir Düşünür Olarak J. Baudrillard ve Gösteriş Amaçlı Tüketim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9,(47), 441-452.
- Archer, Margaret. (2012). Morfojenesis'in Yoğunlaşması ve Sosyoloji Mesleği. *Küresel Diyalog Dergisi*, 3,(5), 4-6.
- Archer, Margaret S. (2012). Realizm ve Faillik Problemi. Göker, Emrah ve Çeğin Güney (Derleyenler). *Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar*, Ankara: Nota Bene Yayınları, 281-306.
- Archer, Margaret S. (2015). Kolektif Düşünümsellik: İlişkisel Bir Örnek. (Çev. Özlem Akkaya) Powell, Christoher ve Depellteau, Francois (Editörler). Ankara: Phoenix Yayınları, 225-249.
- Arpacı, Murat. (2011). Biyo iktidar ve Karnavelest Beden Foucault ve Bakhtın'ın Beden Kavramsallaştırılmalarının Karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

- Aydemir, Mehmet Ali. (2011). Toplumsal İlişkilerin Sosyal Sermaye Değeri: (Topluluk Duygusu Ve Sosyal Sermaye Üzerine Bir Araştırma). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aytaç, Ömer. (2006). Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (11), 27-53.
- Baran, Aylin Görgün. (2013). Yaşam Politikası Bağlamında Gençliğin Yeniden İnşası. Gençlik Araştırmaları Dergisi, 4, (9).
- Bauman, Zygmunt. (1999). Çalışma, Tüketimcilik ve Yeni Yoksullar. (Çev. Ümit Öktem), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Zygmunt. (2003). Modernlik ve Müphemlik. (Çev.İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2014). Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına Mıdır?. (Çev. Hakan Keser), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2015). Bireyselleşmiş Toplum. (Çev.Yavuz Alagon), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, Jean. (2013). Tüketim Toplumu. (Çev. Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayhan, Vehbi. (2012). Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet Doğu Batı Dergisi, Düşünce Dergisi, (63), 147-165.
- Beck, Ulrich. (2011). Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru. (Çev. Kazım Özdoğan-Bülent Doğan), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Benhabib, Seyla. (1999). Modernizm, Evrensellik ve Birey Çağdaş Ahlâk Felsefesine Katkıları. (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benhabib, Seyla. (2006). Feminizm ve Postmodernizm: Huzursuz Bir İttifak. (Çev. Feride Evren Sezer), Benhabib, Seyla.- Butler, Judith.- Cornell, Drucilla.- Fraser, Nancy. Seyla Benhabib, Çatışan Feminizmler: Felsefî Fikir Alışverişi, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berger, Peter.-L,Luckmann, Thomas. (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi. (Çev. Vefa Saygın Öğüt), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Berger, Peter.-L,Luckmann, Thomas. (2016). Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi. Ankara: Heretik Yayınları.
- Berger, John. (1995). Görme Biçimleri. İstanbul: Metis Yayınları.
- Best, Steven.-Kellner, Douglas. (2011). Postmodern Teori Eleştirel Soruşturmalar. (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Bilton, Tony.-Bonnet, Kevin.-Jones, Pip.-Lawson, Tony.-Skinner, David.-Stanworth, Michelle.-Websteri, Andrew. (2009). Sosyoloji. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Bora, Aksu. (2010). Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre.-Wacquant, Loic. (2012). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar. (Çev. Nazlı Ökten), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, Pierre. (2014). Eril Tahakküm. (Çev. Bediz Yılmaz), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bourdieu, Pierre. (2015). Pratik Nedenler. (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul: Hil Yayın.
- Bourdieu, Pierre. (2015). Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi. (Çev. Derya Fırat- Günce Berkkurt), Ankara: Heretik Yayınları.
- Callinicos, Alex. (2013). Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış. (Çev. Yasemin Tezgiden), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chodorow, Nancy J. (2007). Duyguların Gücü: Psikanalizde, Cinsiyette ve Kültürde Kişisel Anlam. (Çev. Jale Özata Dirlikyapan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Connell, R. W. (1998). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum Kişi ve Cinsel Politika. (Çev. Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cuff, E.C.-Sharrock, W.W.-Francis, D.W. (2013). Sosyolojide Perspektifler. (Çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları.
- Crossley, Nick. (2015). Etkileşimler, Bitişiklikler ve Beğeniler: İlişkisel Sosyolojide İlişkileri Kavramsallaştırmak. (Çev. Özlem Akkaya), Powell, Christopher ve Depellteau, Francois (Derleyenler). İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler, Ankara: Phoenix Yayınları, 193-224.
- Çağan, Kenan. (2007). Değişim ve Postmodernlik: Zaman ve Mekân Bağlamında İletişim Araçları ve Anlamları. Edebiyat Dergisi, (17), 135-146.
- Çalıcı, Sercan. (2012). Deleuze ve Guattari'de Dilin Yersiz Yurtsuzlaşması: Emir Sözcülerden, Tercihlerden Mantığına. Düşünme Dergisi, (2), 6-27.
- Çayır, Kenan. (2012). Gruplar Arası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık. Çayır, Kenan ve Ceyhan, Müge Ayan, (Derleyenler). Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 5-17.
- Çelik, Halil. (2014). Ulrich Beck: Küresel Risk ve Kozmopolitan Politika. Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, (5), 82-100.
- Çetin, Ebru. (2009). Çalışma Yaşamında Bedenin Değişen Görünümü. Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi, 6, (1), 73-83.

- Çetintaş, Ahmet. (2015). Sosyolojik Kuramlara Hâkim Temel Paradigmalar Çerçevesinde Toplum-Birey Dualizmi. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4, (1), 25-42.
- Demez, Gönül. (2009). Sınıfsal ve Bireysel Kimlik Oluşumunda Beden Sourunu: Habitus. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Demez, Gönül. (2012). Medyada Yeni Sağlık Anlayışları ve Kadın Bedeninin Temsili. Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi, 9, (1), 512-532.
- Demir, Metin. (2012). Çevre Olarak Konumlandırılmış Kadını ve Doğayı Birlikte Düşünmek: Eko Feminizm. Doğu Batı Dergisi, (63), 11-45.
- Direk, Zeynep. (2003). Dünyanın Teni Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Direk, Zeynep. (2009). Simone De Beauvoir: Abjeksiyon ve Eros Etiği. Cogito, Feminizm. Yapı Kredi Yayınları, (58), 11-39.
- Depeltau, François. (2015). İlişkisel Dönüşün Yönü Nedir?. (Çev. Özlem Akkaya), Powell, Christopher ve Depellteau, Francois, (Derleyenler). İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler, Ankara: Phoenix Yayınları, 251-284.
- Dervişoğlu, Mimar Elvan. (2008). Mekân Ve Beden İlişkisi: Mekânın “Bedenle Kavrayış” Üzerinden Değerlendirilmesi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Powell, Christopher.-Depelteau, François. (2015). İlişkisel Sosyoloji Nedir?. (Çev. Özlem Akkaya), İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler, Ankara: Phoenix Yayınları, 15-32.
- Çeğin, Güney.-Göker, Emrah. (2012). Tözlere Elveda: İlişkisel Sosyolojinin Alameti Farikası. Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar. Ankara: Nota Bene Yayınları, 11-21.
- Diani, Mario. (2012). Charles Tilly'in Identities, Boundories and Social Ties, Adlı Çalışmasındaki İlişkisel Unsur. Göker, Emrah ve Çeğin, Güney (Derleyenler). Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar, Ankara: Nota Bene Yayınları, 245-255.
- Donovan, Josephine. (2010). Feminist Teori. (Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elias, Norbert. (2004). Uygarlık Süreci: Cilt 2. (Çev. Erol Özbek), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emirbayer, Mustafa. (2012). İlişkisel Bir Sosyoloji İçin Manifesto. Çeğin, Güney ve Göker, Emrah (Derleyenler). Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar, Ankara: Nota Bene Yayınları, 25-56

- Emirbayer, Mustafa.-Mische, Ann. (2012). Faillik Nedir?. Göker, Emrah ve Çeğin, Güney (Derleyenler). Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar, Ankara: Nota Bene Yayınları, 65-137.
- Emirbayer, Mustafa. (2014). Charles Tilly ve Pierre Bourdieu. Cogito. (76), 42-79.
- Erdönmez, Işıl Çobanlı. (2014). 20. Yüzyılın Postmodern Düşünürü Olarak Gilles Deleuze. Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, (6).
- Ersoy, Ersan. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 19, (2), 209-230.
- Esgin, Ali.-Çeğin, Göker. (2015). Potansiyel Bir Paradigmaya Doğru: İlişkisel Bir Sosyolojinin Vaatleri. (Çev. Özlem Akkaya), Powell, Christopher ve Depellteau Francois. (Derleyenler). İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler, Ankara: Phoenix Yayınları, 9-13.
- Fay, Brian. (2005). Çokkültürlü Bir Yaklaşım: Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi. (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fichter, J. (2009). Sosyoloji Nedir. (Çev. Nilgün Çelebi), Anı Yayınları, Ankara.
- Fish, Kennet. (2015). İlişkisel Sosyoloji ve Tarihsel Materyalizm Üç Diyalog Başlangıcı. (Çev. Özlem Akkaya), Powell, Christopher ve Depellteau, Francois İlişkisel Sosyoloji:Ontolojik ve Teorik Yönelimler, Ankara: Phoenix Yayınları, 53-78.
- Fuchs, Stephan. (2012). Failliğin Ötesi. Çeğin, Güney ve Göker, Emrah. (Derleyenler). Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar, Ankara: Nota Bene Yayınları, 137-165.
- Giddens, Anthony. (2010). Modernite Ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik Ve Toplum. (Çev: Ümit Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları.
- Gorski, Philip S. (2015a). Bourdieucü Teori ve Tarihsel Analiz: Haritalar, Mekanizmalar ve Yöntemler. (Çev. Özlem Akkaya), Gorski, Philip (Derleyen). Bourdieu ve Tarihsel Analiz, Ankara: Heretik Yayınları, 433-489.
- Gorski, Philip S. (2015b). Milletleşme Mücadeleleri: Bourdieucü Milliyetçilik Kuramı. (Çev. Özlem Akkaya), Gorski, Philip (Derleyen). Bourdieu ve Tarihsel Analiz, Ankara: Heretik Yayınları.
- Göregenli, Melek. (2012). Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. Çayır, Kenan ve Ceyhan, Müge Ayan (Derleyenler). Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 17-29.
- Gürkaynak, Esra Çuhadar. (2012). Toplumsal Temas: Önyargı ve Ayrımcılığı Önlemek İçin Bir Sosyal Değişim Aracı Olarak Kullanılabilir Mi?. Çayır, Kenan ve Ceyhan, Müge Ayan. (Derleyenler). Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 255-267.

- Harvey, David. (2006). Sosyal Adalet ve Şehir. (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, David. (2007). Umut Mekânları. (Çev. Zeynep Gambetti), İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, David. (2010). Postmodernliğin Durumu. (Çev. Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Harvey, David. (2012). Faillik ve Topluluk: Eleştirel Realist Bir Paradigma. Çeğin, Güney ve Göker Emrah (Derleyenler). Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar, Ankara: Nota Bene Yayınları, s: 307-347
- Hekman, Susan. (1999). Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik: Mannheim, Gadamer, Foucault ve Derrida. (Çev. Hüsamettin Arslan-Bekir Baldız), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Holland, Eugene W. (2013). Deleuze Ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u Şizoanalize Giriş. (Çevirmen: Ali Utku, Mukadder Erkan), İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- İrzık, Sibel. (2004). Öznenin Vefatından Sonra Kadın Olarak Okumak. Parla, Jale ve İrzık, Sibel (Derleyenler). Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet İstanbul: İletişim Yayınları. 35-57.
- İşık, Emre. (1998). Beden ve Toplum Kuramı: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Jenks, Chris. (2012). Giriş. (Çev: İhsan Çapcıoğlu), Temel Sosyolojik Dikotomiler. Ankara: Birleşik Yayınları. 5-23.
- Kafka, Franz. (2009). Dönüşüm. Ankara: Alter Yayınları.
- Kahraman, Fatih. (2016). Zygmunt Bauman'da Toplum Ve Toplumsal Düzen Kavramsallaştırması. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 6, (2), 386-395.
- Kanlıoğlu, Alahattin. (2012). Tüketim Kültürünün Arzu Nesnesi Olarak Bedenin Metalaştırılmasında Fotoğrafın Rolü. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Ve Sinema Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Kasper, Debbie. (2015). Sosyolojiyi Dinamik İlişkilere Odaklanarak Geliştirmek. (Çev.Özlem Akkaya), Powell, Christopher ve Depellteau Francois (Derleyenler). İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler, Ankara: Phoenix Yayınları, 111-140.
- Kara, Zülküf. (2010). Bedenin Sosyolojik Tarihi. (16), 105-117.
- Kaylı, Derya Şaşman. (2011). Kadın Bedeni ve Özgürleşme. İzmir: İlya Yayıncılık.
- Kahyaoğlu, İrem. (2013). Postmodern Toplumda Ataerkil Düzen Değişiyor Mu? Popüler Kültür İçinde Cinsellik Kullanımına Eleştirel Bir Bakış: Biscolata

Reklamları ve Erkek İmgesi. İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İstanbul.

Kızılay, Şevket Ercan. (2008). Deleuze ve Guattari'de Şizoanaliz ve Arzu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

Kivinen, Osmo.-Piironen, Tero. (2012). Pragmatist Metodolojik İlişkiselciliğe Doğru. Çeğin, Güney ve Göker, Emrah (Derleyenler). Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar. Ankara: Nota Bene Yayınları. 165-193.

Körlü, Aysun. (2015). Avrupa Irkçılığı ve Beden Politikaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kristeva, Julia. (2014). Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme. (Çev. Nilgün Tural), Sanat ve Kuram Dizisi İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Koytak, Elyasa. (2012). Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi. Sosyoloji Dergisi, 3, (25), 85-101.

Kozlu, Düriye. (2009). Modernizm Sonrası Postmodern Hareket İçinde Kadının Yeri. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi. 2, (3).

Layder, Derek. (2013). Sosyolojik Araştırma Pratiği Teori ve Sosyal Araştırmanın İlişkilendirilmesi. (Çev. Sedar Ünal), Ankara: Heretik Yayın.

McNay, Lois. (2014). Foucaultcu Beden ve Deneyimin Dışlanması. Cogito, Foucault, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 315-33.

Metin, Abdullah. (2011). Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2, (1), 74-92.

Mouzelis, Nicos. (2012). Öznelci-Nesnelci Bölünme: Aşmaya Karşı. Çeğin, Güney ve Göker, Emrah (Derleyenler). Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar, Ankara: Nota Bene Yayınları, 193-217.

Oğuz, Z. Nuran. (2008). Tüketim Kültürünün Üniversite Gençliği Üzerinde Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Orwell, George. (2013). Bin Dokuz Yüz Seksen Dört. İstanbul: Can Yayınları.

Okumuş, Ejder. (2009). Bedene Müdahalenin Sosyolojisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi

Öğütle, Vefa Saygın.- Çeğin, Güney. (2010). Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçekliği: Sosyo-Tarihsel Teorinin Sınıfla İmtihanı. Ankara: Tan Yayıncılık.

Özsöz, Cihat. (2009). Pierre Bourdieu Sosyolojisi Ve Simgesel Şiddet. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Öztürk, Nilüfer. (2012). Bir Beden Sosyolojisi Problemi Olarak Namus Kavramı ve Kadın Beden. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman.
- Özcan, Şefik. (2013). Olaylar ve Durumlar Arası İlişkisel Eşitsizlik. Sanatta Yeterlik Eseri Çalışması Raporu, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Ankara.
- Özaydın, Özge. (2008). Özcülük-Karşıtı Tartışmalar Çerçevesinde Şiddetin Ele Alınışı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Paker, Murat. (2012). Psikolojik Açından Önyargı ve Ayrımcılık. Çayır, Kenan ve Ceyhan, Müge Ayan (Derleyenler). Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 41-53.
- Parla, Jale. (2004). Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi?. Parla, Jale ve Irzık, Sibel (Derleyenler). Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet. İletişim Yayınları, İstanbul, 15-35.
- Redshaw, Sarah. (2015). İlişkisel Sosyolojiye Feminist Başlangıçlar. (Çev.Özlem Akkaya), Powell, Christopher ve Depelteau, François (Derleyenler). İlişkisel Sosyoloji Ontolojik ve Teorik Yönelimler, Ankara: Phoenix Yayınları. 33-53.
- Reynaud, Jean Daniel.-Bourdieu, Pierre. (2014). Bir Eylem Sosyolojisi Mümkün Müdür?. Cogito, Pierre Bourdieu. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Rızvanoğlu, Eren. (2007). Söyleşimcilik, Metinlerarasılık, Bakhtın, Kristeva, Barthes. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Powell, Christopher. (2015). Kökten İlişkicilik: Bir Öneri?. (Çev.Özlem Akkaya), Powell, Christopher ve Depellteau, Francois (Editörler). İlişkisel Sosyoloji:Ontolojik ve Teorik Yönelimler, Ankara: Phoenix Yayınları, 285-314.
- Powell, Christopher.-Depelteau, François. (2015). Giriş. (Çev. Özlem Akkaya), Powell Christopher ve Depelteau François (Derleyenler). İlişkisel Sosyoloji Ontolojik ve Teorik Yönelimler. Ankara: Phoenix Yayınları. 15-33.
- Richards, K. Malcolm. (2014). Yeni Bir Bakışla Derrida. (Çev. Zeynep Talay) Kolektif Kitap, İstanbul.
- Saygılı, Abdurrahman. (2005). Modern Devlet'in Beden İdeolojisi Üzerine Kısa Bir Deneme. 323-340.
- Saliya, Derya Aybakan. (2013). Sistemik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı Judith Butler ve Post-Modern Feminizm. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Seale, Clive. (2012). Normal/Patolojik. (Çev. Fatma Kenevir), Jenks Chris (Editör) Temel Sosyolojik Dikotomiler. Birleşik Yayınları, Ankara.

- Sennett, Richard. (2008). Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir. (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Skinner, Quentin. (2013). Çağdaş Temel Kuramlar. (Çev. Ahmet Demirhan), İstanbul: Vadi Yayınları.
- Slattery, Martin. (2008). Sosyolojide Temel Fikirler. (Çev. Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, Cevdet Özdemir, Şebnem Özkan, Ümit Tatlıcan), Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Soner, Ayben. (2012). Yapı ve Fail İlişkisinden Hareketle Ataerkil İdeoloji ve Toplumsal Cinsiyet Etkilerini Anlamak. Adnan Menderes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Sorup, Madan. (2004). Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm. (Çev. Abdülbaki Güçlü) Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Soysal, Deniz. (2012). Wollstonecraft ve Kadın Güzelliği Üzerine. Doğu Batı, Ankara. (63), 261-273.
- Sönmez, Funda. (2012). Kapitalist Devlet ve Kentsel Mekânın Dönüşümü Stratejik-İlişkisel Yaklaşım Açısından Harvey ve Castells'in Kent Kuramları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Somay, Bülent. (2012). Ayırarak Birleştirmek Mümkün Müdür?. Çayır, Kenan ve Ceyhan, Müge Ayan (Derleyenler). Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 97-105.
- Swartz, David. (2013). Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu Sosyolojisi. (Çev. Elçin Gen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Swartz, David L. (2015). Bourdieucü Perspektiften Sosyolojik Analiz İçin Meta-İlkeler. (Çev. Özlem Akkaya), S. Gorski, Philip (Derleyenler). Bourdieu ve Tarihsel Analiz, Ankara, Heretik Yayınları, 41-64.
- Şensoy, Bihter. (2013). Medyada Beden İmajı: Bazı Televizyon Programlarından Örnekler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Tatlıcan, Ümit. (2011). Sosyoloji ve Sosyal Teori Yazıları. Sentez Yayınları, İstanbul
- Tilly, Charles. (2012). Eşitsizliğin İlişkisel Kökenleri. Çeğin, Güney ve Göker, Emrah (Derleyenler). Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar, Ankara, Nota Bene Yayınları, 219-238.
- Tilly, Charles. (2013). Neden: Düşüncelerimizin ve Davranışlarımızın Altında Yatan Nedenler. (Çev. Ahmet Fethi), Köprü Kitapları.
- Tsekeris, Charalambos. (2015). İlişkiler Üzerine Nöbert Elias: Öngörüler ve Perspektifler. (Çev. Özlem Akkaya), Powell, Christopher ve Depelteau, François İlişkisel Sosyoloji Ontolojik ve Teorik Yönelimler, Phoenix Yayınları Ankara 141-167.

- Torun, Tolga.- Eğilmez, Özüm. (2014). Yerleşiklik Ve İlişkileri Anlamada Ağ Düzenegi Kuramı: Sosyolojik Bakış. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 42. Sayı-Ekim, Kütahya, 69-73.
- Turner, Jonathan.-Beeghley, Leonard.-Powers, Charles. (2012). Sosyolojik Teorinin Oluşumu. (Çev. Ümit Tatlıcan), Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Thomas, Helen. (2012). Kültür/Doğa. (Çev. İhsan Çapcıoğlu), Jenks, Chris. (Editör) Temel Sosyolojik Dikotomiler, Birleşik Yayınları, Ankara, 159-178.
- Turner, Bryan. (1997). Eşitlik. Dost Yayınları, Ankara.
- Uluocak, Şeref. (2005). Küresel Alanda Tanımlama İktidarı: Kimlik ve Bilgi Sosyolojisi. Türkiyat Araştırmaları.
- Uluocak, Şeref. (2009). Sosyal Etkileşim Alanları ve Sosyal Bilim Açısından Çatışkı ve İkiliklerin Ötesinde Model Arayışları: Sosyo-Yamalar. Türkiyat Araştırmaları.
- Uluocak, Şeref.-Aslan, Cumhuri. (2011). Kadın Bakış Açısından Toplumsal Cinsiyet Rollerini. Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı Akademi.
- Uluocak, Şeref.-Aslan, Cumhuri. (2012). Toplum ve Engelliler. Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı Akademi.
- Uluocak, Şeref.-Gökulu, Gökhan.-Bilir, Olgun.-Karacık, Nigar Etizer.-Özbay, Dilek. (2015). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet: Çanakkale Örneği ve Çanakkalede Kadın Hakları Konusundaki Sosyal Hizmet Çalışmalarının Kısa Tarihçesi. Paradigma Akademi, Edirne.
- Uluocak, Şeref. (2016). Tözcülük-İlişkisellik Dikotomisi Açısından İlişkisel Sosyolojik Modellerin Türkiye'de Sosyoloji Pratiği ve Düşünümüllüğü Açısından Olası Açılımları. Sosyoloji Konferansları, 101-153.
- Yakışır, Aliye Nur. (2009). Bir Modern Olgu Olarak Çokkültürlülük. Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Konya.
- Yumul, Arus. (2012). Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek. Çayır, Kenan ve Ceyhan, Müge Ayan (Derleyenler). Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 89-97.
- Yılmaz, Sinem. (2014). Toplumsal Cinsiyeti İnşa Eden Bir Kurum Olarak Medya: Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Kadın Bedeni Üzerinden Tahakkümü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Young, İris Morion. (2009). Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler. Cogito, Feminizm. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul (58), 39-57.
- Wacquant, Loic. (2014). Bourdieu İle Birlikte. Cogito, Pierre Bourdieu. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Walsh, David F. (2012). Yapı/Faillik. (Çev. İhsan Çapcıoğlu), Jenks, Chris. (Derleyen), Temel Sosyolojik Dikotomiler, Birleşik Yayınları, Ankara, 23-60.
- Wright, Erik Olin. (2012). Charles Tilly'nin Meta Teorik Temelleri Sürekli Eşitsizlik. Çeğin, Güney ve Göker, Emrah (Derleyenler). Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkişel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar. Ankara, Nota Bene Yayınları 257-276

